

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rümeysa USLU

PLATON VE ARİSTOTELES’TE GÜZEL KAVRAMININ İNCELENMESİ

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rümeysa USLU

PLATON VE ARİSTOTELES’TE GÜZEL KAVRAMININ İNCELENMESİ

Danışman

Hasan ASLAN

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rümeysa Uslu'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ekin KAYNAK ILTAR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr Hasan ASLAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Ertan TAĞMAN (İmza)

Tez Başlığı: Platon ve Aristoteles'te Güzel Kavramının İncelenmesi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :/....../20...

Mezuniyet Tarihi :/....../20...

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Platon ve Aristoteles’te Güzel Kavramının İncelenmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Rümeysa USLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Rümeysa USLU
Öğrenci Numarası	20175231010
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Hasan ASLAN
Tez Başlığı	Platon ve Aristoteles'te Güzel Kavramının İncelenmesi
Turnitin Ödev Numarası	1131611248

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 18/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 10

alıntılar dahil % 22'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)

Prof. Dr. Hasan ASLAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
TEŞEKKÜR BEYANI	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM PLATON

1.1.Platon'un Varlık Felsefesi	5
1.2.Platon'da Güzel Kavramı ve Mimesis.....	20

İKİNCİ BÖLÜM ARİSTOTELES

2.1. Aristoteles'in Varlık Felsefesi	37
2.2 Aristoteles'te Güzel Kavramı ve Mimesis	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PLATON VE ARİSTOTELES'İN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Platon Ve Aristoteles'in Varlık Felsefelerinin Karşılaştırılması.....	57
3.2. Platonve Aristoteles'te Güzel ve Mimesis Kavramlarının Karşılaştırılması.....	66

SONUÇ	78
-------------	----

KAYNAKÇA.....	82
---------------	----

ÖZGEÇMİŞ	85
----------------	----

ÖZET

Sanatın insan yaşamındaki yeri ve amacı felsefe tarihinde sıkça tartışılan bir konudur. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu tartışmanın ana konusu “güzel” kavramıdır. Güzel tanımlarımız ve “güzel”e olan atıflarımız zihinsel yapılanmamızı ve yaşamsal seçimlerimizi oluşturmaktadır. Bu çalışmada Antik Yunan’dan başlayıp günümüze kadar gelen ve sanat felsefesini derinden etkileyen iki büyük filozof Platon ve Aristoteles’in güzel kavramına yaklaşımları incelenmiş olup, bakış açılarındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanmıştır.

Platon ve Aristoteles’te “güzel” kavramlarını anlamak için öncelikle iki filozofun da sanata ve sanat faaliyetlerine yaklaşımları irdelenmiştir. Unutulmamalıdır bu iki filozofun sanata dair görüşleri varlık felsefelerinden bağımsız değildir. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle iki filozofun ontolojik ve epistemolojik görüşleri etraflıca ele alındı. Bütünsel bir bakış açısı elde etmek için Platon ve Aristoteles’in düşüncelerinin beslendiği Antik Yunan felsefesine kısaca değinildi. Ardından bir sonuca ulaşabilmek adına Platon ve Aristoteles’in hangi tür faaliyetleri sanat kapsamına aldıkları ve bu sanat faaliyetlerini mimesis (taklit) çerçevesinde nasıl değerlendirdikleri çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Aristoteles, Güzel, Sanat, Mimesis

SUMMARY

INVESTIGATION OF THE BEAUTIFUL CONCEPT OF PLATON AND ARISTOTELES

The place and the purpose of art in our lives has always been a major subject of discussion in the history of philosophy. The core of all these discussions has mainly been the concept of beauty. The definitions and the references that we have on the concept of beauty shapes our mindsets as well as our decisions in life. In this study, two great philosophers', namely Plato's and Aristotle's, approaches and points of views on the concept of beauty which indisputably had a deep influence on philosophy of art since the ancient times, were examined and the similarities and differences were pointed out.

In this study firstly, the approaches that Plato and Aristotle had towards art and artistic activities was discussed in order to comprehend the concepts of beauty they had. It is crucial to remember that their understanding of art could never been discussed independently from their theories of existence. For that reason, both the ontological and epistemological views of the two philosophers were examined in detail in the study. To be able to get a holistic point of view, the Ancient Greek philosophy that both philosophers rooted their theories on, was also mentioned briefly. In the conclusion part, the activities which had been considered as art by Plato and Aristotle was discussed and the framework of mimesis according to which these activities of art had been evaluated by the philosophers was examined.

Keyword: Plato, Aristotle, Beauty, Art, Mimesis

TEŐEKKÖR BEYANI

Bu alışmanın hazırlanmasında desteğini ve alakasını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Hasan ASLAN'a ve hayatıma "güzeli" katan eşim Bora USLU'ya teőekkör ederim.

Rümeysa USLU

ÖNSÖZ

Sanat felsefesini derinden etkileyen iki filozofun; Platon ve Aristoteles'in güzel kavramı üzerine düşüncelerinin incelenmesi ve birbirlerinden ayrıldıkları hususların değerlendirilmesi bu tezin ana amacını oluşturmaktadır. Platon ve Aristoteles'in ontolojileri incelenecek, güzel kavramına bakış açıları epistemolojileri üzerinden açıklanacaktır. Aristoteles düşüncesini Platon düşüncesi ile karşılaştırarak, asıl tartışmanın felsefe meselesinin ötesinde her ikisinin zeminde farklı insan anlayışı ve buna bağlı olarak farklı dünya görüşlerine dayanıyor olduklarının sergilenmesi çalışmamızın düğüm noktalarından biri olacaktır.

Rümeysa USLU

GİRİŞ

Günlük pratiklerimizde tercih yaparken güzel olanı seçme eğilimindeyizdir. Güzel olanı sıklıkla hoş a giden şeklinde tanımlıyor olup, beğeni yargılarımızı “bence bu güzel, yahut güzel değil” şeklinde ifade ediyoruz. Oysa düşünce tarihine baktığımızda sanatçılar ve sanat kuramcıları güzel yargısına ne bu kadar çabuk, ne de bu kadar kesin varabilmişlerdir. Günümüze kadar gelen tüm filozoflar söz konusu sanat olduğunda, güzel hakkında kafa yormuş, derinlemesine değerlendirmeler yapmışlardır. Güzel, her insanla ilgilidir. Güzel, insan yaşamının kaçınılmaz bir unsurudur. Güzel her insanın sorunu olduğuna göre, “güzeli araştıran estetik de insanlığın ortak sorunudur demek” yanlış olmaz. Her insan, belli bir ölçüde ve çerçevede güzelin hem kurucusu hem alıcısıdır. Sanatın insanlık tarihinde bu kadar popüler olmasının sebebi budur. Bilim her insanı ilgilendirmez, her insan yazık ki felsefeyle doğrudan ilgili değildir. Ama güzelle ilgilenmeyen, dolayısıyla sanata yatkın olmayan insan yoktur.¹ Her insan sabah kalktığında güzel görünmek, en azından çirkin görünmemek için çaba gösterir. Sokakta yürürken duyulan müziğe herkes kulak kabartır, güzel koku, güzel nesneler ilgimizi çeker. Buda bize gösterir ki estetik duyarlılık günlük yaşamımızda kendimiz ve kendi çevremizde varlığını duyurur. Çocuğunun saçlarını tarayan annenin çocuğun saçlarına toka takması, tatlı yapan ustanın pastayı çilekle süslemesi veya kendi vücuduna kuru kafa dövmesi yaptıran kişi de güzeli kendince gerçekleştirmektedir.

Güzelin tarihçesine baktığımızda, güzel kavramı estetik düşüncenin merkezini oluşturmaktadır. “Güzellik kavramı XVIII. yy’da estetik kavramı ile birlikte anılmaya başlamış fakat estetiğin merkezini oluşturan güzel kavramı ilk defa yunan felsefesinde Platon ve Aristoteles önderliğinde ortaya konulup tartışmıştır.”² Güzel aynı zamanda kişinin varoluşsal bütünlüğünde ve dünyayı anlamlandırmasında önemli rol oynamaktadır. Güzel, matematiksel, dinsel ve teleolojik bir tavır olarak kozmosun varlığını açıklayan insanlığın ortak dili olmuştur. Antik çağdan bu yana estetik düşünce güzelliği bir idea, birlik, bütünlük, uyum yahut orantı kavramları ile tanımlayarak daha sonraki güzel tanımları için bir kapsam oluşturdu.³ Bu düşünce alanında özellikle Platon ve Aristoteles’in üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü “Platon’un ve Aristoteles’in sanat ve estetik kuramları o kadar etkili

¹ Timuçin, 2011: 14

² Tekel, 2015: 149

³ Kvockacka, 2018: 515

olmuştur ki, bu kuramlar kendilerinden sonra gelen birçok filozofu etkilemiş, onlara ilham kaynağı olmuşlardır.“⁴

Platon’un varlık, güzel, estetik yahut sanat hakkındaki düşüncelerini incelerken karşımıza çıkan zorluk Platon’un eserlerini diyaloglar şeklinde kaleme almasıdır. Platon belirli bir başlık altında belirli bir konuyu tartışan eserler vermemiştir. Daha sonra düşüncelerini Aristoteles ile karşılaştıracak olduğumuz Platon’un hem Aristoteles’ten hem diğer filozoflardan ilk göze çarpan fark bu biçimselliktir. Yalnız bu fark Platon’un eserleri için biçimsellikten öte, düşüncelerini aktarırken önemli bir araçtır. Platon neden klasik bir konu başlığı olan bir anlatım yerine adeta bir tiyatro eseri gibi karşılıklı konuşmaların yer aldığı daha karmaşık bir yapıyı tercih etmiştir? Tam olarak bu sorunun cevabı Platon’un düşüncesinin incelenmesinde bize bütünsel bir yaklaşım sunacaktır.

Platon’un eserleri her biri farklı konu içeren ve birbirinden ayrı bölümlerden oluşmuş diyaloglar belli bir eksene bağlı olarak tasnife tabi tutulmuştur. Bu çalışma da ilk önce bu tasnifler sayesinde Platon’un güzel hakkındaki düşünceleri için hem içerik ve anlam çalışması yapacak olup hem de araç olarak diyalogları kullanmasının anlamını arayarak bütünsel bir inceleme yapacağız.

Platon’un eserlerinde varlık, iyi, güzel, adalet konuları geçerken adeta konuları kuşatan temel bir konu vardır ki bu da hakikatin kendisidir. Hakikat gizlidir. Saklı olanı açığa çıkarmak felsefe ile mümkündür. Fakat felsefe tecrübi bir olaydır. Sadece metinden okunmaz. Yaşanır bir tarafı, deneyimlenen bir özelliği vardır. “Platon’un kastettiği anlamda felsefenin (philosophia) ve onun yegâne konusu ve zeminini oluşturan hakikatin (aletheia) metin yolu ile ifadesi ve dolayısı ile buna dayalı muhakeme neticesinde anlaşılması, bizatihi Platon düşüncesine göre hiçbir biçimde mümkün değildir.”⁵Platon’un hakikate (aletheia) metin yolu ile yönelme hususunda sözü ettiği imkansızlığı ‘diyalog’ adı verilen metin tekniğini geliştirerek aşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Platon düşüncesi için diyaloglar aracılığı ile hakikate yönelme hususunda en önemli ilke ‘sahne’ ögesidir. “Burada sahne ile anlaşılması gereken diyalogların kendi iç bütünlüğünde anlaşılmasını sağlayacak “asli görsel mimetik unsurdur.”⁶Platon’un diyalogları kullanmasında daha sonra sanat görüşünde de ele alacağımız temsil ve taklit (mimesis) meselesi hakimdir. Bu açıdan bakacak olursak diyalogların sahnesi yukarda da bahsi geçtiği üzere tıpkı bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi izleyicisini muhatap alan belirli bir mekan içinde sahneye koyulan belli bir oyundan oluşur. Diyalogların

⁴Kavuran, 2013: 47

⁵ Haşlakoğlu, 2016:22

⁶ Haşlakoğlu, 2016:29

kurgusundaki bu sahne olgusu ister istemez diyalogları bir sohbet havasına büründürür. Sahneye anlamını veren özellik bu sohbetler esnasında belli bir mesele açarak konuşmayı yönlendiren bilge bir karakterden gelir. Platon'un diyaloglarında varlığı çok açık olan ve özel konumu ile Sokrates, Timaios, Parmenides ve Elalı Yabancı gibi bilgiler (sophos) oyunun merkezinde yer alır.

Sahnenin anlamlı olabilmesi için izleyicinin olması şarttır. Platon okuyucuyu bir seyirci rolüne koyarak sahnede olup biteni, bir eylemi izlemeye dönüştürmesi üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bunun altında seyirciyi yani okuyucuyu oyuna dahil etmesiyle ona hakikatin izlerini bir tecrübe olarak sunmak istemesi yatar.

Özetleyecek olursak Platon'un düşüncelerini anlamak noktasında içerik ve biçim çözümlemesinden öte diyalogların kendi iç bütünlüğünde var olan 'sahne' ve 'seyirci' ekseninde anlamaya çalışacağız. Özellikle seyirci yani okuyucunun bu oyunların vazgeçilmez bir parçası olma sebebi ile okuyucuyu hangi yönden muhatap aldığına bir açıklama getirmek adına metindeki sahnelenen tartışmaların ötesinde "felsefe"nin ne olduğuna bakmak gerekecektir. Daha sonra yer vereceğimiz 'Mağara İstiaresi' üzerinden tüm bu Platon'un anladığı biçimde felsefeyi inceleyerek taklit (mimesis) unsuru bağlamında sanatı ve sanatın odaklandığı güzel kavramına olan yaklaşımını irdeleyeceğiz. Aynı zamanda çalışmamız da diyalogların tasnifi ışığında içerik olarak bize ne anlattığı üzerinde durulacak olup, Platon'un düşüncesinin ana hatlarını oluşturan diğer temel kavramlara yer vereceğiz.

Aristoteles'in metin üzerinden kolaylıkla yine nasıl bir varlık felsefesi oluşturduğuna bakarak güzel kavramını bu varlık felsefesi ile nasıl ilişkilendirdiğine bakacağız. Bir sanat kuramcısı olarak nitelendirilen Aristoteles'in güzel kavramından çok neden sanatla ilgilendiği sorusunun cevabını Aristoteles'in ontolojisinde arayacağız. Dahası Aristoteles'in Platon'a getirdiği bazı eleştiriler inceleyeceğiz. Aristoteles düşüncesini Platon düşüncesi ile karşılaştırarak, asıl tartışmanın felsefe meselesinin ötesinde her ikisinin zeminde farklı insan anlayışı ve buna bağlı olarak farklı dünya görüşlerine dayanıyor olduklarının sergilenmesi çalışmamızın düğüm noktalarından biri olacaktır. Her iki filozof da estetiğe dair düşüncelerini varlık felsefesinden besliyor olması sebebiyle 'güzel' kavramına geçmeden önce her iki filozofunda varlık felsefesini etraflıca inceleyeceğiz.

Bütün bunların yanı sıra bu çalışmada, sanat en güzel iyiye ulaşmak amacıyla olduğuna göre sanatın güzele aracılık edip etmeyeceği tartışılacaktır. Platon düşüncesinde "Sanatla uğraşımız bizi güzel ideasına ulaştırır mı?" Yahut "Platon ve Aristoteles'e göre toplum için sanat gerekli midir?," "Güzel anlayışımızın gelişmesi bizi daha iyi insanlar yapar

mi?”;“Sanatın güzel üzerinde işlevi nedir?” Tüm Antik Çağ filozoflarını meşgul eden bu sorulara Platon ve Aristoteles’in kendi varlık felsefeleri üzerinden cevap vermeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON

1.1. Platon'un Varlık Felsefesi

Platon'un varlık felsefesi kendinden önceki dönemin hakim felsefesine bir karşı çıkış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple antik çağ felsefesini değerlendirmeden Platonun varlık hakkındaki görüşleri anlaşılamayacaktır. Antik Çağ filozofları doğaya ve hayatlarına baktıklarında sürekli bir değişim olduğunun farkındaydılar. Mevsimlerin sürekli değişmesi, gün içinde yağmurdan sonra güneşin açması, canlıların doğmaları, büyümeleri, yaşlanmaları, ölmeleri yahut bir ağacın yapraklarının yeşermesi, sararması, kuruması gibi benzeri değişimler o dönem insanları için gözlemlenebilen sıradan deneyler içindedir. Öte yandan, tahta çıkan kralların tahttan indirilmesi, devletlerin kurulup yıkılması, Yunanhalkı için tüm bu değişimleri değerli kılmış, değişimi varlığın zorunlu bir boyutu olarak ele almalarını sağlamıştır.

Antik Çağ insanlarına (M.Ö. 600-400) baktığımızda tam anlamıyla bir metafizik çağı ve tabiat felsefesinin filizlendiğine şahit oluruz. “Antik Çağ felsefesi ilahiyat ve hikmetler ahlakı şekli altında dinlerinden ayrılmaktaydı. Bunun hareket noktası ulusal deha ve içinde geliştiği maddi şartların değiştirdiği arya natüralizmdir.”⁷ Homeros ve Hesiodos'un yazılarından öğrendiğimiz Zeus'un hava, Apollon'un güneş, Athena'nın yıldırım tanrısı olması Yunanların tabiatla olan ilişkilerini anlatırken öte yandan tüm bu tanrıların insana benzer duygular ve davranışlar taşıması bu sefer Yunanların felsefe ile olan ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Varlıklarını anlamlandırmakta ve tabiat olaylarını açıklamakta kullandıkları mitolojik öğeler zamanla yerini Thales'in içinde bulunduğu Milet Okulunun filozoflarınca geliştirilen prensiplere ve nedenlere bırakacaktır. İlk Yunan düşünürleri diyebileceğimiz Milet Okulu, tanrılarda dahil olmak üzere evrendeki varlıklar ve bu varlıkların doğaları hakkında din ve mitolojinin sağladığı bilgilerden bağımsız bilgilere ulaşma çabasındaydı. Matematik cinsinden olaylar, kendilerinden özgü olan evrensellik ve zorunluluk karakteriyle teolojik açıklamanın dışında kalan ilk olaylardır.⁸ İki kere iki dört ediyorsa yahut bir üçgenin açıları toplamı daima yüz sekseni veriyorsa bu tanrıların keyiflerinin üstünde bir irade, değişmez bir adalet, en yüksek bir zorunluluk fikrini doğuruyor olmalıydı.

Aristoteles'in “fizikçiler” adını verdiği bu düşünürlerin kendinden önce gelen ilahiyatçıların aksine hareket ederek tabiatı prensipler ve nedenlerle açıklamak için,

⁷ Weber, 1998: 10

⁸ Weber, 1998: 11

geleneksel tanrıları masal alanına sürdükleri gün, felsefe doğmuştur.⁹ Yunanlı düşünürler, yıldızların hareketleri yahut cisimlerin özellikleri hakkındaki bilgilere akıl yürüterek cevap vermektedir. Örneğin Thales evrenin yapısı üzerine başarılı bir kuram ortaya atmıştır. O, bütün bir nesnelerin tek bir ana maddenin, yani suyun değişik biçimleri olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü o şu şekilde akıl yürütmektedir; su ısındığında buhar haline geçmektedir. O halde hava gibi gaz halinde bulunan bütün varlıklar suyun incelmış seyrekleşmiş bir biçimi olarak kabul edilebilir. Suyun doğal veya kendine en yakın olduğu hal sıvı halidir; o halde akan her şey sudan meydana gelmiş olmalıdır. Nihayet su yeter derecede soğuduğunda katı bir şeye buza dönüşmektedir. O halde bütün katı veya katılaşmış şeylerin su olduğunu düşünmek akla uygundur.¹⁰ Thales'in bu kuramı günümüz düşünce anlayışıyla baktığımızda varlığa dair basit ve ilkel bir kuram gibi görünebilir fakat her şeyi mitolojik öğelerle açıklama alışkanlığı olan bir toplum için devrim niteliğindedir. Düşünce tarihinde bir ilke rastlar gibiyiz. Derin ve bilinçli düşünmek, gözlem ve akılla bir çıkarım yapmak yepyeni bir düşünce biçiminin habercisidir. Olayları insandan bağımsız insanüstü güçlerle açıklamaya alışmış bir toplum için neden sonuç bağlamında mantıkla açıklama yöntemi ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Thales'ten sonra ortaya çıkan, yine Miletli olan Anaksimandros ve Anaksimenos, Thales'in her şeyin özünün su olduğuna dair düşüncesini kusurlu bulurlar. Doğada çok çeşitli varlıklar mevcuttur ve bu varlıklar farklı özelliklere sahiptir. Su gibi sınırlı özelliklere sahip bir madde nasıl oluyor da bu çeşitliliği sağlayabiliyor? Örneğin su yanmaz fakat Thales'e göre suyun yoğunlaşmış hali olduğu öne sürülen odun nasıl olurda yanar? Bu konuda sıkıntı yaşayan Miletli Filozoflar her şeyin ana maddesinin "su" değil, "hava" yahut "sonsuz, sınırsız, belirlenmemiş olana" karşılık gelen "apeiron" olduğunu ileri sürerler.¹¹

Milet okulundan sonra gelen filozoflar, varlığı açıklamak için temel maddenin hava mı, su mu, sonsuzluk mu olduğundan çok, kavramların kendileri hakkındaki düşüncesiyle ilgilenmişlerdir. Hava, su yahut sonsuzluk olsun bu ilk prensibi nasıl anlamalıdır? Maddenin özü her ne olursa olsun sonsuz ve temeldir. Oysa özden meydana gelen her şey değişiyor. varlık olarak tohum büyüyor, ağaç oluyor, kesiliyor mobilya oluyor. Şu halde nasıl oluyor da var olan hem var olarak kalıyor, hem kalamıyor? İşte tam bu noktada "yunan felsefesinin diğer ünlü ismi, bütün zamanların en keskin zekalı düşünürlerinden biri olan Heraklitos bilinen ünlü iddiası ile sahnede yerini alır: "varlık yoktur; oluş vardır veya "varlık oluşur".¹² Milet okulunun üstünde durduğu varlığın temel maddesinin ne olduğu fizik konusu iken bu

⁹ Weber, 1998: 12

¹⁰ Arslan, 2009: 57

¹¹ Arslan, 2009: 87

¹² Arslan, 2009: 90

maddenin oluş durumu madde ötesi anlamına da gelen metafiziğin ortaya çıkması olarak yorumlanabilir.

“Her şey değişir” ile başlayan Heraklitosçu diyalektik tez kendinden sonra gelen okulları doğrudan etkilemiş, öğretilerinin şekillenmesinde temel oluşturmuştur. Bu tez doğa teorisi içerisinde ele alındığında yerinde, tutarlı bir tespiti ama sonraki okullar bu tespiti öyle aşırılaştırdılar ki süreklilik ve değişkenlik nedeniyle doğrunun ne olduğuna bilemeyiz sonucuna vardılar. Her şey değişir, her şey sürekli bir akış içindedir; her şey akar; bir nehre iki kez giremezsiniz. Çünkü ikinci seferinde nehir aynı nehir değildir. Siz de aynı siz değilsiniz. Değişmeyen tek şey değişimdir. Buna karşı Parmenides haklı olarak şu soruyu sorar; Olan değişen bir şeyin gerçekten var olduğu söylenebilir mi? Eğer bir şey, biraz önce bir şey, bir an sonra tamamen farklı bir şey ise ortada gerçekten bu şeyin, bir şeyin olduğundan, yani var olduğundan söz edilebilir mi? Parmenides hiçbir şeyin değişim halinde olmadığını söylemez. Değişimin mantıksal olarak imkansız olduğunu iddia eder. Örneğin yeşil bir yaprak sonbaharda kırmızıya döner. Yeşil yaprağın kırmızı olma durumunda yeşil renk ortadan kaybolur, var olmayan hale gelir. Buda bize değişimi, düşünülemeyen yokluğu öngörür. Değişimi düşünmek imkansızdır. Fakat duyu yoluyla deneyimlediğimiz bir gerçektir.¹³ Bu düşünce tarihinde bir kopuşun, bir ayrılığın, bir paradigmanın tetikleyicisi olmuştur. Platon’un Parmenides’e olan karşı çıkışlarını anlarsak, Platon ile özdeşleşmiş olan idealar teorisini anlamış oluruz. Çünkü Platon’un varlık felsefesini kavramaya çabalarken “idealar nedir?” sorusu çok anlamlı bir soru değildir? Bizi hedefe götürecek olan ”Platon’un hangi ihtiyaca binaen idealar (eidos) kavramını geliştirdi?” sorusudur. Platon kendi düşüncesinde ideaları merkeze alırken hangi meseleye çözüm getirmeye çalıştı? Tam olarak bu sorunun cevabı Platon’un felsefesini açığa çıkaracaktır.

Platon’un varlık felsefesini anlayabilmek için tam da bu kader niteliğindeki Heraklitos sonrası çözümlemeyi aydınlatmamız gerekmektedir. Heraklitos’un değişim teorisine karşılık Parmenides’in karşı çıkışı dönemi fazlaca etkilemiştir. “Parmenides, Yunan felsefesinin seyrini baştan aşağı değiştirmiş biridir. Kendisine karşı çıkan filozofların bile, argümanlarını veya düşüncelerini dikkate almak zorunda kaldığı bir filozoftur.”¹⁴ Parmenides’ten sonra gelen her filozofun olduğu gibi bu çalışmada değineceğimiz üzere Platon ve Aristoteles dahi onu hesaba katma zorunluluğunu duydu.

Parmenides’e göre varlık var ise ki vardır, değişim oluş olanaksızdır. Çünkü eğer değişimi kabul edersek bir şey hakkındaki düşüncelerimiz ve araştırmalarımız daha

¹³Skirbekk ve Gilje, 2006: 30

¹⁴Cevizci, 2018:41

araştırmamız bitmeden o şeyin değiştiğini ileri sürer. O zaman varlık hakkındaki herhangi bir düşüncenin yahut bilginin bir önemi yoktur. Oysaki değişim hiçbir şekilde düşünülemez bir görünüşten başka bir şey değildir. Parmenides özetle: varlık-olan vardır, varlık olmayan yoktur, varlık-olan düşünülebilir, varlık-olmayan düşünülemez, demektir.

Varlık sürekli bölünmez bir bütündür. Evrende boşluk diye bir şey yoktur. Varlıklar varlık arasında bir kesinti bir olmayışı kabul edecek olursak bu kez eğer bu aralık gerçek bir şey ise, bu, varlık ne ise onunda olması demektir. Bu yokluk gibi görünenin varlığı, varlıkları ayıracak yerde birleştirmektir. Eğer boşluk yok ise zaten sorun yoktur. Evreni bir doluluk, bir varlığın kapladığı anlamına gelir. Bütün varlıkları tek bir varlık oluşturmaktadır. Varlık mutlaklıdır. Eksiksizdir. Bizim dünyada varlıkları ayrı ayrı görmemiz tam bir aldatmacadır. Doğru bilginin bizi yanıltan duyu organlarımızla değil yalnızca akılla bulunabileceğini iddia ediyordu.¹⁵

Tüm bu iddialar yukarda bahsettiğimiz düşünce tarihinde bir yol ayrımına, bir kırılmaya yol açmıştır. Bu monist düşünceye ve yanılısma fikrine kendinden sonra gelen hiç bir filozof kayıtsız kalamamıştır. Platon“babamız” dediği Parmenides’e yanılısma noktasında hak verirken, hakikate ulaşma konusunda fikir ayrılığındadır. Platon *Sofist* diyalogunda varlık ve var olmayan kavramlarını tartışıp, Parmenides’in tezlerini çürütmeye çalışır. Ne Heraklitos’a ne de Parmenides’e katılır.

YABANCI: Bu durumda bir olanı, yani ideaların çok sayıda olduğunu söyleyenlerin bütünü değişmezliği hakkında söylediklerini reddetmek gerekir. Ayrıca varlığın her yana hareket edebileceğini de dinlememek gerekir. Bu, diğer her şeyi bundan daha üstün tutana yakışan bir şeydir. Filozof iki şey birden isteyen çocuklar gibi davranmalıdır, varlık ve bütünü hem değişme halinde hem de durağan olduğunu kabul etmelidir.¹⁶

“Platon’a göre dünya oluş ve durağanlıktan oluşan bir ağ gibidir denebilir. Bu ağ (simploke) yanlışlık ve aldanmayı ve de hakikat ve dili olanaklı kılar. Böyle sistematik biçimde birbirine bağlı olan burada sınıflar olarak ortaya çıkan idealarlardır.”¹⁷ Parmenides’in monist anlayışında her şey bir ve bütündür. Varlığın ifade biçimi onun özünü bize vermeyeceğini söyler, varlığın ismi bize varlığı açmaz sadece varlığı işaret eder. İnsanı kastederken “insan” sözcüğü yerine herhangi başka bir kelime de kullanabiliriz. Parmenides için bunun bir önemi yoktur. Hakikat bir görme işidir. Üzerine konuşarak hakikate

¹⁵ Skirbekk ve Gilje, 2006: 30

¹⁶Platon, 2017: *Sofist*-249d

¹⁷ Murdoc, 2008: 38

ulaşamayız. Platon burada logosu kurtarmaya çalışıyor. Aynı diyalogda bu sefer Yabancı'nın ağzından logosun (söz) önemini vurgular.

YABANCI : Konuşmanın olmaması demek felsefenin olmaması demek olurdu. Bu en büyük kayıptır. Bu yüzden birlikte konuşmanın tanımını yapmamız gerekir. Sözün varlığı olmadığını söyleyerek bizi sözsüz bırakmaya kalkıştırlarsa hiç bir şey hakkında konuşamaz oluruz. Hiç bir şeyin mutlak olarak başka bir şeye karışmadığını söyleseydik o zaman sözsüz kalırdık.¹⁸

Parmenides'in aksine Platon logosu önemser, idealarla ilişkilendirir. “Anlamalı konuşmayı ideaların iç içe geçmesinden türetiriz.”¹⁹ Parmenides'te hakikat tamamen sezgisel-deneyimsel bir durumken, Platon bu duyum ile düşünceyi bir araya getirmeye çalışıyor. Noesis (saf idrak) ile tutulanın dianosis itibarıyla dönüştürülmesi gerekir. Yani kavradığın şey üzerine düşünce üretmen, muhakeme etmen gerekir. Platon logosun Parmenides gibi işlevsiz bırakılmasına karşı çıkıyor. *Sofist* adlı diyalogunda açığa kavuşturduğu şey, idealar sistemine yalnızca söylem içinde ulaşabileceğimizdir.

Parmenides “varlık vardır“ diyor fakat bu fazlaca kuramsal kalıyor, buna bir düşünce tesis etmek lazım diyen Platoneidos (idealar) kavramını geliştiriyor. Peki bunu nasıl yapıyor? Platon için alethea (hakikat) verilidir. Hakikat inşa etme çabası yersizdir. Felsefe tarihinde Kant, Hegel gibi düşünürler hakikati bulma yönteminin izahına girer. Oysa Platon “Hakikat bu kadar açıkken nasıl böyle bir aldanışın içinde bulunuruz?” sorusunun cevabını arar. Mağara Alegorisinde olduğu gibi hakikate nasıl sırtımızı döndüğümüzü, kendimizi nasıl zincirlediğimizi anlatır. Platon hakikati değil doksayı (sanı) temellendirir. Gölgelemlerin varlık olmadığını anlatmaya çabalar. Parmenides'deki gibi “varlık olmama” hiç olmama durumu değildir. “Varlık olmama” olarak bir olma türüdür, eidolon (imgelem) yanılsama olarak vardır. Üzerinde çalıştığım dokunduğum masanın varlığını duyularla tecrübe ederim. Varlık türünü usa vurma sebebiyle noesiste seyrederim. Bunu mümkün kılan unsur tam olarak eidostur. Ve bunun için idealarına referans verir. İdeaları ilişkilendirir.

Platonun bir diğer önemli unsuru idealarla metafizik felsefesini oluşturduğu tümeller sorunudur. Varlığın yapısını ikili bir açıklamaya dönüştüren Platon, bilginin yapısını da bu şekilde ikili bir yapıyla oluşturacaktır. Etrafımıza baktığımızda çevremizdeki nesneleri tek tek ayrı kendi başlarına birer nesne olarak gördüğümüzü söyleyebiliriz, fakat gördüklerimizin ne oldukları sorulduğunda tek tek nesnelerin ötesinde başka öğelere bakmamız gerektiği açıktır. Örnek verecek olursak tam karşımda duran evi parmağımla göstererek “işte bu” kelimelerini

¹⁸Platon, 2015: *Sofist*-263e

¹⁹ Murdoc, 2008: 38

söylüyorum. Yanımdaki insanlar hangi nesneyi kastettiğimi parmağımdan yola çıkarak anlayacaktır. Fakat bunu evin yanında olmadan anlatmaya çalıştığımda işler çok daha karmaşık bir hal alacaktır. “Dün sözünü ettiğim bu vardı ya..” şeklinde konuşmaya başlamam gerekmektedir. Kaldı ki benimle aynı evi görmeyen insanlar için “bu” gördüğüm nesnenin bilgisini aktarmam olanaksızlaşır. Artık parmağımla işaret edemiyorsam dilsel bir işaret kullanmam gerekir. “Şuradaki ev” ifadesini kullanırsam “işte bu” ifadesinden türlerin yani cins isimlerin kullanımına geçiş yapmış olurum. “Bir kırmızı gül” ifadesini kullanan kişinin bize anlatmak istediği şey hemen kafamızda canlanır. Anladığımız yani bilgine ulaştığımız şey “kırmızı” ve gül”dür. Buradan çıkaracağımız sonuç; bilgi cins isimler aracılığı ile taşınmaktadır. Aynen bu örnekte olduğu gibi “tikel”, nesnelerin tekliğini ve kendileri olma durumunu ifade etmek için kullanılır. “Tümel” kavramı ise, tikelleri tanımlayan tür adları ve tikellerin edindiği nitelikler için kullanılmaktadır. Örneğin bu satırları okuyan insanların her biri, masamdaki kitap, vazomdaki kırmızı gül, Jüpiter gezegeni tikel bir nesnedir. “masa” “kitap” “insan”, “gül”, “kırmızı” ise tümellerdir. Elbette doğadaki nesneler söz konusu iken tümellerle tikelleri birbirinden ayıramazsınız. Masamdaki vazonun içinde duran gülden kırmızı rengini çekip alamazsınız. Yahut gül olarak adını verdiğimiz tümel, nesnelerden kopuk bir şekilde evrende dolaşamaz.

Phaidon diyalogunda ruhun varlığı ve gerçekliğin özü hakkında bilgi edinme yolları tartışılırken karakterimiz *Phaidon* şunları ifade eder; “Bu konuştuklarımız geçerli ise *Simmias*’ın *Sokrates*’ten büyük ama *Phaidon*’dan küçük olduğunu söylerken, *Simmias*’ta iki şeyin hem büyüklüğün hem küçüklüğün bulunduğunu kabul etmiş olmuyor muyuz?”²⁰ Uzunluk ve kısalık evrende nesnelerden kopuk ve bağımsız bir şekilde dolaşamaz. Zorunlu olarak uzun kalem, uzun yol, uzun adam gibi bir başka şey ile ilintili olması gerekir. Ayrıca karşımıza neye göre uzun neye göre kısa olduğu sorunu çıkmaktadır. Bu birçok nitelik için geçerlidir. Platon *Büyük Hippias* diyalogunda bu sefer “Genç bir kız güzeldir. Fakat genç kızlarla tanrıları kıyaslırsak, en güzel genç kız bile onların yanında çirkin kalacaktır”²¹ der.

Platon’un buna verdiği yanıt özünde şudur: tek tek kedileri baz aldığımızda hepsinde “kedi olma” kıstasına uyduğu için, siyam kedisi de olsa, Van kedisi de olsa bir “kedilik” ten pay alma durumu söz konusudur. Ontolojik anlamda idealar gibi duran varlık formları epistemolojik olarak kavramları karşılar diyebiliriz. Yani idealar, hem dil hem düşünce hem de varlık için temel kaynaktır. Platon bu kavramları ve felsefesini temellendirmek için buradan çıkış almıştır. “İşte bu” ifadesi duyular alemine aitken, “şuradaki kedi” düşünsel aleme aittir. Burada düşüncenin oluşması için bir kavrama, daha önemlisi bu kavrama karşılık

²⁰Platon, 2015: *Phaidon*-102d

²¹Platon, 2016: *Büyük Hippias*-49

gelen bir forma ihtiyaç vardır. Tüm kedileri kedi yapan şey nedir sorusunu sorarken, şuna kadar gördüğümüz tüm kediler aklımıza gelmez. Tüm kedilerde var olanın özü(ousia) zihnimizde kendiliğinden canlanması bize kedilerin ve beraberinde varlığın hakikati noktasında önemli bilgiler verir. “Özün bilgisi (ousia) düşüncedir (noesis)”.²²Platonun buradan yaptığı akılsal çıkarımlar onun felsefesine temel oluşturmaktadır. Kedi örneğine tekrar dönecek olursak; “Tüm kedileri kedi yapan şey nedir?” diye sorduğumuzda bir yargıyı beraberinde düşünmüş oluruz. Demek ki tüm kedileri kedi yapan bir unsur vardır. Bu ön kabul muhakeme yoluyla vardığımız noetik aklın bize sağladığı bir bilgidir. Kabaca ifade edersek, Tümel (universal) ideallerdir, idealar dünyasına aittir. Tikel tümelin bir unsuru olmakla beraber duyulur dünyaya aittir.

Pahidon diyalogunda Ruh varlıkların gerçek özü hakkında sadece düşünce yoluyla bilgi edinebilir der. Diyalogun devamında bedenden sıyrılarak bilgi edinmenin yollarını anlatır.²³ Burada Platonun daha sonra tekrar konusunu açacağımız hatırlama teorisi gün yüzüne çıkar. Gerçeklik verilirdir (innatere), biz ise bir unutuluşun içine doğmuşuzdur. Bilgi önceden bilinen görünen bir nesnenin tekrar anımsanmasıdır. Bu anımsama (anamnesis) Ruh'ta olur ve biz buna bilgi deriz. Duyular üstü yada duyuların üstünde yer alan evren idealar evreni olup onun bilgisi (episteme) kesin bir bilgidir ve sağlam bir ilkeye (logosa) dayanır.²⁴

Platon'un tikel kedilerden sıyrılıp tümel olana dair yani kedinin ideası üzerine yaptığımız karşılıklı düşünme yöntemi diyalektik (dia-logos) ile kedinin hakikatini tekrar hatırlayabiliriz. Platonun amacı varlığın bilgisine (episteme) ulaşmak için, duyular alemine ait olan tikellerden oluşan doksadan sıyrılmaktır.

Özetleyecek olursak, Gerek Heraklitosçu anlayışta değişen bir şey üzerinde çalışmanın anlamsızlığı, gerek Parmenides'in değişmenin bir yanılsama olduğu ve sadece tek bir varlığın olduğu iddiası, insanların kesin bildikleri konularda şüpheye düşmelerine neden olmuştur. Her gün aynı nehirde yüzdüğünü düşünen kişi yüzdüğü nehrin aynı olmadığı ile yüzleşirken aynı zamanda nehir ve kendisinin arsında bir mesafe olduğu, nehir ve kendisinin iki farklı varlık türü olduğu kabulünün bir yanılsama olduğu ile yüzleşecektir. Kaynağı kimden olursa olsun bu yüzleşmeler doğruyu bulmayı imkansız hale getirdi. Bu anlayışla doğa felsefesinden uzaklaşıldı, insana dönük bir yaşam felsefesi ortaya konmaya çalışıldı. Doğrunun elde edilemeyecek olması yasalara, kurallara, dine ve kurumlara karşı da olumsuz tutumlar doğurdu. Örneğin Tanrı yahut din düşüncesi, krala ve diğer önemli insanlara duyulması

²² Bozkurt,2014: 102

²³ Platon, 2015: Phaidon-65c

²⁴ Bozkurt,2014: 102

istenen saygı ve kabulü için icat edilmişti. Yasalar da üst sınıfların kendi çıkarlarını korumak için çıkardıkları kurallar olarak görülüyordu. Sofistler tüm bu fikirler çevresinde siyasi yapılara bağlanmamakla övündüler. Toplumda bilginin daraltılmasıyla bireyci bir başkaldırıyla anarşik bir özellik gelişmeye başladı.

Üzerinde durulması gereken tüm bu kargaşanın Sofistlerin bilginin imkanını reddetmesi ile devam etmiş olması. Eğer hiçbir şey sabit değilse, bilim neyin bilgisi olacaktı? Her şey akıyor ve değişiyorsa bugün edindiğimiz bilgimize nasıl güvenecektik? Daha fazla bilmek için çabalarımız faydasız olmaz mıydı?

“Platonun problemi Heraklitosçu oluş teorisine dayanan Sofistlerin, bilginin imkanını aşabilmektir.”²⁵ Hocası Sokrates gibi doğru bulunamaz tezine karşı doğrunun bulunabileceğini iddiasıyla sofistlerle mücadele etti. Parmenides’in kitlediği felsefeye yön verdi. Parmenidesin hiçlik tahlilini aşıp logosu, usa vurmayı tekrar inşa etmeye çalıştı. Parmenides’in o güne dek sarsılmaz gibi görünen akıl yürütmelerine karşı akıl yürütme geliştirdi. Parmenides bir şairdi ve düşüncelerini epik şiirlerinin arasında dile getiriyordu. Oysa Platon yazdığı eserlerde diyaloglar aracılığı ile sistemli bir felsefe kurdu. “Platonun felsefesi hocası Sokrates’in bakış açısını daha ileriye götüren, geliştiren ve genelde sofistlere karşı olan bir felsefedir.”²⁶ Bilgi doğrunun ve iyinin araştırılmasıydı ki bu da ahlaki bir sonuç ortaya çıkarıyordu. Platon Doğrunun aklın yasalarıyla bulunabileceğine olan inancı ile felsefecilerin bakış açılarını fiziksel dünyadan uzaklaştırmıştır. Bilgiye akıl yoluyla ulaşmanın mümkün olduğunu ve yöntemlerini belirlemeye çalışmıştır. İlk olarak Platon eserlerinde Sokrates’in insanlarla yaptığı konuşmalar ve diyaloglara dayanarak insanlar arasında ahlaki kavramlar ile ilgili olarak bir görüş birliği olduğunun sonucuna vardı. Çocuğunu kurtarmak için hayatını feda eden anne ve vatanını kurtarmak için ölen asker bezer bir iyi ideasıyla hareket ederler. Davranışları mahiyet bakımından özdeş ve birdir. Platonun etik üzerine düşüncelerini evrensel metafizik felsefesinden ayrı tutmak mümkün değildir. Platon insan pratiğini her zaman idealar öğretisine bununla ilişkili olan değişmez, ebedi varlık sorununa bağlı olarak açıklamıştır.²⁷

Platon özellikle *Devlet* diyalogunda “Gyges’in Yüzüğü Efsanesi” üzerinden konuyu ele almıştır. Gyges Lidya kralı hizmetinde bir çobandır. Hayvanları otlatırken bir gün bir kasırga olur ve yer yarılr. Yarıktan içeri batığın da Gyges tunçtan bir at ve atın içinde ölü bir adam görür. Eğilip daha dikkatli baktığında ise ölü adamın parmağında bir yüzük vardır. Gyges bu yüzüğü kendisine alır ve tekrar yukarı çıkar. Çobanların krala hesap verme gününde, Gyges toplantıya bu yüzükle katılır. Otururken yüzüğün taşını elinin avuçlarına

²⁵ Aslan, 2005: 107

²⁶ Bozkurt, 2014: 101

²⁷ Pieper, 2012: 30

çevirir. Yaptığı anda görünmez hale gelir. Yüzüğü tekrar düzelttiğinde görünür hale gelir. Bu şekilde, yüzüğün tılsımını keşfeden Gyges yüzükten faydalanmanın yolunu bulur. Bunun üzerine hikaye çok hızlı ilerler; sarayda görünmez olur ve kraliçeyi baştan çıkarır. Kralı öldürüp yerine geçer.²⁸Platon bu hikaye ile diyaloglarında iki tane böyle bir tılsımlı yüzük olsa biri doğru adama biri eğri adama verilse sonuçları ne olur üzerine tartışma başlatır.²⁹Doğruluk varsa bir tek insanda olduğu kadar bütün bir insan topluluğunda da var olması gerektiğini ileri sürerek³⁰,bu kez iyiliği toplum dinamikleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ortak bir yaşam sürmenin temelinde alışveriş ve koruyuculuk faaliyetlerinin³¹ oluşturduğunu uzun uzun anlatmış, bu temellerin işlemesi için iyiliğe olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

İlk Yunanlılar için ahlaki hayat bir yaşamdı ve kaçınılmazdı. Sadece Yunanlılar için değil herkes için insan olmak, zayıf olma ve ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluk içermesi sebebiyle beraber yaşamayı gerektirir. Beraber yaşamak, ticaret, güvenlik, eğitim ve nihayetinde yönetimi şart koşar. Tüm bunların başına geçecek insanların seçimleri hayati önem taşır. Bu seçimleri neye göre yapacaklardı? Neyin iyi neyin kötü olduğuna karar vermek bilgi gerektirirdi. Heraklitos ve Parmendies'i esin kaynağı olarak gören sofistlerin iddiasına göre bilginin kendisi olanaksız ise beraber yaşama mümkün olabilir miydi?

Diyaloglarının anlam içeriğinden çok yöntem bilgisiyle Platon'un Sokrates diyaloglarından anladığımız ortak iyilerin ve ortak kötülerin var olduğudur. Bunun bilgisine ise daha çok eserlerinde sahnelediği diyalektik sorgulama yani bir usa vurma yöntemi ile elde ediyoruz. "İyi"nin ne olduğu bilgisi fiziksel dünyanın bir parçası değildi ve bu bilgiye yalnızca akıl yoluyla erişebilirdik. İyi'nin var olması bize aynı zamanda bilgininde olanaklı olduğunun ispatı niteliğindedir. Sokakta düşen bir çocuğu gören ve ayağa kaldıran insanın yaptığı iyi davranış, çocuğun bir önceki duruma göre kendisini iyi hissetmesi apaçık bir durumdur. İkisi bu durumu doğallığında sezgisel olarak onaylamaktadır. Bu tartışmasız bir ön bilgidir. Fakat bu durum geçicidir. Düşen çocuk ve adam artık sokakta değillerdir fakat kalıcı olan; ikisinden ve zamandan bağımsız muhatap oldukları iynin bilgisidir. Her ikisi de olaylardan bağımsız İyi'den pay almışlardır. Bu örnekte gördüğümüz adamın çocuğu yerden kaldırması İyi'nin kendisi değil sadece bir görünüşüdür. İyi'nin hakikati değişen görünür dünyada değil, aksine değişmez, sürekli ve yetkin olarak İdealar dünyasındadır. Aynı şekilde yardımsever ve iyi bir insan olan komşumuz zamansız bir hastalığa yakalanıp ölebilir. Fakat

²⁸ Platon, 2018: Devlet-359d

²⁹ Platon,2018: Devlet-360c

³⁰ Platon, 2018: Devlet-368e

³¹ Platon, 2018: Devlet-372a-e

iyi olma durumu komşumuz öldükten sonrada bir idea olarak devam eder. Böylelikle değişimi ve sürekliliği kendi felsefesi içerisinde aynı anda birleştiren Platon, ontolojik görüşlerini etik alandan besleyerek iki dünyalı bir metafizik anlayışına ulaşmıştır. “Platoncu realizm, idealizmin ta kendisidir. İdeaları gerçek varlıklar sayan teoridir.”³²Bu durum, tüm duyulur şeyler için geçerlidir. Platon’un varlık anlayışı, şeylerin, düşüncelerimizin ve kavramlarımızın, duyulur dünyanın ötesinde ve ondan bağımsız bir varlığa sahip bir gerçeklikle idealarla ilişkili olduğu kabulüne dayanır. Örneğin, doğadaki idea ağaç tikellerinden bağımsız bir varlığa sahiptir. Aynı şekilde yeryüzünde farklı yaşamlara farklı formlara sahip milyarlarca insan gelip geçmişken, idealar dünyasında asla değişmeyecek olan tek bir insan ideası vardır. Bu dünyadaki şeyler ideaların bir yansımasından başka bir şey değildir. Platonun etik üzerine düşüncelerini evrensel metafizik felsefesinden ayrı tutmak mümkün değildir. Platon insan pratiğini her zaman idealar öğretisi ve bununla ilişkili olan değişmez, ebedi varlık sorununa bağlı olarak açıklamıştır.³³

Platon her şeyin değişiyor olmasına karşın değişmez kesin bilginin imkanı konusunda iki bilgi türünden bahseder; episteme ve doksa ayrımı yapmaktadır. Doksa (sanı), yani yanlış ya da yanılsamalı bilgi, ki bunlar sanılardır ve kesin olmayan bilgilerdir. Episteme doğru bilgidir. Buna göre, doksa, duyu organlarıyla algılanan dünyadır; episteme ise dünyanın akılla kavranılmasıdır. Platon’un “episteme” ve “doksa” arasında yaptığı ayrımın temelinde ontolojisini oluşturduğu idealar kuramının ortaya attığı düalizm vardır. Sonuçta Platon’un idealar teorisi sadece ontoloji (varlık teorisi) değil epistemolojidir (bilgi teorisi).³⁴ Varlıkların ait olduğu evrenin bilgileri bize gerçeklik noktasında referans olurlar. Nesneler dünyasına ait, somut yada algılanır olan nesneler doksayı, idealar dünyasına ait olan soyut yahut kavramsal nesneler epistemeyi temellendirir.

Episteme ve doksa ayrımı üzerine tartışma yürüttüğü diyaloglarda Platon’un cevabını bulmaya çalıştığı bir diğer soru ise bir şeyin öğretilir mi, öğretilemez mi olduğudur. Eğer bir bilgidir bahsediyorsak. Bu bilgiye akıl yoluyla ulaşmış ifade edebiliyor olmamız gerekmektedir. Ve bu ifade yoluyla bu bilgiyi aktarma şansımız doğar. Platon bu sorgulamaya matematiksel nesneler üzerinden fikir yürütmeyi tercih eder ve matematiksel nesnelerin var olduğunu varsayar. Platon’un bu varsayımı *Menon* isimli diyalogunda hiçbir geometri bilgisi olmayan köleye sorular sorarak bir geometri problemini çözdürmesi örneğiyle temellendirilmeye çalışılır.

³² Weber, 1998: 53

³³Pieper, 2012: 30

³⁴ Skirbekk ve Gilje, 2006: 80

SOKRATES - Senin ne kadar şeytan olduğunu boş yere söylememişim. İşte şimdi de öğrenme yoktur, yalnız anımsamalar vardır diyen bana ders verdirmek istiyorsun. Anlaşılan niyetin beni kendimle çelişmeye düşürmek.

MENON - Zeus hakkı için böyle bir niyetim yok, Sokrates! Beni böyle konuşturan sadece alışkanlık. Ama söylediğinin doğru olduğunu bana açıkça gösterebilirsen, bunu benden esirgeme.

SOKRATES - Bu kolay bir iş değil. Ama dostluğumuzun hatırı için elimden geldiği kadar çalışacağım. Yanındaki hizmetçilerden birini çağır da istediğin şeyi onun üzerinde sana göstereyim

MENON- Çok güzel. (Bir köleye işaret eder) Buraya gel.

SOKRATES- Hellen midir? Hellence biliyor mu ?

MENON- Tabii; evimde doğdu.

SOKRATES - Şimdi dikkat et: benden mi öğrenecek, yoksa hatırlayacak mı?

MENON - Peki.

SOKRATES - (Köleye) Söyle yavrum, (yere şekiller çizerek) şu dört kenarlı şeklin kare olduğunu biliyor musun?

KÖLE - Evet.

SOKRATES - Peki, kare olan bir şekilde bu dört kenar eşittir, değil mi ?

KÖLE – Elbette.

SOKRATES.- Ortadan geçen bu doğru çizgiler de eşit midir?

KÖLE - Evet.

SOKRATES - Bu çeşit bir şekil daha büyük veya daha küçük olamaz mı ?

KÖLE - Tabii olur.

SOKRATES - Bu kenara iki ayak uzunluğu, şu kenara da iki ayak uzunluğu verilse, hepsinin boyutu ne olur ? Söyle düşün: bu kenarda iki ayak, şu kenarda da bir ayak olsaydı, şekil iki kere bir ayak olmaz mı idi ?

KÖLE - Evet.

SOKRATES - Ama ikinci kenarda iki ayak olduğuna göre bu, iki kere iki etmez mi ?

KÖLE - Doğru.

SOKRATES - Demek ki o zaman şekil iki kere iki ayak olur.

KÖLE - Evet.

SOKRATES - İki kere iki ayak ne eder? Hesap et de bana söyle.

KÖLE - Dört eder, Sokrates.

SOKRATES - Kenarları eşit olup bunun iki misli ve benzeri olan bir şekil daha bulunamaz mı?

KÖLE - Bulunur.

SOKRATES - Bu kaç ayak olur ?

KÖLE – Sekiz.

SOKRATES - Peki. Şimdi bu yeni şekilde her kenarın boyunun ne olacağını söylemeye çalış. Birincide kenarın uzunluğu iki ayaktı. Bunun iki misli olan ikincide ne kadar olur ?

KÖLE - Tabii iki misli olur, Sokrates.

SOKRATES. - Görüyorsun ya, Menon, köleye birşey öğretmiyorum: yaptığım şey, ona sormaktan ibaret. Şu anda o sekiz ayaklık kareyi verecek olan kenar ne uzunluktadır, bildiğini sanıyor, öyle değil mi ?³⁵

Diyaloğun sonunda peşi sıra sorular sorarak daha karmaşık geometri problemini çözen köle üzerinden matematiksel nesnelerin duysal dünyada tikel nesnelerle doğrudan ilişki içinde olmadığını ortaya koyar. Bu sebeple duyu dünyasından bağımsız kavranabilen usa vurma yöntemiyle ortaya çıkan bilgi herkes için (*Menon* diyalogunda ki köle için dahi) aynıdır, evrenseldir. Matematik salt rasyonel bilgi kaynağımızdır. Bu sebeple duyuların bize sağladığı bilgidен üstündür. Tıpkı iyi örneğinde olduğu gibi, iki elma ve üç elmayı toplarsak, beş elmamız olur. Fakat elmaları yer ve bitirirsek onları yok etmiş olabiliriz. Fakat bu görünüşün altında iki artı üçün toplamı beş eder gerçeği yatar. Bu gerçeklik sarsılmaz bir ilke olarak karşımızda durur. Nesneleri ortadan kaldırsak bile iki sayının toplamının ezeli ve ebedi bir varoluşu vardır; ve biz zihnin gözünü söz konusu toplama doğru yöneltebiliriz.. Buda bize bir yöntem bilgisini, usa vurmaya gösterecektir.

Buna paralel olarak “Platon geometriden fazlaca etkilenmiştir: onun metafiziğine örnek hizmetini göreceğ olan, metoduyla beraber, geometridir; felsefesinde kelimelerine kadar her şeyi ondan alacaktır.”³⁶ Platon kurduğu Akademi’nin girişine “Geometri bilmeyen buraya girmesin” sözünü yazdırmıştır.³⁷ Bu söz, Sofistlere karşı geliştirdiği argümanı yani idealar teorisini özetler niteliktedir. Geometri tıpkı matematik gibi a priori, deneysel olmayan seziler üzerine kuruludur.³⁸ Üçgen, kare ve daire, ideal şekillerdir, anlaşılır realitelere, kendilerini açığa çıkaran maddeden bağımsız var olmaya devam ederler. Bir kare düşünelim. Söz konusu olan geometriyse karenin kumaş ya da ağaç, metal ya da deri olup olmaması önemli değildir yahut karenin kırmızı ya da mavi renkte olması fark etmez. “Platona göre önemli olan tasarlanan ve kavranmış olmayan, hissedilmekten çok düşünülen kare ideasıdır.”³⁹ Kare ideasına düşünerek akıl yoluyla ulaşabiliriz. Biz yarın ölecek ve düşünemeyecek olsak da birileri mutlaka kareyi düşünecek ve var edecektir. Kare ideası, kare bir deri parçasından çok daha gerçektir. Asla yakılmaz, yok olmaz! Zihnimizde apaçık durmaktadır.

Çevremiz duyulur dünyanın bize sunduğu doksalarla çevrilidir. Peki akıl yoluyla nasıl gerçek bilgiye, epistemeye ulaşacağız? Platon bunun için diyalektik yönteme başvurur. Platon’un bu diyalektik yöntemi tikelleri önce bir araya toplanarak kavrama daha sonra uygun

³⁵ Platon, 2013: Menon-72c.

³⁶ Weber, 1998: 51

³⁷ Aslan, 2006: 44

³⁸ Platon, 2018: Devlet-527a

³⁹ Driot, 2008: 28

idelara bölünerek anlama diyebiliriz. Bizi gerçek bilgiye ulaştıracak olan, doksalardan gelen bilginin ayrıştırılması ve bir tür genellemesi daha sonra sınıflamasıdır. Bilgiyi duyularla elde edemeyiz. Çünkü bilginin (episteme) yalnız nesneleri değil, akılsal düzeyi de çok farklıdır. Duyulur evrende her şeyin tam doğrusunu görememekteyiz. Hatta bir takım paradokslarla beraber görmekteyiz. Devletteki pasajda üç parmak örneği üzerinde durur; başparmak, işaretparmağı ve ortaparmak. Parmakların her biri için uzun ya da kısa hükmünü vermek duyuların bize verdiği kadarı ile yandaki parmaklarla kıyas yoluna gittiğimizde mümkün olabiliyor.⁴⁰ Platon bu üç parmağın uzun ya da kısa olduğu soruduğunda insan önce duraksar sonra hesaplama ve düşünce gücünü yardıma çağırır der. Pasajın devamında düşünme gücünü artırmak için yukarda bahsettiğimiz geometrinin önemini vurgular ve “geometri her zaman için var olanı bilmeye yarar; doğup öleni bilmeye değil.” der.⁴¹

Platon'un *Devlet*’te anlattığı ünlü Mağara Alegorisi görünür evren bilgisi ile idealar evreninin bilgisinin tamamen farklı özlere sahip olduğunu, ve epistemeye ulaşmak adına diyalektik akıl yürütmenin nasıl mümkün olduğunu bize göstermek içindir. Bu Mağara Alegorisi ideaları, özellikle bizi ilgilendiren güzel ideasını anlamak için de ilerde fazlaca yardımcı olacaktır.

Sokrates: - Şimdi, dedim, insan denen yarattığı eğitimle aydınlanmış ve aydınlanmamış olarak düşün. Bunu şöyle bir benzetmeyle anlatıyım: yer altında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önce boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldanabiliyorlar, ne de burunların ucundan başka bir yeri görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parlıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar, hani şu kukla oynatanların seyircilerle kendi arasına koydukları ve üstünde marifetlerini gösterdikleri bölme var ya, onun gibi bir duvar. Böyle bir yeri getiriyor musun gözünün önüne?

Glaukon: - Getiriyorum. - Bu alçak duvar arkasında insanlar düşün. Ellerinde türlü türlü araçlar, taşlar, tahtadan yapılmış, insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyorlar. Bu taşıdıkları şeyler, bölmenin üstünde görülüyor. Gelip geçen insanların kimi konuşuyor, kimi susuyor.

- Garip bir sahne doğrusu ve garip mahpuslar!
- Ama tıpkı bizler gibi. Bu durumdaki insanlar kendilerini ve yanındakileri nasıl görürler? Ancak arkalarındaki ateşin aydınlığıyla mağarada karşılına vuran gölgeleri görürler, değil
- Ömürleri boyunca başlarını oynatamadıklarına göre, başka türlü olamaz.
- Bölmenin üstünden gelip geçen bütün nesneleri de öyle görürler.
- Şüphesiz. - Şimdi bu adamlar aralarında konuşacak olursa, gölgelere verdikleri adlarla gerçek nesneleri anlattıklarım sanırlar, değil mi?

⁴⁰Platon, 2018: Devlet-523c

⁴¹Platon, 2018: Devlet-527b

- Öyle ya. - Bu zindanın içinde bir de yankı düşün. Geçenlerden biri her konuştuğunda mahpuslar bu sesi karşısındaki gölgenin sesi sanmazlar mı?
- Sanırlar tabii.
- Bu adamların gözünde gerçek, yapma nesnelerin gölgelerinden başka bir şey olamaz ister istemez, değil mi?
- İster istemez.
- Şimdi düşün: Bu adamların zincirlerini çözer, bilgisizliklerine son verirsen, her şeyi olduğu gibi görürlerse, ne yaparlar? Mahpuslardan birini kurtaralım; zorla ayağı kaldıralım; başım çevirelim, yürütelim onu; gözlerini ışığa kaldırsın. Bütün bu hareketler ona acı verecek. Gölgelerini gördüğü nesnelere gözü kamaşarak bakacak. Ona demin gördüğün şeyler sadece boş gölgelerdi, şimdiyse gerçeğe daha yakınsın, gerçek nesnelere daha çevriksin, daha doğru görüyorsun, dersek; önünden geçen her şeyi birer birer ona gösterir, bunların ne olduğunu sorarsak ne der? Şaşırma kalmaz mı? Demin gördüğü şeyler, ona şimdikilerinden daha gerçek gibi gelmez mi?
- Daha gerçek gelir. - Ya onu aydınlığın ta kendisine bakmaya zorlarsak? Gözlerine ağrı girmez mi? Boyuna başım bakabildiği şeylere çevirmez mi? Kendi gördüğü şeyleri, sizin gösterdiklerinizden daha açık, daha seçik bulmaz mı?
- Öyle sanırım.
- Onu zorla alıp götürsek, dik ve sarp yokuştan çıkarıp, dışarıya, gün ışığına sürükleysek, cam yanmaz, karşı koymaz mı bize? Gün ışığında gözleri kamaşıp bizim şimdi gerçek dediğimiz nesnelerin hiç birini göremeyecek hale gelmez mi?
- İlk bir şey göremez her hâlde. - Yukarı dünyayı görmek isterse, buna alışması gerekir. Rahatça görebildiği ilk şeyler gölgeler olacak. Sonra, insanların ve nesnelerin sudaki yansısı, sonra da kendileri. Daha sonra da gözlerini yukarı kaldırıp, güneşten önce yıldızları, ayı, gökyüzünü seyredecek.
- Her hâlde. - En sonunda da güneşi; ama artık sularda, ya da başka şeylerdeki yansısıyla değil, olduğu yerde, olduğu gibi.
- Öyle olsa gerek.
- İşte ancak o zaman anlayabilir ki, mevsimleri, yılları yapan güneştir. Bütün görünen dünyayı güneş düzenler. Mağarada onun ve arkadaşlarının gördükleri her şeyin asıl kaynağı güneştir.⁴²

Mağara duyulur dünyayı temsil eder. Şuan yaşadığımız dünya gibi duyuların bize gösterdiği her şey kusurludur ve sürekli olarak değişir Zincire vurulmuş insanlar doksa(sanı) ve yansımalardan oluşan bir dünyada yaşam sürmektedir. Hareket etme şansları yoktur. Her şey fazlaca olağan ve yaşanabilir. Fakat konu hakikat olunca başka dinamikler dahil olacaktır. Platon'un verdiği parmak örneğinde olduğu gibi kişinin konumu ve diğer değişkenler varlığın bilgisini metaforik anlamda gölgeler. Hakikate ulaşmak için mahkumların için önce zincirlerinden kurtulmaları arkalarına dönüp gölgele oluşturan ateşi fark etmeleri gerekmektedir. Daha sonra da ışığın gerçek kaynağına ulaşmak için mağaradan

⁴²Platon, 2018: Devlet-516d

çıkacak güneşi görecektir. Diyalektik yöntemle ulaşılan idealar alemini yani epistemeyi temsil eden güçlü bir benzetmedir.

Platon'un epistemolojisi ve ontolojisi bu alegoride birbiri içine geçmiş, birbirini besler ve biri ötekini var eder konumdadır. Mağara Alegorisine baktığımızda iki ayrı mekana tanık oluruz. Birinci mekan yer altı mağarasıdır, ikinci mekan ise içeriye süzülen gün ışığı sebebiyle bize varlığını kanıtladığı mağaranın dışı. Burada ki önemli nokta gölgelere sebep olan duvara vuran ışığın mağaranın dışından değil, mağaranın içinde yanan büyük bir ateşten kaynaklanıyor olduğudur. Burada her iki ışık kaynağının (güneş ve mağarada yanan ateş) anlatılmak istenenin daha kolay ifade edilmesi açısından oluşturulmuş bir ayırım olduğunu söylemekte fayda var. Bu iki kaynağı aklımızda tutarak daha sonra çalışmamıza konu olacak mimesis ve güzel ilişkisinde yer vereceğiz. Dikkatimizi mahkumlara yönelttiğimizde ise mahkumlar sadece gölgeleri izlemektedir, kendilerini mahkum eden zincirlerden habersizdirler. Sokrates neden mahkumların zincire vurulduklarını yahut zincirlere nasıl vurulduklarını söylemiyor. O sebeple bu prangaların gerçekte ne olduğunu ve nasıl olup ta mahkumların elleri ayakları ve boyunlarına vurulduklarını alegorinin kendisinden anlamamıza imkan yok. Dahası mahkumların birinin bu zincirlerden nasıl kurtulduğuna da açıklık getirmiyor. Sokrates'in bize bütün söyledikleri bu zincirlerden kurtulma haliyle başlıyor. Kurgu tam da burada bir 'dönüş' hikayesi olarak ortaya çıkıyor.

Tüm bu Mağara Alegorisine baktığımızda Platon'un bize söylediği; gerçeğe ulaşma yolculuğu mahkumun zincirlerinden kurtulması ile başlıyor. Mahkumun gözleri daha önce hiç ışık görmediği için karanlığa alışıktır. Orada ki sunulanı gerçeklik olarak algılamış ve kanıksamışlardır. Ateşten gelen ışığı gören mahkumun durumu oldukça zordur; ışığa alışkın olmadığı için gözleri ışıktan acıyacak tekrar geri karanlığa dönmek isteyecektir. Fakat zamanla ışığa alışan gözleri bu kez ışığın gerçek kaynağına yönelmesini sağlayacaktır. Bütün bir Mağara Alegorisi, "bu ışıkla ifade edilen hakikate (aletheia) doğru dönüşün (periaggoge) gerçekleştiği 'mimetik görsel sahne'yi tasvir eder."⁴³ Dönüş fiili ile önce ateşe, sonra ışığın kaynağına yönelerek zincirlerinden kurtulmayı, bir hürleşmeyi anlatmaya çalışır. Zincirlerden kurtulmak için Güzel'in bize nasıl yardımcı olacağını Platon'un güzel kavramına yaklaşımı üzerinden anlamaya çalışacağız.

⁴³ Haşlakoğlu, 2016: 43

1.2. Platon'da Güzel Kavramı ve Mimesis

Buraya kadar Platon'un "Sokrates Öncesi" düşünceye getirdiği katkıdan bahsettik. Platon, Parmenides ve Heraklitos'un öncülüğünü yaptığı 'varlık' (on) ve 'oluş'(genesis) kendine has bir biçimde bir araya getirmiştir.⁴⁴Platon varlığı değişmez bir unsur olarak hakikatle ilişkilendirmesine rağmen, değişimi oluşu tümüyle yok saymamıştır. Kendi felsefesini bu ikisi arasındaki çatışmayı çözmek üzere idealar teorisini geliştirmiş dedik. Kendi ontolojisi ve epistemolojisi üzerinden metafizik bir güzellik kavramı oluşturan "Platon güzeli sanattan koparmak ister, çünkü güzelliğin sanata bırakılamayacak denli ciddi bir mesele olduğunu düşünür."⁴⁵

Platon güzel kavramını da yine idealar teorisiyle ilişkilendirir. Neyin güzel olduğunu değil, güzelin ne olduğunu tartıştığı *Büyük Hippias* diyalogunda "Güzel bir kadın, güzel bir çömlek yahut güzel bir davranış mümkündür fakat güzel şeylerin tamamı güzellikten dolayı güzeldir"⁴⁶ diyecektir. "Güzelin duyulur alemde ki görünüşleri rölatif olarak güzeldir yani çirkin olan başka bir şeylere oranla güzeldir; fakat daha güzel başka şeylerle karşılaştırıldıkları vakit güzellikleri yoktur. Bugün güzeldir yarın güzel değildir."⁴⁷ Günümüz de bunun birçok örneğine tanık oluyoruz. Ortaçağ'dan bu yana hafif kilolu kadınlar güzel bulunurken milenyumla beraber kadının fiziksel güzellik ölçüsü tam anlamıyla değişmiş, zayıflık güzellik normu kabul edilmiştir. Bunun gibi Platona göre "Genç bir kız güzeldir. Fakat genç kızlarla tanrıları kıyaslarsak, en güzel genç kız bile onların yanında çirkin kalacaktır"⁴⁸ der. Tüm bu güzellerin üstünde bir güzellik yasası arayışındadır. Güzeli etraflıca ele aldığı diyalogu *Büyük Hippias* da güzel kavramı tek tek güzel ve kendiliğinden güzel olmak üzere ikili bir güzellik anlayışı içinde tartışılır. Diyaloglarda konuşmacı olarak sofist Hippias ve bilge Sokrates'i görürüz. Hippias güzele örnek vermek için tek tek güzeli konu alır fakat tüm bu tek tek güzellere güzelliği veren şeyi aradığını söyleyen Sokrates tatmin olmaz. Platon Hippias ve Sokrates üzerinden güzelliği belirleyen üç unsurdan bahseder. Birincisi uygunluk, ikincisi yararlılık üçüncüsü ise güzelin haz veren niteliğidir. Hippias tek başına uygunluğu güzel olduğunu ileri sürer fakat Sokrates aynı şekilde düşünmez.

SOKRATES: şimdi uygun olan bir nesneye katıldığı zaman o nesneyi daha güzel yapan mı yoksa onun daha güzel görünmesini sağlayan şey midir?

HİPPİAS: Sanırım dediğin gibi.

SOKRATES: Yani hangisi?

⁴⁴ Haşlakoğlu, 2016: 68

⁴⁵ Murdoc, 2008: 26

⁴⁶ Platon, 2016: *Büyük Hippias*-49

⁴⁷ Weber, 1998: 54

⁴⁸ Platon, 2016: *Büyük Hippias*-49

HİPPİAS: Bence güzel görünmelerini sağlayan şeydir. Bir insan da kendisine uygun şeyleri kıyafetleri, ayakkabıları giydiği zaman komik olsa bile daha güzel görülebilir.

SOKRATES: Bu durumda uygun olan şey, o kimseyi olduğundan daha güzel gösteriyorsa o halde güzellik bakımından bir aldatmacayla karşı karşıyayız demektir.⁴⁹

Hippias uygunluğun güzelin hem görüntüsünü hem kendisini verdiğini söylese de Sokrates ikna olmaz. Çünkü onun dediği gibi olsa Sokrates'in aradığı güzellik bulunmuş olur ve buna da uygunluk derdik. Oysa uygunluk sadece güzelin görüntüsünü verir. Tartışmanın ikinci kısmında güzelin ikinci bir niteliği olan yararlılık ve kullanışlılık konu edilir. Sokrates güzel gözlerin görme yeteneğinden ötürü güzel olduğunu söyleyerek, koşmak ve güreşmek için bedenlerin, mutfakta kullanılan araçların yahut denizlerdeki yük gemilerinin kullanıldıkları alan itibarı ile güzel oldukları örneklerini verir. Diyalogun bu bölümünde pratik olarak kullanışlı şeylerin güzel olduğu vurgusu yapılır. Ardından Sokrates kazanç sağlayan şeylerin güzel olduğu iddiasını gündeme getirir güzel ve iyi kavramları arasındaki bağı kurar.⁵⁰

SOKRATES : Kazanç sağlayan iyiyi oluşturan şeydir.

HİPPİAS: Doğru

SOKRATES: Yani bu durumda güzel olan iyinin nedenidir.

HİPPİAS: Tabii ki.⁵¹

Tartışma bu noktada güzel ve iyin bir olduğuna odaklanır. Güzel iyin sebebi olarak görülür. Diyalogun devamında bu sefer Hippias tatmin olmamış gibi görünür. Ve Sokrates bir çözüm bulmak adına güzelin üçüncü niteliğini konuşmanın merkezine taşır ve “eğer bize haz veren şeylerin güzel olduğunu söylersek iyi bir açıklama yapmış olabilir miyiz? Bütün zevklerden bahsetmiyorum sadece görsel ve işitsel olanlardan bahsediyorum” diyerek güzeli görsel ve işitsel sanatlar üzerinden tartışır. Fakat diyalogun ilerleyen kısımlarında haz veren şeylerin yelpazesi genişledikçe bu fikrinden vazgeçer. Platon'un *Büyük Hippias* adlı diyalogunda güzelin ne olduğuna dair somut bir ifade çıkmaz. Aslında bu durum Platon'un varlık felsefesi açısından tutarlıdır. Hatırlayacak olursak Platon bize varlığın hakikati şudur, başlıklı bir yazı sunmaz. Bize epistemeyi değil doksayı anlatır demiştik. Hakikatin ne olduğunu değil, ne olmadığını anlatır. Bu diyalogda da benzer şekilde güzelin ne olmadığını ortaya çıkarır. Bize güzel epistemmesini değil, doksanın ayırımına varmak adına konuşur.

⁴⁹Platon, 2016: Büyük Hippias-294

⁵⁰Platon, 2016: Büyük Hippias-295

⁵¹Platon, 2016: Büyük Hippias-296

Güzelin görüntüsünün, güzelin hakikati olmadığını anlatmaya çalışır. Bu örnekleri sanat üzerinden daha kolay anlaşılır. Sanattın doğası gereği bir kopya (mimesis) olması Platon'un bize bu görüntülerin aslında güzelin kendisi olmadığını açıklaması bakımından önem taşır.

Buradan hareketle güzel hakkında konuşmak için öncelikle Güzel'le muhatap olacağımız bir nesneye ihtiyacımız var. Güzel ya da çirkin diye nitelemek için bir görüntü bir imge gereklidir. Platon'un varlık felsefesinden hatırlayacağımız üzere duyularımızın bize verdiği bilgi bir yanılsamadır ideaların kopyasıdır (mimesis). Yaşamda ilişki içinde olduğumuz her şey aslının bir kopyasıdır (mimesis). Bu kopya anlamını varlığın kopyasının suretinde genesis itibarıyla meydana gelmesi ile kazanır. Kopya bir taklitten fazlasıdır. Bir genesistir (oluştur). Varlığı açığa çıkarır. Bu kopyalar üstünden yapacağımız güzel çirkin değerlendirmesinde mimesis'i anlamak için öncesinde poesis (yaratma) kavramıyla beraber anlamak gerekir. Platonpoesis (yaratma) ikiye ayırır (poetike, tekhne) ; tanrısal üretim, insan üretimi. "Her şeyden önce tekhne'nin Antik Yunanda episteme bir bilgi değeri taşıdığını"⁵² söylemekte fayda var. Tekhne aynı zamanda bir poesis olarak anlaşılabilir. İçinde hareket olan bir meydana getirmedir. İnsan yaratımıdır. "antik sanat felsefesinde güzel sanatlar ile zaanatlar (tekhne) henüz birbirinden ayrılmamışlardı."⁵³ Resim ve heykel bir tekhne faaliyeti olduğu gibi geometri, matematik ve astronomide bir tekhne faaliyetidir. Tekhne sanatsal, zaanatsal yahut bilimsel olsun her türlü meydana getirme faaliyetinin temelidir. Belli bir yöneme göre ortaya çıkarma işidir. Bir marangoz yahut heykeltıraş tekhne bağlamında aynıdır. Sanat, teknik bir ustalık olarak ve kısmen yaratma olarak görülür. "Sanat ve zanaat'ın bu birlikteliği ve sentezi "tekhne" kavramı altında ele alınarak bizi "yapısal ve ontolojik" bir temelde kaçınılmaz olarak Mimesis'e götürür."⁵⁴

Platonun varlık kavrayışı ve bilgi felsefesi birbirinin içine geçmiş birbirini tümler durumdadır dedik. "Bir "hakiki" gerçeklik ile bir mimetik gerçeklik arasındaki ayrım, besbelli epistemolojik içerimlere sahip olacaktır"⁵⁵ ve bu içerimler Platon'un *Devlet* Diyalogunda Çizgi şemasında açığa vurulur.

Simdi, iki ayrı uzunlukta, ortasından kesilmiş birçizgi düşün. Bu iki parçadan biri görülen dünya, öteki de kavranan dünya olsun. Parçalardan her birini aynı orantıyla yeniden ikiye böl. Nesnelerin aydınlık ve karanlıkderecelerine göre görülen dünyada bir parça elde edeceksin: Yansılar parçası. Yansı dediğim şey, önce gölgelersonra suda ya da parlak düzeylerde görülen şekiller ve onlara benzer bürün daha başka görüntülerdir, anlıyormusun?

⁵² Haşlakoğlu, 2016: 49

⁵³ Bozkurt, 2014: 105

⁵⁴ Ülger, 2013: 21

⁵⁵ Peters, 2004: 223

- Evet, anlıyorum

-Şimdi bir tarafına yansı dediğim çizginin öbür yarısını al. Orada canlı varlıklar, bitkiler ve insanın yaptığı bütün nesneler bulunsun

- Peki.

Şuna da bir diyeceğin var mı? Görünen dünya sahte ve gerçek diye ikiye ayrılır. Bir şeyin yansı, kopyası, ondan ne kadar ayrıysa, sanıyla bilgi de birbirinden okadar ayrıdır, değil mi?

- Evet.

- Şimdi kavranan dünyanın çizgisini nasıl keseceğiz, onu düşün.

- Nasıl

- Şöyle: Böldüğümüz çizginin ilk parçasında ruh,deminki parçaya asıllarını koyduğumuz nesneleri birer yansı olarak ele aldığı için, araştırmalarına varsayımlardan gitmek zorunda kalır; ilkeye değil, sonuca götüren bir yola girer. İkinci parçada ruh, yansılara başvurmadan varsayımdan ilkeye gider; araştırmalarını yalnız kavramlarla yapar.

..... Şimdi bizim çizgi üzerinde yaptığımız dört bölüme, dört türlü düşünüş yolunu uygula.En yüksek bölüme "kavrayış" diyelim, ikincisine "çıkarış" üçüncüsüne "inanç", dördüncüsüne de "sanı". Sonra bunları aydınlık derecesine göre sıralayalım. Bunu yaparken de, bir şeyin gerçeğe ne kadar yakın olursa o kadar aydınlık olacağını unutmayalım.

-Anlıyorum, dedi, koyduğun sırayı da uygun buluyorum.⁵⁶

Mimesisi kendi başına anlamaya çalışırsak basitçe taklittir. Mimesis Platon’unda kullandığı örnekte olduğu gibi ayna içerisine düşen görüntüler gibi her şeyi yansıtır, fakat o sadece bir yansıtma, bir görüntüde ibarettir, “eidola” bir gerçeklik değildir. Platon bu noktada şöyle düşünecektir: “İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyalarını, bitkileri bütün canlı varlıkları. Evet görünürde varlıklar yaratmış olurum ama hiçbir gerçekliği olmaz bunların.”⁵⁷ Platon diyalogun ilerleyen kısmında bu tür faaliyetlerde bulunanlar arasında ressamı örnek gösterir Tıpkı ayna örneğinde olduğu gibi gerçekliği yansıttığını, gerçeklik yaratmadığını söyler. Sanatçıların dünyayı basit bir şekilde taklit ettiklerini hükmüne varır.⁵⁸

Fakat Mimesis kavramını Platonun varlık felsefesi ışığında hakikat arayışı içinde anlamaya çalışırsak mimesis bir kopyadan fazlasıdır. Platon sanatın bir poesis olduğu düşüncesindedir, fakat aynı zamanda mantıksal ve ontolojik kökenden kaynaklı itirazlarda bulunur. Bu da poesis’in (yaratma) varoluşsal özü gereğidir. *Şölen* diyalogunda Platon, “Poesis (yaratma) dediğimiz şey çok geniştir biliyorsun, var olmayan bir şeyi var etmenin her

⁵⁶Platon, 2018: Devlet-509a-511e

⁵⁷Platon, 2018: Devlet-596d-e

⁵⁸Platon, 2018: Devlet-596e

türlüsüne poiesis deriz. Böylece her sanatın yaptığı bir poiesistir; her yaratan da poieta'stır"⁵⁹ diye açıkça ifade eder. Resim yapmayı örnek verecek olursak, resim yapma faaliyeti bir bütündür. Ressam sadece bir resim yaptığı için ressam olmaz. Ortaya çıkan ürün değildir sadece. Ressam kendisini resim yaparken öncelikle kendini bir ressam olarak meydana getirir. Varlığı oluş içinde ortaya koyduğu ürünle tümleşiktir. Bir şey taklit olunurken aynı zamanda bir yaratıma tabidir. Mimesis bu bakımdan kıymetlidir, fakat aynı zamanda ¹⁵ Platon sıklıkla gerçekliğin idealar dünyasına has olduğunu dile getirmiştir. Platon Bizi hakikate ulaştırma amacı gütmeyen, poesis itibariyle anlam kazanmayan mimemis'e karşıdır.

Platon'un *Sofist* diyalogunda poesis'i ilahi ve beşeri yaratma olarak ikiye ayırdığını ve her biri için kendini yaratma söz konusu edilir, dedik.⁶⁰ Bu diyalogda Platon'un asıl meselesi retorik konusunda uzman olan, öyle olmadığı halde filozof olduğunu söyleyen bir sofistin iki yüzölçümünü göstermek amacıyla sofistin ayırt edici özelliklerini ortaya çıkartmaktır. Platon'un bu çabasındaki asıl derdi sofistin varlığının yarattığı sorunun bizatihi kendisidir; yanılsama-imge. Sorun, sofistin bu aldatıcı görünüşünün gerçeklikle olan ilişkisidir. Bir filozofu taklit etmektedir. Sofist tıpkı bir sanat eseri gibi dışarıdan bakıldığında söylemleri ve yöntemleri ile bir filozof görünümündedir. Bir filozof imajı çizen bu sofistin, taklidin gerçekle olan ilişkisini nasıl anlamamız gerekir? İşte Platon bu ilişkiyi incelemek için poiesisi ikiye ayırır. Sanatçının yaptığı tıpkı sofistin yaptığı gibi yaratımdır. Platona göre bu yaratma ontolojik bir yaratma değildir. Sofistin içinde bulunduğu duruma benzer durumda olan sanatçı bu sahte taklit eylemiyle bir şey yarattığı doksa (sanı) bilgisine dayanarak cahilce davranmış olur. Platon sanat eserinin insan üzerinde yarattığı olumlu olumsuz etkilerden çok bu ontolojik statüsü ve gerçeklikle olan ilişkisi üzerinde durur.

Platon diyaloglarda sedir örneği üzerinden konuşur. Tanrının sedir ideasına göre sediri var ettiğini ileri sürer. Marangoz da bu idealara göre sediri inşa eder. Son olarak ressam kendi bakış açısından sediri resmeder. Ontolojik anlamda sedirin gerçekliğini bu üç yaratım üzerinden inceler. "Üç türlü sedir olmadı mı şimdi? Biri asıl sedir ki onu yalnız Tanrı yaratabilir diyebiliriz. ...üç türlü sedirin üç türlüde ustası var"⁶¹Platon Tanrı'nın eserini, zanaatçının eserini ve sanatçının eserini karşılaştırır. Eserlere verilen değerler idealar kuramı ile oluşturulmuştur. İlk olarak "kendinde olarak sedir vardır; idea olarak sedir dediğimiz, yakılmayan yok olmayan formel örnek bir sedir. İkincisi bu ideal sedir sayesinde marangoz tarafından vücut bulan, kopyayı orijinalden ayıran bütün şeylerle birlikte bir kopyadan fazlası olmayan maddi bir sedir vardır. Sonuncusuna gelince bu ressam sediri yeniden üreterek

⁵⁹Platon, 2017: Şölen-205bc

⁶⁰ Platon, 2015: Sofist-265-e- 266a

⁶¹Platon, 2018: Devlet-597b

“başkalarının yaptığı şeyin taklitçisi” olacaktır. Bu durumda “bu hiyerarşik görüş açısından sanatçı bir simülark üreticisinden başka bir şey değildir.”⁶² Ressam tek gerçeklik olan sedir ideasının benzerini değil, marangozun elinden çıkan sedirin benzetmesini yaptığı için bir benzetmecidir. Gerçekliğe en uzak olandır. “Demek bir şeyin aslında üç derece uzağını yapana benzetmeci diyorsun”⁶³ derken Platon, sanatta yapılan taklidi gerçeğe olan uzaklığına dikkat çeker. Resim bir şeyi olduğu gibi değil görüldüğü gibi yapma eylemidir. Sedire aşağıdan yukarıdan yandan bakınca sedirin kendisi varoluşu değişmez, fakat görüntüsü bakış açımıza göre değişir. Bu anlamda sanatçıların kopyaları idealar dünyasından uzaklaşır. Platon’un ontolojisinin ve epistemolojisini hatırlamakta fayda var. “Platon insan yaşamını görünüş dünyasından gerçeklik dünyasına yapılan manevi bir yolculuk olarak görür.”⁶⁴

Hakikate ulaştıran bilginin değeri ve yöntemi üzerinde çalışmalar yapan Platon şu soruyu sorar: sanat bilgi içerir ya da taşır mı? Ona göre bu olanak dışıdır; çünkü var olan iki türlü bilgiden (kesin bilgi; Episteme ve yalnızca kanı:Doksa) sanatlar kanı türündeki doksaya dayanırlar.⁶⁵ Marangozun yaptığı sediri resmeden ressam, sediri bilmez, sedirin hakikatini anlamaz, yahut sediri yapacak beceriye sahip değildir. Hakikat bilgisine ulaştıracak felsefe yapmanın ön koşulu olan yanılma ve gerçek arasındaki çatışmadan kaçır, resmettiği görünüşü gerçek olarak kabullenir. Aynı şekilde şairde bir gerçekliği kendine göre yorumlayıp, sunabilir. Bu sunu halk tarafından benimsenip övülebilir. İçerik olarak yanlış yönlendirme aracı olarak bile kullanıma açıktır ve bu bakımdan toplum için tehdit oluşturur.

Devlet’in X. Kitabında geçen⁶⁶ “doktorların konuşmasını taklit edebilen” sahte inandırıcı her şeyi bilen sanatçı betimini yapılır. Doktorun konuşmasını taklit eden yazar, doktorun hünerine sahip değildir, sadece iyi bir taklitçidir. Fakat ortaya konulan yapıttan ötürü insanlar bu tür sanatçıları otorite yerine koyar ve sıradan halk bunlara inanır. Sanatçı burada özel bir sofist türü gibi anlatılır, felsefenin tikellerin bilinir mi bilinmez mi konusunda ki şüpheli yaklaşımını yok sayarak sanatçıların tikellerin sezgisel olarak bilinir savı doksaya güçlendirir ve bu doksa üzerinden geliştirilen argüman hakikatin kendisi gibi sunulabilir. Bu da Platon için affedilemez bir suçtur. “Sanatçılar kötü şeyleri taklit ettiklerinde dünyadaki kötülüğün toplamını artırır. Ayrıca kötü bir adamı kopya etmek iyi bir adamı kopya etmekten daha kolaydır, çünkü iyi adam sessiz ve her zaman aynı iken, kötü adam değişken, eğlendirici ve şaşırtıcıdır.”⁶⁷

⁶² Frago, 2006: 36

⁶³ Platon, 2018: Devlet-597-e

⁶⁴ Murdoc, 2008: 11

⁶⁵ Frago, 2006: 106

⁶⁶ Platon, 2018: Devlet-599c

⁶⁷ Murdoc, 2008: 15

Esk diyalogları arasında olan *Ion* diyalogunda Sokrates bir rapsod (ezbere şiir okuyan) *Ion*'a sorular sorar ve Homeros'a bağlılığını sorgular. *Ion*'un Homeros dışındaki şairlerin ismi geçtiğinde ilgisinin azalıp uyuya kaldığını ifade edince Sokrates ona “Herkes Homeros ile ilgili söylediğin şeylerin sanat ya da bilgidен kaynaklanmadığını kolayca anlayabilir. Eğer söylediklerin sanattan kaynaklanan şeyler olsaydı diğer şairlerle ilgili olarak da konuşabilirdin”⁶⁸ der. Sokrates iyi bir ozanın sadece Homeros'un şiirlerini değil tüm ozanların şiirlerini iyi okuması gerektiğini ifade ederek *Ion*'un yetkin olmadığı sonucunu çıkarmamızı sağlar. Diyalogun ilerleyen bölümlerinde bu kez Homeros'un ele aldığı hekimlik, gemicilik yahut dokumacılık gibi alanlardan hangisinde hüner sahibi olduğuna yönelik sorgulamaya girişen Sokrates, *Ion*'un uzmanlık konusundaki yetersizliğini gözler önüne serer. Diyalog sonunda okumakla komutan bile olunabileceğini iddia eden *Ion*'un Sokrates tarafından küçük düşürülmesiyle son bulur.⁶⁹

Platon'un buradaki amacı daha sonraki eserlerinde desteklenmek üzere bir şairin bir sofist olarak portresi çizilmesidir. Kalabalıkları ihtişamlı sözlerle kandıran sanatçıların yetkin olmadıklarını bir kez daha dile getirir. Güzeli doğrudan konu almayan bu diyalog sanatın ve sanatçının nasıl olması gerektiğine dair bize bir fikir verir. Ortaçağ'da kilisenin yahut diktatör devletlerin pratikte sanata sansür koyması, sanatı kitleleri harekete geçirecek bir unsur olarak görmesi şeklinde yorumlayabiliriz. Bir kişi yahut kurum kendi doğrularını hakikatin kendisi gibi gösterebilir ve bu yanılsama için sanatı kullanabilir. Mağara miti üzerinden düşünecek olursak yüzleri mağara duvarına dönük sadece ateşin düşürdüğü gölgeleri gören tutsaklar için sanatçılar gölgeleri daha eğlenceli ve heyecan verici hale getiriyor olabilirler. Fakat sonuçta sadece gölgeleri çoğaltıyor olacaktırlar. Çünkü sofistler gibi sanatçılarda sadece taklit yani gölge üretiyorlar, doksanın bilgisiyle hareket ediyorlar. Işığa dönmüş değillerdir, gerçek bilgidен epistmeden, ideaların kendisinden kasıtlı yahut kasıtsız söz etmezler, güneşten bir haberdirlers. Üstelik gölgelerin seyrini daha da cezbedici kılarak mahkumları iki kere tutsak etmiş oluyorlar. Gölgelerin kendisini hakikatin kendisi gibi göstererek mahkumların kurtulmasını imkansız hale getirirler denebilir.

Felsefe akılsal bir dayanak ister, “şiir konusuna dönersek bu başıboş sanatı devletimize almamakla haklıydık, aklın gereğine uymak ödevimizdi”⁷⁰ diyen Platon sanatçıları birer taklitçi olarak nitelemiş, sanatı gerçeğe ulaşma noktasında aklın önündeki en büyük bir engel olarak görmüştür. “Platon'a göre şiirdeki taklit; tragedya ve komedyadaki benzetmeler, tutkularımızı kurutacak yerde onları besler, böylece de iyi ve mutlu olmamızı değil mutsuz ve

⁶⁸Platon, 2010: *Ion*-532c

⁶⁹Platon, 2010: *Ion*-542b

⁷⁰Platon, 2018: *Devlet*-607b

kötü olmamıza yol açar.”⁷¹Mimetik sanat Platon açısından bilgiye değil duygusal yana hitap ettiğinden insanın içindeki kötü tarafları harekete geçirir ve akılı zayıflatır. Bu sebeple ideal devlet tasarımımda tüm sanatları yasaklayıcı tedbirler getirilmesini, sanatçıların uzaklaştırılması gerektiğini söyler. Kısacası Platon’a göre sanatçılar doğayı taklit (mimesis) ederler. Bütün nesnelerin asıllarının idealar dünyasında yer aldığı buradaki mevcudiyetlerinin sadece bir yansıma olduğu düşüncesinden yola çıkarak taklidin taklidi olmaz savını ileri sürmüş, sanatçıların ideal devletten kovulmasını savunmuştur. Bu noktada, doğanın taklidi olarak sanatın büyük kuramcısı Aristoteles, Platon’un tam tersini söyleyecektir. ⁷²

Platonpoesis (yaratma) kavramını ikiye ayırdığını biliyoruz (poetike, tekhne) ; tanrısal üretim, insan üretimi. Tanrısal üretim özü Tanrı’da olan tanrısal bir akıl ve sanat tarafından yönetilir. “Doğa eseri denilen şeyler tanrının eseridir. İnsanların bunlardan yarattıkları şey ise insan eseridir.”⁷³Tanrı’nın yarattığı şey doğadır, doğal gerçeklerdir.

Platon doğaya insanı harekete geçiren bir unsur olarak tinsel bir rol verir. Gölgelere bakarak hayatlarını sürdüren mahkumları uyandıran şey; tanrının var ettiği güzel olarak doğadır. Evrenin nasıl oluştuğunu konu aldığı *Timaios* diyalogunda evrenin yaratıcısının iyi olduğu ve evreni değişmez bir örneği esas alarak yarattığı üzerinde durur.

Evreni oluşturan iyiye ve evren güzelse değişmeyen bir örnekten yola çıkılmıştır. Diğer türlü ise doğmuş olandan yola çıkılmış demektir. Ancak evreni oluşturanın değişmeyenden yola çıktığı malumdur. Çünkü evren ortaya çıkanların en güzeli. Ve onu oluşturma en becerikli olandır. Eğer evren bu şekilde ortaya çıkarıldıysa, değişmeyen örneğe göre ve akılla kavranabilecek şekilde yapılmış demektir.⁷⁴

Platon evrenin değişmeyen yok olmayan iyi ideasına sadık kalarak Tanrı’nın var ettiğini ileri sürer. İyi değişmeyen bir unsura dayanmalıdır. Evren güzelliğini bu değişmeyen unsurdan alır. Evren ezeli ve ebedi idealara göre yaratılmıştır.

“Philebos bize, nihayetinde metafizik amaçlarla ve çok kısıtlı olsa estetik bir yargı yöntemi sunuyor görünmektedir. Burada Tanrısal esine ilişkin hiçbir şey yoktur. Bir tek, Kozmik Akıl’ı taklit etmenin görevimiz gibi görüldüğü şekilde akılı başında bir yorum yapılır.”⁷⁵Peki bu Kozmik Akıl nasıl taklit etmeliyiz? Tanrı evreni idealar dünyasına göre en “ideal” şekilde yarattı. Bir ağaç ideasına en yakın şekilde doğa da var olmaktadır. Peki biz burda taklitlerimizde bir ağacı en benzer şekilde mi kopya etmeliyiz? Platon’un burda şiddetli

⁷¹ Bozkurt, 2014: 113

⁷² Farago, 2006: 33

⁷³Platon, 2015: Sofist -265e

⁷⁴Platon, 2013:Timaios-29a

⁷⁵ Murdoc, 2008: 21

bir itirazı söz konusudur. Sanatçı duyumsanabilir olan dünyayı bir ayna gibi asla kopya etmemelidir. “Taklidin taklidi olmaz” argümanı buradan türer. Sanatçı doğayı birebir kopya ettiğinde bizi görünür olana saplar, oysa sanatçı bizi buradan uzaklaştırması gerekir. ”bu nedenle ressam yapmacık bir şey olan perspektiften vazgeçmelidir.”⁷⁶

Tıpkı Tanrı gibi hakikate bakarak taklit belli bir ideal için yapılmalıdır. Taklidin taklidi olmaz diye karşı çıkarken aslında buradaki birebir kopyaya, sofist gibi kötü amaçlı taklide karşı çıkmaktadır. Platon burada yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermiştir. “Taklidi topyekun mahkum edip sanatçıları kovma meselesi “ görüldüğü kadar basit değildir. Yukarda bahsi geçen konu üzere doğru, fakat eksiktir denebilir. “Sokrates bütün şairleri ideal siteden kovmaz. Sadece evrensel taklitçi olanlar kovulur.”⁷⁷Platon’un eserlerine baktığımızda genel bir sanat kavramı kullanmadığını görüyoruz. Platon ressam, müzisyen, heykeltıraş ve zanaatkarı tek başına ve farklı diyaloglarında episteme bağlamında ele alır. Sanatçıları ideal devletten kovması gibi genel manada bir sanattan söz etmez. Platon diyaloglarında şiirin başıboş bir sanat olduğunu söylemiştir. Fakat burada genel bir sanat olumsuzlaması yerine çağının özellikle şairlerine karşı bir eleştirisi söz konusudur.⁷⁸Şairlerin hakikat bilgisi yerine sanı ile oyalandıklarını düşünür. Sanatçılara sanatı gerçek bilgi için bir amaç değil bir araç olarak kullanmaları gerektiğini öğütler. Mağara Alegorisine dönecek olursak mahkumun gölgelerden sıyrılıp arkasındaki ateşe dönmesi söz konusudur. Hakikate bilgisi için yansımalarından varlığa yönelmesi şarttır. Fakat bu dönüşü mahkumun kendi başına gerçekleştirmedeği görülür, “çünkü mahkumu varlığa çevirecek bir tekhnenin gerekliliği bu dönüşün olmazsa olmaz koşulunu oluşturur.”⁷⁹ Dolayısıyla mahkumun arkasını dönmesi için tekhnne şarttır.

Peki bu tekhnne faaliyeti bağlamında sanatçılar nasıl ve neyi kopya ederek ne meydana getirmelidirler ki hakikate yönelme hususunda katkı koymuş olsunlar? Özetle neyi taklit etmeliyiz? Platon’a göre duyumsanabilir olanın ötesinde evrensel ve ebedi bir modeli konu almalıyız taklit ederken. *Kratylos* diyalogunda Platon taklidin genel bir yasasını formüle etmeye çalışır. Mekik dokurken, dokuduğu mekikten gözünü ayırmayan bir marangozdan söz eder. Bu duyumsanabilir bir nesnenin taklididir. Fakat imalat esnasında mekik kırılırsa, marangoz kırılan mekiğe değil bu sefer imal ederken esinlendiği zihnindeki örneğe odaklanır.⁸⁰Buda bize sanatçının aslında iç gözüyle izlediği idealar dünyasındaki modeli taklit

⁷⁶ Farago, 2006: 38

⁷⁷ Farago, 2006: 47

⁷⁸ Turan, 2015: 7

⁷⁹ Haslakoğlu, 2016: 49

⁸⁰Platon, 2105: *Kratylos*-389b

ettiğinin kanıtıdır. Böylece Platon hem güzel sanatlar için hem de zanaatlar için taklidin zorunlu olduğunu söyler.

Platon, doksadan sıyrılıp bizi epistemenin bilgisine götürecek olanın, salt fiziksel taklit olanın yerine aynaları yansıtamayacağı özlerin taklidi estetiğini koyar. Platon’a göre dünyayı bilgilendiren zeka ürünü yaratıcı bir sanat, daha iyisi için gerçekliği hedefleyen tanrısal bir etkinlik vardır. Sanatçının taklit etmesi gereken sanat budur; bir sanat ki eserlerinin güzelliği ile, onu uygulayan kişinin iyi yürekliliğini görmeye olanak versin. Sanatçılar sanatlarında güzeli değil, güzelliği konu etmelidirler. Tek tek güzelin görüntüsüne değil. Tümel güzele odaklanmalıdırlar. Peki bu durumda önce sanatçıların idealar dünyasından haberdar olmaları gerekmez mi? Hakikatten bir haber olan sanatçı kitleleri nasıl harekete geçirecek? Kendisi mağaranın dışına çıkmış güneşi görmüş olmalı ki, sonra dönüp mağara içindeki mahkumları gölgelerden kurtarabilsin. Peki sanatçının yahut kişinin gölgelerin, tek tek güzellerin doksa itibarıyla hakikat olmadığını, ışığın, epistemenin güzel ideasının mağaranın dışından geldiğini anlamasını sağlayacak unsur nedir?

Platon’un estetik teorisinde güzele ulaşmak için sevgiyi merkeze alır. Üretme (mimesis) ve yaratma (poesis) iki güçten beslenir. Hareketi ve İdeaları temsil eder. Bu iki güce ulaştıran belirleyici unsur sevgidir. Platon *Devlet* diyalogunun dokuzuncu kitapta uzunca bahsettiği sevgi, ruhta bütün düzeylerde etkili olan bizim gölgelerden sıyrılıp gerçekliğe yüzümüzü dönmemizi sağlayan içimizdeki sevinç kaynağıdır. “Güzellik anlayışı söz konusu olduğunda cinsel aşka ve dönüştürülmüş cinsel enerjiye felsefesinde merkezi bir yer verir.”⁸¹

Platon, hikmet sahibi olan (sophos) Diotima, Sokrate’e sevginin sırlarını öğrettiği *Şölen* diyalogunda “sırlara yolunca ermek isteyen daha genç yaşında güzel bedenleri araması gerek” der.⁸² Aynı diyalogda Eros’un (sevgi) hikayesi anlatılır, Afrodite dünyaya geldiği gün doğumu şerefine bir şölen düzenlenir ve tüm tanrılar ordadır. Şölende Bolluk tanrısı (Poros) ve Yoksulluk (Penia) tanrıçası da davetliler arasındadır. Davette Poros’u sızmış bir vaziyette bulan Penia, ondan bir çocuk sahibi olmayı diler. Sonuç olarak dileği gerçekleşir; doğan çocuğun adı Eros’tur. Eros güzellik Tanrıçası Aphrodite’nin doğduğu gün ana karnına düştüğü için yaradılıştan güzel olana (kalos) düşkündür. Annesi Penia’dan ötürü Eros yoksul ve evsiz barksız olarak betimlenmiştir. Eros “Yoksulluk” ile “Bolluk”un melez çocuğudur. Babası Poros’tan ötürü ise her zaman güzel olanın (kalon), iyi olanın (agathon) peşindedir. yanı sıra cesur ve atılgandır. İyinin ve güzelin peşinden koşan perişan haldedir, bilgelik aşığıdır.⁸³ Kısaca “Eros “Yoksulluk” ile “Bolluk”un melez çocuğudur. Eros evsiz ve

⁸¹ Murdoc, 2008: 42

⁸² Platon, 2017: Şölen-210b

⁸³ Platon, 2017: Şölen-177e-212b

barksızdır; iyyinin ve güzelin ardından hep kumpas kuran bir çeşit büyücü ve sofisttir; ne akıllı ne aptaldır, sadece bilgelik a ı ıdır. Kendimizde eksik olanı arzularız”⁸⁴

Platon Eros’un doğum hikayesini anlattıktan sonra konuyu Erosun bir tanrı olup olmadığına getirir.

“- Nedir  yleyse sevgi (eros) ?    ml  bir varlık mı?

-Hiç te değil.

- Nedir  yleyse?

-Demin dedim ya, ikisi ortası    ml  ile    ms z arası bir şey.

-Evet ama ne?

-Büyük bir cin (diamon).    nk  diamon dediğimiz Tanrı ile insan arası bir varlıktır.⁸⁵

Eros bir diamon (cin) olma sebebiyle ne insan ne tanrıdır, Platon’un belirttiği gibi ne    ml  ne    ms zd r. Üstelik ne güzelliğin ne de iyiliğin bizatihi kendisi değildir. Peki ne içimize yarar o zaman Eros? Platon neden güzeli kavramak için Erosun üstünde bu kadar önemle durur? Kendisi güzel yahut çirkin değilse insana nasıl yardımcı olacaktır. Platon’un ilerleyen diyaloglarından cevabı alıyoruz.    nk  Eros bir araçtır. Bizi sevgiye yöneltir. Platon’un varlık felsefesinde hatırlayaca ımız üzere, bir kareyi düşünmek yahut insan davranışları altındaki ilkeyi, düşünerek insan nasıl varlığa yönelirse, sevgi de bizi güzele yönlendirir. Güzelin peşinden ko mak için bize sebep verir. Eros aynı zamanda filozoflar için esin kaynağıdır. Güzelin peşine kimler d   r? Diyalo un devamında Eros’u bilgi ve bilgisizli in de ortasında olarak ifade edilerek bu sorunun cevabı şöyle verilir;

- Bakın niçin: Tanrıların hiçbiri bilgi ile u ra maz, bilgeli e  zenmez (   nk  zaten bilgedir); bilgeli e ermiş bir insanda artık bilgi ile u ra maz; bilgisizler de öyle, ne bilgi ile u ra ırlar ne bilge olmaya  zenirler. Bilgisizlik neden kötüdür? cahil kişi güzellikten, iyilikten, akıldan yoksunken hepsini kendine toplamı  sanırda ondan. Yoksun olduğunu bilmeyen kimse ne diye kendinde olmayanın peşine d    n?

- Peki, Diotima dedim; bilgelerde bilgisizlerde d   mezse bilginin peşine kimler d   r?

- Artık bunu çocukta bilir: ikisi ortasında olanlar d   r. Tabii sevgide onlar arasındadır. Bilgelik en güzel şeylerden biri, Eros da her güzelin sevgisi olduğuna göre ister istemez bilgelik dostu filozof oluyor.⁸⁶

Platon’un bu diyalogda bir kurgusu vardır. Bu kurguya göre insan sevgiyle güzelin peşinden ko an insan, güzeli dolayısıyla iyiyi elde etmeye çalışır. İyiyi elde eden insan mutlu

⁸⁴ Murdoc, 2008: 41

⁸⁵Platon, 2017:   len-202e

⁸⁶Platon, 2017:   len-204b-c

olur. “mutluları mutlu eden, iyi şeyleri elde etmektir.”⁸⁷ İnsanlar daima mutlu olmayı hayal eder, güzeli kendilerinde görmek isterler. Türk kültüründe önemli yere sahip Karacaoğlan’ın “ben güzele güzel demem, güzel benim olmayınca” sözleri durumu destekler niteliktedir. Kendimizden yola çıkacak olursak, güzel evlerde güzel insanlarla güzel yemekler yemek isteriz. Hayatımız boyunca mutlu olmak için, güzel işlerde çalışmak güzel yerleri gezmek, güzel hissetmek isteriz. Peki bizi mutlu edecek güzele nasıl ulaşacağız?

Platon, Hikmet sahibi olan (sophos) Diotima, Sokrates’e sevginin sırlarını öğrettiği *Şölen* diyalogunun başında “sırlara yolunca ermek isteyen genç yaşta güzel bedenleri araması gerek, şeklinde öğüt verdiğini yukarıda belirtmiştik. Platon diyalogun devamında bu sevginin aşamalarını ve sonuçlarını açıklamaya girişir; önce tek tek güzel bedenlerden bir diğer bedene sevgi duyacağını daha sonra bu bedenlerdeki güzelliğin ortak olduğu kanısına vararak bir tek bedene olan düşkünlüğün sona ereceğini iddia eder. Bundan sonra kişi can güzelliğini beden güzelliğinden üstün görecektir. Canda güzelliği gören kişi bunları davranışta betimleyerek daha ahlaklı bir insan olacaktır. Güzelin içindeki iyi, insanı daha erdemli bireylere dönüştürecektir. Platon bedenlere önem vermeyen gerçek güzellik yolunda olan kişinin bundan sonra bilimlere yönelerek oradaki daha yüksek güzelliği göreceğini öne sürer. En nihayetinde gerçek güzellikle karşı karşıya gelen adamın tasvirini yapar. Güzelliğin özü ile karşılaştığını ifade ettiği adam için güzel artık evrenseldir.⁸⁸ Ne eksilir, ne azalır. Ne yerededir, ne göktedir. Ne ona göre, ne şuna göre güzeldir. Kendi başına güzeldir. Bütün güzellikler ondan pay alır. Platon burada güzeli bir töz olarak açıklamaya çalışmış görünmektedir. *Şölen* diyalogunun ilerleyen kısımlarında güzel sürecini Diotima’nın ağzından özetlemektedir;

Bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin, bir güzel bedenden ikisine, ikisinden bütün güzel bedenlere, sonra güzel işlere, güzel işlerden güzel bilgilere, güzel bilgilerden de sonra tek bir bilgiye varacaksın: bu bilgide o tek başına var olan salt güzelliğe varmaktan, asıl güzelliği tanımaktan başka bir şey değildir.⁸⁹

Güzellik hakkında ilk fikrimiz Platon’un eserlerinde öğütlediği gibi insan bedenine duyulan aşk ile başlar. İnsan bedenine duyulan arzu keskin ve nettir. Tıpkı Platon gibi, çoğu evrimsel psikolog insan bedeni beğenisinin doğuştan var olduğunu ve bunun doğal seçilime ve cinsel seçilime bağlı olduğunu düşünmektedir. Atalarımız sağlıklı, iyi bedenli insanları

⁸⁷Platon, 2017: *Şölen*-205a

⁸⁸Platon, 2017: *Şölen*-210b-212c

⁸⁹Platon2017: *Şölen*-211c

üremek için seçmişler. Bu güzel arayışı insan ırkını hayatta kalması için sağlıklı bebekler dünyaya getirmesine yardımcı olmuştur.⁹⁰

Çalışmamızın başında doğanın ideaların bir yansıması olarak, poesis bağlamında bir mimesis olduğunu belirtmiştik. İnsanın ruhunda idealar dünyasından kalan saklı olan özellikler vardır. Bunun kanıtlarında biri Eros'tur. İnsan öğrenmediği halde güzele sevgi duyar. İdealara ilişkin bir hatırlamadır (anamnesis). Platon'un varlık felsefesinden hatırlayacağımız üzere biz bir unutuluşun içine doğmuşuzdur. Ve hakikatin bilgisine ulaşmak bir hatırlama (anamnesis) faaliyetidir. Hakikat bizde bir bütün olarak vardır. Fakat farkında değilizdir. Bizde anımsamayı yapan güzel'dir.⁹¹ Bir kişi ideaları ne kadar çok ve derinlemesine hatırlarsa noksanlıklarını görüp bundan kurtulmak ister. Mağara Alegorisini hatırlayacak olursak ilk ateşi gördüğünde arkasını dönecek ve gerçek nesnelere yönelecektir. İşte o ilk arkasını dönme hareketi ilk büyülenme sevgi ile oluşur. İçindeki sevgi sayesinde ışığın peşinden gider. Güzele karşı istemsiz duyduğu özlem onu harekete geçirir. Platon'un Tanrının tinsel hareket unsuru olarak yorumladığı doğal güzelliğin çarpıcı örneği bedene duyulan aşktır. Bu sevgi (eros) bizi gerçekliğe götürecek motivasyon kaynağıdır. Kişi bedeni neden güzel bulduğumuza dair sorular sormaya başlayacak, içindeki duygunun elimizde olmadan bir sevinç yaratmasının cevaplarını bulmaya çalışacaktır. Tıpkı Platon'un *Gorgias* diyalogunda Sokrates'in ağzından "güzel beden söz konusu olduğunda, buna güzel demenin nedeni o bedenden elde edilebilecek sana verdiği zevk değil midir?"⁹²sorusunda olduğu gibi. Platon bu diyalog da bilgilerin güzelliği içinde aynı şey geçerlidir sentezine vararak, en güzel en faydalı ve en hoş olandır diye söz eder. Güzelin içindeki "iyiyi" sorgulamamızı sağlar.⁹³

Güzelliğe bir idea olarak bakan Platon, kuramından hatırlayacak olursak güzelin nesnesi değişebilir, yok olabilir fakat güzellik sabittir. Bu ideanın bir özelliği olup başat ve gerçek olandır. İnsan öğrenmediği halde güzele sevgi duyar diyordu Platon. Aynı zamanda Beden güzelliği göreceli olduğundan ancak geçici bir anlam taşır. Gerçek varlığın bilgisine ruh güzelliği, erdem ve sevgiyle ulaşılmış olur. Platon için, sadece gerçek olan bir varlık değil, bütün güzel şeylerden sonsuz derecede daha gerçek olan bir realitedir. Bir kişiyi bir nesneyi güzel bulup sevdiğimizde akılla temellendirmemiz gerekmektedir. Güzellik bir histen fazlasıdır. Güzel ideası mutlaklıdır. Deniz manzarası bize iyi geldiği için güzel buluruz. "Güzel olan iyi olanın nedeni ise, iyi olmanın var olması güzele bağlı olacaktır. Bizlerde bilgeliği ve

⁹⁰ Diessner, 2018 :377-397

⁹¹ Haslakoğlu, 2016: 93

⁹²Platon, 2011: *Gorgias*-474e

⁹³Platon, 2011: *Gorgias*-474e

diğer şeyler hakkında bu kadar istekli olmaktayız. Çünkü onlardan doğan bir iyi istenebilecek bir şeydir.”⁹⁴

Platon *Timaios* diyalogunda “iyi olan her şey güzeldir”⁹⁵ der. Aslında bizler de bunu günlük hayatımız da sıkça kullanırız. “Güzel bir çalışmaydı” derken verimli, faydalı bir çalışma olduğunu kastederiz. Yahut argo da “yap bir güzellik” şeklinde ortaya çıkan söz üzerinde düşünecek olursak “yap” emir kipi güzelin içinde yapılabilir bir şey olduğunu varsayar. Güzelin duyumsal bir unsurun ötesinde bir davranış, bir hareket olduğunu gösterir. Farkına varmadan güzeli iynin yerine sıkça kullanırız. Güzeli ve iyiyi bir arada düşünürüz.

“İdealar genellik ve kudret bakımından çoğalarak en tepeye sonuncu en yüksek en kudretli ideye kadar çıkarlar: Bu bütün sistemi kuşatan içeren, özetleyen İyi’dir.”⁹⁶ İyi ideasına ulaşmak için güzelden faydalanabiliriz. Güzele baktığımızda ondaki iyi ideasını görmek için doğru bilgiye ihtiyacımız vardır. Yine aynı diyalogda Platon “Bilgi en güzel şeydir bilgisizlik en çirkin şeydir”⁹⁷ der. Platon bu durumu *Devlet* diyalogunda güneş benzetmesinde açıklamaya çalışmıştır;

“-duyular arasında

-duyular arasında güneşe en yakın olanı gözdür değil mi?

-en yakını tabii.

-Ondaki görme yetisi de ona güneşten akıp gelen bir güç değil midir?

-Doğru

-Peki görmenin kendi değil sebebi olan güneş de gördüğümüz bir şey değil midir?

-öyledir.

-Şimdi şunu iyi belle iynin doğurduğunu söylediğim varlık güneştir. İyi onu kendine eş olarak yaratmıştır. Görünen dünyada göz ve görünenler için güneş neyse kavranan dünyada da iyi, düşünce ve düşünülen şeyler için odur.

-Nasıl? Daha iyi açıkla bunu.

-Bilirsin ki, renkleri gün ışıyla değil de gece ışıkları ile aydınlanan nesnelere bakıldığı zaman göz onları güçlükle görür ve kendini kör olmuş, gözü keskinliğini yitirmiş sanır.

-Evet.

- Ama nesneler güneş ışığı ile aydınlandımı aynı göz onlar apaçık görür kör olmadığını ortaya çıkar.

-Şüphesiz

-ruh içinde öyle düşün. Ruh, bakışlarını gerçeğin ve varlığın aydınlattığı Bir nesneyi çevirdiği zaman onu kavrar bilir ve tam bir anlayışı vardır. Ama karanlıkta karışık doğan ve ölen geçici şeylere çevirdi mi, yarım yamalak bulanık görür onları. Bir görünüşten ötekine, bir uçtan öbür uca atlar; aklını işletemez olur.

⁹⁴Platon, 2016: Büyük Hippias-51

⁹⁵Platon, 2013: *Timaios*-87c

⁹⁶Weber, 1998: 48

⁹⁷Platon, 2013: *Timaios*-49

-İşte nesnelere gerçekliğini, kafaya da bilme gücünü veren iyi ideasıdır. Bunu iyi bil. Bilinen şeyler olarak gerçeğin ve bilimin kaynağı odur. Ama bilim ve gerçek ne kadar güzel olursa olsunlar, şuna inan ki iyi ideası onlardan ayrı, onların üstündedir.⁹⁸

Platon güzele iyi vurgulamasıyla ahlaksal bir yön yüklemiş olmaktadır. Ona göre güzel, iyiyi yani ahlaki bir içeriği barındırmalıdır. Sonuç olarak “Platonda iyi ideası, doğru ideası, güzel ideası özdeşirler ve bunlar evrensel idealardır. Kendinde güzel saltık bir ideadır; en üstün güzelde en üstün iyi ile aynı şeydir. Doğru yargıda bulunmak güzeldir. İyi davranan güzel ve iyidir.”⁹⁹ Hayatımıza kattığımız güzel değerler bizi daha iyi insanlar yapar. Doğru konuşur, doğru davranışlarda bulunur, kendimizi iyi hissederiz. İyi, güzel ve doğru iç içe geçmiş bir bütün gibidir.

Platon’un sanat düşüncelerinde mimesisi anlamaya çalışırken güzel, iyi ve doğru için mantıksal bir birliktelik söz konusudur. Her bir ilke bir diğerini zorunlu kılar. Hakikate ulaşmak için güzel, iyi ve doğrunun mimesis itibarıyla bir ışık oluşunu unutmamak gerekir. “Bütün bir Mağara Alegorisi işte bu ışıkla ifade edilen hakikate (alethea) doğru dönüşün (periagoge) gerçekleştirdiği mimetik görsel sahneyi tasvir eder.”¹⁰⁰

Platon’un *Philebos* diyalogu “iyi hayatın ne olduğu” konusunu etraflıca ele aldığı diyalogudur. Platon daha önce *Devlet*’te toplum için iyinin ne olduğu ele alıp tartışmış sonrasında kaleme aldığı *Philebos*’ta ise bu kez birey için iyi hayatın ne olduğunu sorgulamıştır. Diyalogun ilk kısmında “hazzın” iyi hayattaki yerini tartıştıktan sonra diyalogun ikinci kısmını oluşturan “iyi” ve “iyi hayatı” ele alan Platon ölçütler ve belirleyici özellikler olarak üç şey gündeme getirir. İlk olarak iyi hayatın yetkin olması sonrasında uygun ve evrensel olması gerektiğini söyler. Üçüncü ve bizim çalışmamıza konu olan unsur olarak iyi hayatın fazladan belli bir güzelliğe orantıya ve gerçekliğe sahip olması gerektiğini ortaya koyar. Güzel iyi bir hayat için şart gören Platon diyalogda Sokrates’in ağzından “iyiliğin özü ve güzellik aynı yerde demektir. Çünkü güzellik ve fazilet ölçü ve oran içinde görünür”¹⁰¹ sözleriyle güzellikteki ölçünün önemini vurgulamaktadır. *Devlet* diyalogunda ölçünün doğruluk üzerindeki etkisini suya girerken nesne üzerinden örnekle açıklamaya çalışır ve “bu aldanmaya karşı ölçme, tartma, sayma gibi güzel çareler bulmuşuz”¹⁰² der. Daha sonrasında “ölçüye hesaba dayanan yanımız en iyi yandır”¹⁰³ diyen Platon için ölçmenin ve uyumun içimizdeki gerçeklik ve güzellik duygusunu uyandırdığı aşıkardır. Hakikatin peşine düşmüş

⁹⁸Platon, 2018: Devlet-588a-e

⁹⁹Farago, 2006: 109

¹⁰⁰Haslakoğlu, 2016: 43

¹⁰¹Platon, 2013: Philebos-64e

¹⁰²Platon, 2018: Devlet-602d

¹⁰³Platon, 2018: Devlet-603a

Eros, bir matematikçiye olduğu kadar bir marangoza da esin kaynağı olabilir.¹⁰⁴ Fakat sanatçı “kırık” nesnenin kırık olmasından şikayetçi değildir. Yahut suya girdiğinde neden kırık görüldüğüne dair bir sorunu yoktur, hatta durumdan hoşnut bile olabilir. Bu hoşnutluğunu öyle gösterişli bir yöntemle aktarır ki sıradan insanları kandırabilir. Sanat bizi felsefeye götürecek olan Eros’u yolundan saptırır araştırma güdüsüne engel olur.

Tüm bunlara ek olarak *Philebos* diyalogunda farklı bir güzellik anlayışı söz konusudur. Platon’un yaşlılık eseri diyebileceğimiz bu diyalogda güzel kavramı matematiksel güzellik anlayışına yaklaşmaktadır. Sanat alanında matematiksel ve geometrik ilkelere vurgu yaparak formların güzelliğinden bahseder. *Philebos* diyalogunda baş karakter olan Sokrates insan yapımı nesneler üzerinde konuşmasına rağmen, güzellik prensibi olarak bu nesnelerin altında yatan kusursuz biçimleri ifade eden bir söylem kurgular. Özellikle onun gerçek güzellik olarak tarif ettiği mutlak güzellik örnekleri modern anlamda simetrik nesnelerdir.¹⁰⁵ Artık güzel bedenlerden ve resimlerden söz etmiyorum diyerek açıkça ifade eder; “ne dediğimi anladıysan düz çizgi, daire, cetvel pergel ya da gönyeyle çizilmiş güzel şekillerden bahsediyorum. Çünkü bu şekiller bazı açılardan değil, her açıdan ve özleri gereğince her zaman güzeldir.”¹⁰⁶ Bir haz tartışması olan eserde, tüm diyalog boyunca hazzın ve acının aklın en kötü alışkanlıkları olduğu vurgulanarak hazzın genel bir saldırı söz konusudur. *Philebos* diyalogunda Platon Sokrates’in ağzından iyiliğin özü ve güzellik aynı yerde diye ifade ederek, güzellik ve fazilet ölçü ve oran içinde görünür diye ilave eder.¹⁰⁷ Platon “hazzı burada ölçü, ılımlılık ve uyumda tatmin bulma olarak dar bir şekilde tanımlanmış olan güzellik biçimindeki hakikate ve akla iliştiyerek kurtarmaya çalışır.”¹⁰⁸

Tekhne kavramını açıklarken tekhnenin meydana getirme, oluş olmanın yanı sıra bir bilme faaliyeti olduğunu dile getirmiştik. Bir marangoz bir masayı ortaya çıkardığında eserine bakıp “çok güzel oldu” demesi yetmeyecektir. Güzelin hükmüne varmak için sana göre güzel, bana göre güzelin ötesinde bir yasa aranmalıdır. Bu yasa evrensel özellikler taşınmalıdır ki konusu geçen güzel herkes için aynı değeri oluşturabilsin. Bu güzelin akılla temellendirilmesi gerekir. Bir ilkeye, bir prensibe dayanmalıdır. Niteliğin niceliksel bir anlatımı olmalı, ölçü, düzen, simetri ve oran içinde yapıtını ortaya koymalı ve kişi bu ilkeler doğrultusunda yargıya varmalıdır. “Nasıl alınırsa alınsın bir şeyde oran ve ölçü yoksa, bu durum onu izleyenleri yok

¹⁰⁴ Murdoc, 2008: 41

¹⁰⁵ Lloyd, 2010: 455-465

¹⁰⁶ Platon, 2013: *Philebos*-51c

¹⁰⁷ Platon, 2013: *Philebos*-64e

¹⁰⁸ Murdoc, 2008: 20

eder”¹⁰⁹ diyen Platon güzel için estetik unsuru olarak matematiksel formel ilkeleri gündeme getirir. Bu ilkelerin önemini ontolojisinde ve epistemolojisinde temellendirir. Felsefesine sağlam bir dayanak olduğunu düşündüğü matematiksel formları adeta kutsar. En büyük sanatçının Tanrı olduğunu ileri sürer. Tanrı idealara sadık kalarak en mükemmel evreni yaratmıştır. Ve bu evrenin matematiksel ilkeleri mevcuttur. Sanatçıda bu ilkeleri iyi anlamalı, sanatında oran ve ölçü olarak uygulamalıdır.

Platon’un güzeli tanımlamaya ilişkin matematiksel kavramları ve orantıdan bahsetmesi kendinden sonraki kültürleri de etkilemiştir. Temelde güzelliğin sırrını diğer alanlarda deşifre etmeye yönelik girişimler oran fikri ile pratikte kendini kanıtlamıştır. Roma antikiteden, neoklasikliğe kadar klasik binaların zarif güzelliği ölçü ve denge izlenimi Vitruvius’un oran teorisine dayanır. Bugün yapılan araştırmalar bir ayçiçeğinin tohum başının veya bir salyangoz kabuğunun kıvrımlarının bazı matematik yasalarına uyduğunu ve hatta kaos teorisinde olduğu gibi fraktal oluşumlar gösterdiğini söylüyor.¹¹⁰ Platon’dan bu yana bilimsel araçlarımız çok gelişti. Platon’dan miras aldığımız oran fikri ve Öklid geometrisi ile yeni biyonomik bilimi ve fraktal geometri eşliğinde Güzeli’deki matematiği keşfetmeye çalışıyoruz.¹¹¹ Parçalarının temel bir ölçüt tarafından belirlenmesini ve böylece bütün olarak orantılı hale getirilmesi bize güzeli veriyor. Ve biz bu oranlar eşliğinde güzeli deneyimliyoruz. Platon’un sanat anlayışı sabit bir yapıda ele alınamaz. Önce güzel kavramı duyuşal sonra metafizik olarak ele alınır. Mimesis kuramı bağlamında güzelin önemi tekrar vurgulanır. Tüm bunlardan sonra geometrik ve aritmetik kavramlarla formel estetiğe geçiş sağlanır.¹¹²

¹⁰⁹Platon, 2013: Philebos-64e

¹¹⁰ Böhme, 2010 : 22-33

¹¹¹ Castro ve Perez-Luque, 2003: 404-414

¹¹² Ülger, 2013: 17

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES

2.1. Aristoteles'in Varlık Felsefesi

Eğer felsefenin kurucusu Platon olarak söz ediliyorsa bilimin kurucusu Aristoteles'tir demek gerekir. Yunan dünyasında ilk büyük bilimsel kütüphanesini kurmuş olan Aristoteles, ilk kez bilimleri sınıflamıştır. Kendinden önceki bilimleri hem sınıflamayı hem bu konu üzerinde değerlendirmeler yaparak ilk bilim tarihçisi unvanını almıştır. Böylece Ortaçağ müslüman filozoflar ve yazarlar tarafından verilen “İlk Öğretmen” sıfatını tümüyle hak ettiği söylenebilir. Aristoteles sadece büyük bir bilim insanı değil, aynı zamanda Platon'la birlikte Antik Çağ'ın yetiştirdiği en büyük filozoflardandır.¹¹³ Aristoteles düşünürken aklın kullandığı araçları etraflıca inceleyen ilk filozoftur. Bilgiler kullandığımız sözcükler, kurduğumuz cümleler ve önermeler arasındaki tutarlı ilişkilerden üretilir. Bu sebeple düşünceye etki eden unsurları kategorize etmiş, mantık biçimlerini, çıkarsama kurallarını irdeleyerek mantığı bir disiplin yapmıştır.

Aristoteles, söylenebilecek olanı, düşünülebilecek olanı ve var olanı birleştirir. Düşünülebilen, söylenebilen ve var olan hakikatte birbirinden ayrı olamazlar. Çelişkili olan düşünülemez, düşünülemeyen gerçekte olası hiçbir varoluş denk düşmez. Her şeyi söylemekte özgürüz. Örneğin “çember kare” gibi iki sözcüğün telaffuz edilmesinde hiçbir engel yoktur. Ama hem çember hem kare olan bir şey düşünmek istersek yapamayız. Bu bir ön kabul alışkanlık değildir, düşüncenin iç yapısından kaynaklanır. Düşünülemeyen var olamaz.¹¹⁴

Aristoteles matematik ve fizik gibi disiplinleri; hakikati konu alan bilimler, etik ve siyaset gibi disiplinleri; faydayı konu alan pratik bilimler, son olarak güzeli konu alan poetik bilimler olarak sınıflandırma yapmıştır. Daha önce Sofistler, Elealılar ve Sokratesçiler aklın içgüdüsel olarak kullandığı yöntemleri dile getirip savunmalardır. Fakat Aristoteles tüm bu aklın unsurlarını sıraya koymuş, tamamlamış ve kategorize etmiştir. Böylece mantığı bir disiplin haline getirmiştir. Bu sebeple Aristoteles mantığın kurucusu olarak kabul edilir.¹¹⁵

Nasıl ki Platon'u anlamak için Antik Çağ felsefesini; özellikle Parmenides'in görüşlerini bilmek gerektiğini vurguladıysak, aynı şekilde Aristoteles'i anlamak için hem Antik Çağ felsefesini bilmek hem de bu sefer Platon'un görüşlerini iyi bilmek gerekir. Çünkü nasıl ki Platon'un felsefesi sofistlere ve Parmenides'e bir karşı çıkış ise, Aristoteles de büyük

¹¹³ Arslan, 2009: 15

¹¹⁴ Droit, 2013: 37

ölçüde Platon'un görüşlerine olan itirazları üzerinden felsefesini inşa etmiştir. Aristoteles Platon'un öğrencisi olması sebebiyle Platon'un görüşlerinden fazlaca etkilenmiştir. Bu sebeple Aristoteles'in varlık felsefesini açıklarken fazlaca Platon'un görüşleri ile karşılaştıracğıız. Aristoteles'in Platon'dan bağımsız ontolojik görüşlerini değerlendirmek imkansız bir durumdur. Nasıl ki Platon'un idealar kuramı bir ihtiyaca karşılık geliyorsa, Aristoteles'in varlık felsefesini oluşturan "töz"ler de Platon sonrası için bir ihtiyaca karşılık gelmektedir.

Platon'un felsefe tarihine en büyük katkısının idealar kuramı olduğunu söyleyebiliriz. O kendinden önceki Antik Çağ filozoflarının ileri sürdüğü görüşlerinin tam tersine gerçek varlığın maddi bir varlık olmadığını, hakikatin tinsel, madde olmayan, değişmeyen idealar olduğunu söylüyordu. Geri kalan her şey yanılsamalar, gölgelerdi. Aristoteles de tıpkı hocası Platon gibi tözün nasıl bir şey olduğuna dair sorgulamalarına devam etmiştir. Aristoteles için töz, gerçek varlık, ezeli-ebedi, değişmez tinsel bir varlıktır. Platon'un idea olarak adlandırdığını Aristoteles "Formlar" olarak adlandırmaktadır.¹¹⁶ Platon varlığı kararlı bir şekilde reddetmiş gerçekliğin idealar dünyasında olduğunu söylemiştir. Aristoteles Platon gibi varlığı kesin bir dille reddetmez. Kendinden önceki filozofların varlık oluş ve değişim üzerinde yürüttükleri tartışmaya da çok farklı bir açıklama getirir. Aristoteles ve Platon arasındaki ilişkiyi açıklamak için şunları söyleyebiliriz: Her ikisi de var olanla ilgili kavramsal kelimelerin öneminin farkındadır. Örneğin niteliklerin adları olarak kare; kırmızı yahut türlerin adları olarak; insan, hayvan vb. unsurlardan söz ederler. Fakat Platon'un varlık felsefesinden hatırlayacağımız üzere kare bir kumaştan, kağıttan yahut metalden olabilir. Fakat kağıttan kareyi yaksak ve yok etsek dahi karenin kendisi sezilebilir olguların ardında bir idea olarak var olmaya devam edecektir. Bu elimdeki şeklin ne olduğunu bilmek için evvelden kare ideasına sahip olmam gerekir. İdealar olguların ne olduğunu görmemizi mümkün kılar. Aristoteles ise bu elimdeki kağıttan karenin sezilebilir olgular içinde var olan formlar olduğuna inanır. Aklın yardımı ile evrenselli yahut formları kavrayabiliriz. Kare formu belirli olandan soyutlama yoluyla bilinebilir. Kare formu elimdeki kağıt kareden bağımsız olamaz. Kareyi maddesiyle anlayabilirim. Evvelden bir bilgisi söz konusu değildir. Aristoteles için duysal deneyim Platon'a göre daha olumlu bir konumdadır.

Aristoteles kategoriler kuramını,Platon'un idealar kuramına karşı çıktığı noktaları referans alarak şekillendirmiştir. Heraklitosçu değişim problemini aşabilmek için varlığın kavramsal yapısını metafiziğe bağlayan Platon'un aksine Aristoteles, varlığın fiziksel yapısını

¹¹⁶ Arslan, 2007: 25

muhafaza etme amacı gütmektedir. İdealar yahut Aristoteles'in değimiyle formlar hem dış dünya ile hem zihin ile ilişkilendirilmiş yapılardır.

Hiçbir bağlantısı olmayan deyimler öz, nicelik, nitelik, görelilik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, etki ve edilgi ifade ederler. — Bir kelime ile söylenecek olursa, söz gelimi, insan, at: özdür; söz gelimi: iki-dirsek-uzun, üçdirsek-uzun: niceliktir; ak, gramerci: nitelik; misil, yarım, daha büyük: görelilik; Lykeion'da, Agora'da: nerelik; dün, geçen yıl: zaman; yatmıştır, oturmuştur: durum; ayakkabıları ayağındadır, silâhlıdır: sahip olma; o kesiyor, o yakıyor: etki; o kesiliyor: edilgidir.¹¹⁷

Metnin devamında Aristoteles on adet söylediği kategorilerden hiç birinin kendi kendine bir şeyi ne tasdik edebileceğini, ne inkar edebileceğini söyler. Bir varlığı tasdik yahut inkar edebilmesi için bu terimlerin arasındaki bağlantıyı çözümlmek gerektiğini söyler. kendi başlarına bu kategoriler ne doğrudur, ne yanlıştır. Bu on kategoriden *Topikler* kitabında da bahseder. Burada kategoriler için belli çeşitlerden bahseden Aristoteles bunları ilinti (ilinek), cins, hassa (özellik) ve tarif (tanım) olarak belirtir. Her biri için örnekler vererek uzunca açıklamalar yapar. Bu çeşitlerin her birinin ise belli kategorilere ait olduğunu ekler;

Bu kategoryaların sayısı ondur; öz, nicelik, nitelik, görelilik, nerelik, zaman, durum sahip olma, fiil ve infialdir. İlinti, cins, hassa (özellik) ve tarif bu kategoryalardan birinin içinde olacaktır. Çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategoryalardan birini ifade eder. Kendiliğinden apaçık ki nesnenin ne olduğu ifade ederken kah cevher (ousia), kah nitelik, kah öbür kategoryanlardan biri ifade olunur.¹¹⁸

İlinek, bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilebilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman olan şeylerdir. Aristoteles ilinek kavramına ilişkin ağaç dikmek üzere çukur kazan bir adamın hazine buluyor olmasını örnek verir. Buradaki olaylar arasında bir bağlantı olmasına karşılık hiçbir olay birbirinin zorunlu sonucu değildir. Ağaç dikmek için çukur kazanlar her vakit hazine bulmazlar. Özlere ait nitelikler mevcuttur. Bunların kategorileri arasında yer ve zaman mevcuttur. Her bir özün niteliği belli bir zaman ve yere göre olması muhtemeldir. Ancak öznenin belli bir zamanda ve belli bir yerde olması sebebiyle bir nitelik kazanıyor olması fakat bu niteliğin özünde olmaması durumlarında bu nitelik bir ilinektir. Aristoteles ilineğin başka bir anlamı olduğunu söyleyerek “bir üçgenle ilgili olarak onun iki dik açıya eşit olan üç açısının olması gibi, bir şeye bizzat kendisinden ötürü ait olan ancak onun özü içine girmeyen şeydir” diye ifade eder.¹¹⁹

¹¹⁷ Aristoteles, 2016: Kategoriler-15

¹¹⁸ Aristoteles, 2000: Topiker-103b

¹¹⁹ Aslan, 2006: 47

Kategori kelimesini Aristoteles “yüklem” anlamında kullanır. Yani Aristoteles’in kategorileri bir özneye olası “en genel yüklemeler” olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız tözden özellikle başka bir şeyin yüklemi olmayan, diğer yüklemelerin kendisine yüklendiği bağımsız özneyi (süje) anlamaktadır. “Töz, terimin en esaslı, ilk ve belli başlı anlamında, ne bir konu hakkında, ne de bir konu içinde tasdik edilmemiş olandır.”¹²⁰ Töz için öznenin karşılığıdır diyebiliriz. Aristoteles’e göre tek bir töz vardır oda “birincil tözler” dediği bireysel varlıklardır. Örneğin işaret ettiğim insanın kendisi, Ahmet, Ayşe yahut önümdeki ağaç. Aynı zamanda Aristoteles ikincil tözlerden bahsetmektedir. Bunlarda bireylerin ait oldukları “türler” yahut “cinsler”dir, yani insan, hayvan, ağaç gibi. Birincil tözler daima bir süjedir ve yüklem olarak hiç bir şeye yüklenemezler. İkincil tözler kendisine yüklenerek varlık hakkında anlamlı bir bütün oluştururlar. Örneğin Sokrates’in bir insan, beyaz ve Agora’da olduğunu söyleyebiliriz. Sokrates burada birincil tözdür, o başka hiçbir şeyin yüklemi olamaz. Sözgelimi; “Sokrates beyazdır “diyebiliriz fakat “Beyaz Sokrates’tir” diyemeyiz. Sokrates’in kategorileri mevcuttur. Fakat dediğimiz gibi Sokrates’in kendisi bir kategori değildir.

Yine hatırlayacağımız üzere Yunanlı filozoflar değişen şeyler altında değişmeyen şekil değiştiren madde bulduklarını düşünmüşlerdi ve bu maddenin hava, su toprak ve aperion vb. olduğunu söylemişlerdi. Heraklitos ise bu açıklamayı reddetmiş, aynı nehre iki kere giremeyeceğimiz savıyla değişmeyen hep kendi kendisinin aynı kalan bir şey olmadığını ileri sürmüştü. Varlığın sabit olmadığını değişimin kendisinden bir oluş olarak var olduğunu ifade etmişti. Heraklitos’un oluş felsefesini varlığı korumak üzere reddeden Parmenides, çokluğa karşı varlığın birliğini bölünmezliğini savunuyordu. Aristoteles, Platon’un öğrencisi olarak akademiye geldiği sıralar Platon felsefeyi bu çekişmeden kurtarmak adına idealar teorisini ortaya atmıştı diyebiliriz. Aristoteles hocası Platon gibi varlığın, özü itibariyle ezeli ebedi değişmez ve de maddi olmayan bir özellikte olduğunu kabul edecektir. Fakat Platon’un tüm ilgisi değişmezliğin mükemmel alanı olan matematiğe karşılık Aristoteles fizikle, doğayla uğraşmak istemekteydi. Doğa ise tam tersi değişmenin, hareketin merkeziydi. Ağaçlar yeşilden sarıya dönüp dökülüyor, her gün gün kararıp aydınlanıyor, insanlar ve hayvanlar doğup ölüyorlardı. Platon’un ideaları bu değişimi açıklamak için yeterli değildi. Onlar bu değişimin altında değişmeyen ilkeleri konu alıyordu.

Bir kadın doğum yaptığında artık eski genç kız değildir fakat aynı kişidir. Aristoteles için öyle bir varlık modeli olmalıydı ki, hem gerçek anlamda varlığı hem de değişimi kapsamalıydı. Gerçek anlamda varlık değişmezdi. O zaman yapılacak tek bir şey vardı. Varlığı yeniden düşünmek ve yeniden daha kapsamlı tanımlamak. Varlığı tek anlamlı bir

¹²⁰ Aristoteles, 2016: Kategoriler-15

terim olarak değil, çok anlamalı bir terim olarak almak ele almak lazımdı; varlıklar içinde dereceler tayin etmek ve mutlak varlıkla mutlak olmayan varlıkların ayırımını yapmak.¹²¹

Bu mantığa ilişkin ipuçlarını kategoriler kısmında ele aldık. Aristoteles kategorileri varlık tarzları olarak tanımlamakta, tözle diğer kategoriler arasında ayırım yapmaktaydı. Hatta tözleri birincil töz ve ikincil töz olarak ayırmaktadır. Aristoteles varlığa ilişkin görüşlerini *Metafizik* kitabının IV. Kısımında etraflıca ele alır. Varlık ne eş anlamlı ne de eş sesli bir terimdir. Eş anlamlı ve eş sesli olmanın ne demek olduğu üzerinde durarak varlığın ne tür bir şey olduğunu sağlık ve tıp örneğinden hareket eder.

"Varlık" birçok anlama gelir. Ancak bu anlamların hepsi tek bir kavram, tek bir belli doğayla ilgilidir. Bu basit bir eşseslilik (homonymie) değildir; nasıl ki birinin sağlığı koruması, bir başkasının onu meydana getirmesi, bir diğerinin onun bir belirtisi olması, nihayet bir sonuncunun onu kabul etmesinden dolayı çeşitli "sağlık"lı şeyler, "sağlık"la ilgili iseler; yine nasıl ki ister hekimlik sanatına sahip olan, ister doğası bakımından ona uygun düşen, ister onun bir eseri olan anlamında kullanılsın "tıbbi" sözcüğü bütün bu anlamlarında "tıp"la ilgili ise ve bunlara benzer başka örnekler de verebilirsek, aynı şekilde "varlık" sözcüğü de her biri tek ve aynı ilkeye işaret eden çeşitli anlamlarda kullanılır. Çünkü bazı şeylerin tözler olmalarından başka bazılarının ise tözün belirlenimleri olmalarından dolayı "var" oldukları söylenir.¹²²

Aristoteles için felsefenin en temel sorusu töze ilişkin sorundur. Yine *metafizik* kitabında kendi kelimeleriyle şu şekilde yer verir; "Geçmişte ve şimdiki araştırmaların değişmeyen, ezeli-ebedi konusunu oluşturan ve üzerinde her zaman şüpheler olmuş olan sorun, varlığın ne olduğu sorunu, aslında tözün ne olduğu sorunudur."¹²³ Aristoteles varlık için töz açıklamasının yapmanın şart olduğunu söylemektedir. Töze ilişkin tatmin edici bir sonucun sorunu çözeceği şeklinde kanaat geliştirmiştir. Töz kuramıyla varlık felsefesini çıkmazdan bir nevi kurtaracağını iddia etmektedir. Kendisi dahil bütün filozoflar araştırmalarına varlık üzerinden başlamışlardır.

Aristoteles *Metafizik* eserinde her bakımdan birincil olanın "töz" olduğunu ifade eder. Hem tanım, hem bilgi, hem zaman bakımından ilk olan tözdür. "çünkü ilkin diğer kategorilerden hiçbiri bağımsız olarak var olamazlar; oysa töz bağımsız olarak var olabilir."¹²⁴

Parmenides varlık-olan vardır, yokluk ise yoktur şeklinde değişimi kesin bir dille reddediyordu. Aristoteles varlığı tek anlamlı değil, çok anlamlı bir kavram olarak ele alır. Varlığın cinslerini ve kategorilerini ayırır. Varlığa kendinden başka yüklemeler yani

¹²¹ Arslan, 2007: 123

¹²² *Metafizik* 1003a 35-1003 b 15

¹²³ Aristoteles, 2015: *Metafizik*-1028b

¹²⁴ Aristoteles, 2015: *Metafizik*-1028b

kategoriler eklemenin mümkün olduğunu gösterdi. Varlığın nitelikleri üzerine birincil tözler ve ikincil tözler şeklinde ayrımlar yaptı. Örneğin Ahmet'in bir insan olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi, töz olarak alınan kategorilere diğer kategorileri yüklemek, örneğin Ahmet'in beyaz ve insanın ölümlü olduğunu söylemekte hiçbir sorun yoktu.¹²⁵

Tözlere örnek verecek olursak, Eyfel Kulesi, komşunun atı ve bu kalem birer tözdür. Bağımsız bir şekilde var olurlar. Fakat Eyfel Kulesinin uzunluğu, komşunun atının sarı rengi yahut kalemin altıgen oluşu bu tözlerin nitelikleridir ve bağımsız şekilde var olamazlar. Tözler bir takım niteliklere sahip olabilirler, fakat nitelikler sadece “tözlerin nitelikleri” olarak vardır. Doğa da bağımsız dolaşan sarı rengi olamaz, sarı güneş, sarı at yahut sarı yaprak olarak var olmak zorundadır. Pek tabi çeşitli sarı nesnelere bakarak “sarı” niteliği konuşulabilir. Fakat Platon'un aksine, bu ortak sarıları Aristoteles bir ideaya dönüştürmez. Sarı niteliği sadece sarı şeylerdedir ve sarı şeylerde olduğu için var olacaktır. Benzer biçimde belirli atlardan bahsedeceksek olursak bu atların sar, kahverengi, beyaz oluşlarını arkada bırakıp ortak noktalarına odaklanırsak. Atların ne ince-toparlık, ne iyi-huylu inatçı olması bizim ilgi alanımıza girmez. Bireysel nitelikler dışında birtakım nitelikler olmalıdır ki onlar olmadığı vakit bir at, at olarak kalamasın. Örneğin, memeli olma ve toynaklara sahip olmak vb. Öyleyse bu nitelikler öze ait nitelikler denebilir. Bu ifadelerden öze ait bir cins mefhumu formüle edebiliriz. Aristoteles tözlerin var olduğunu, niteliklerin ve cinslerin tözlerin içinde yahut tözlerle beraber görece var olduğunu söyler.¹²⁶

Aristoteles varlığı tek anlamlı değil çok anlamlı olarak tanımlar. Varlığı bir nevi parçalara ayırır. Birincil dereceden varlığın yanında ikincil dereceden dediği özün varlığını yani akılsal-ideal varlığın yanında duyuşsal varlığı da kabul etmektedir. Bunun en önemli sonucu ilerde açıklayacağımız üzere oluşu açıklamak için maddeyi kuvveye indirgemesi, formu ise fiil olarak tanımlaması olacaktır.¹²⁷ Aristoteles'in tözleri ikiye ayırmasından şunu anlıyoruz. Birincil tözler bağımsız varlıklar yani özne durumundaki Ayşe, Ali yahut önümdeki ağaç. Duyulur dünyanın nesneleri. İkincil tözler, yani özler, Ayşe ve Ali'nin insan oluşu, Platon'un ideaları veya kendisinin Formlar dediği şeyler.

Yunanlı filozofların çokça üzerinde durduğu değişim unsuruna Aristoteles'in bakış açısını madde ve form kuramı üzerinden inceleyelim. Şimdi bir bardak suyu düşünersek, bu bardak güneşe bırakıldığında içindeki su ısınacaktır. Belli bir niteliği olan varlık, başka bir varlığın etkisi altında farklı bir niteliğe kavuşmuştur. Peki burada değişen şey nedir? Soğukluğun kendisi mi yoksa suyun kendisi mi? Bir niteliğin kendisi değişerek zıddı bir

¹²⁵ Arslan, 2007:137

¹²⁶ Skirbekk ve Gilje, 2006:96

¹²⁷ Arslan, 2007:124

niteliğe bürünmesi söz konusu olamaz. Değişen soğukluk niteliği yüklenmiş olan sonra bu yüklenen niteliği kaybeden sudur. Aristoteles'e göre değişimde temel olan, niteliği yahut yüklemi üzerinde bulunduran bir özne vardır. "İşte Aristoteles "üzerinde değişikliğin meydana geldiği, değişmeyi kabul eden bu şeyin kendisine madde der. Bu maddenin birbirini izleyen niteliklere ise Form der.¹²⁸

Sokrates öncesi Doğa Filozofları maddeyi bir varlık olarak kabul etmiş, maddeyi var edenin hava, su toprak gibi belirli unsurlar olduğunu söylemişlerdi. Madde belli, canlı ve etkindi. Aristoteles burada Doğa Filozoflarının aksine maddenin temel özelliği belirsiz olmasıdır.¹²⁹ Madde kendi başına bir anlam ifade etmiyordu. Madde Formla birleşince bir varlık unsuru olarak karşımıza çıkabilirdi. Maddenin tek başına ne olduğunu söylemek imkansızdır. Madde ne sıcaktır, ne soğuktur. Ne canlıdır ne cansızdır. Maddeyi belirlemek için formlara ihtiyaç vardır. Bir şeyin ne olduğu bilgisi formunun ne olduğuna bağlıdır. İnsanın Formu bedenidir. Bedenine bakarak bir insan formundan bahsedebilir. Öte yandan Kare örneğine dönecek olursak. Elimdeki kağıttan karenin ne olduğunu, hangi şekil olduğunu bana bildiren kare formudur. Bu form bize matematiksel varlıkların maddesinden söz edebileceğimizi söyler. Fakat maddesi insan gibi sabit değildir. Bu tür maddeler akılsal maddelerdir. Aristoteles'e göre soyutlanamazlar ve diğer formlar gibi maddesiyle var olmak zorundadır.

Metafizik çıkarılacak sonuçlar bunlardır. Bununla beraber Aristoteles "metafizik" adı taşıyan herhangi bir eser kaleme almamıştır. Metafizik kelime anlamı ile duyular aracılığıyla kavranılamayan şeylerin bilgisidir.¹³⁰ İlk nedenlerin ya da ilk ilkelerin bilgisi Yahut kitabın içeriğini okuduğumuzda bu kelimeye rastlamayız. Aristoteles'in yazılarını toparlayan ve yazılarına "fizik ötesi" anlamına gelen "metafizik" adını veren kişi İ.Ö. Rodoslu Andronikos olmuştur. Varlığın varolmaklığını, varlığın irrasyonel tarafını tarif eden metafizik akıl işe şeylerin ne olduğunu kavramaya çalışmaktadır.¹³¹

Peki Metafiziğin konusu fizikten "sonra" mı yoksa "öte dünya"da var olan maddeden farklı bir şey midir? Metafizik kelimesi eserlerinde kullanmıyor olmasına rağmen Aristoteles'in ontolojik bakış açısına uygun düşmektedir. Şahsen Metafizik kelimesini kullanmasa da Aristoteles bu düşünceyi bir çok biçimde ifade etmiştir; ilk nedenlerin bilinmesi, ilk felsefe, hakikatin bilinmesi yahut tanrısal bilgi şeklinde.¹³²

¹²⁸ Arslan, 2007:141

¹²⁹ Arslan, 2007: 144

¹³⁰ Timuçin, 2004: 358

¹³¹ Şener, 2015: 251-256

¹³² Droit, 2013: 38

Metafizik kitabının yöneldiği bilgi ilk ve evrensel nedenlerin bilgisidir. Aristoteles kitabın ilk başında “ bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler, duyularımızdan aldığımız zevk bunun bir kanıtıdır”¹³³ şeklinde ilk felsefeyi doğaları gereği bilme arzusu duyan insanların yöneldiği bilgi olduğunu ifade eder. “Matematik ve fizik bilimleri eşyanın niceliği niteliği ve bağlantılarıyla uğraşır; ilk felsefenin konusu, kategorilerin en yükseği bütün diğerlerinin kendisine ait olduğu ve onun ancak asalakları oldukları, kategoridir, “cevher”dir (oisia)”¹³⁴ İlk felsefe yahut uzunca açıkladığı bilgelik sevgisi en yetkin, en yüksek bilgiyi ifade eder.

Şimdi ilk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir şeylerdir. Çünkü onlar sayesinde ve onlar aracılığıyla bütün diğer şeyler bilinirler. Onların kendileri, kendilerine bağlı olan şeyler aracılığıyla bilinmezler. Her şeyin hangi amaçla yapılması gerektiğini bilen, bilimler içinde en üstün, herhangi bir tâbi bilimden daha üstün olan bilimdir. Bu amaç, her şeyin iyiliği ve genel olarak doğanın bütününde en yüksek iyi olan şeydir. Bütün bu ölçütler, söz konusu adın aynı bilime ait olduğunu göstermektedir. Bunun ilk ilkeler ve nedenleri araştıran bir bilim olması gerekir. Çünkü iyi olan, yani erek, nedenlerden biridir.¹³⁵

Şimdi varlığı meydana getiren nedenler hangileridir? Gerek tabiatta olsun gerekse daha sonraki bölümde etrafıca ele alacağımız sanatta olsun, her meydana gelen şeyin nedenleri olmalıdır. Aristoteles bu nedenleri dört ana başlık içinde toplar; maddi neden, formel neden, hareket ettirici neden, gayesel neden. Sanat alanından örnek verecek olursak, bir mobilya yahut heykelin yapım aşamasını düşünelim. İlk olarak maddi heykelin mermerden yahut tahtadan oluşu maddi nedendir, ikinci olarak sanatçının zihninde bir heykel fikrinin olması formel neden, üçüncü olarak kollar, eller ve aletler hareket ettirici neden, son olarak bu kuvvetleri dinamik bir yapıya dönüştüren, fiile geçmesini sağlayan gayesel nedendir. Canlı bir organizma örneğin insanda bu dört unsurun ürünüdür. Aynı şekilde ilk olarak embriyonun ortaya çıkması için kadın ve erkeğin birlikteliği maddi neden, ikinci olarak embriyonun geliştiği tür tipi, kendi kendine vermek istediği şekil formal neden, üçüncü olarak fiilen kadının doğum yapması hareket ettirici neden ve son olarak bu fiilin meydana gelmesi, insan oluşması gayesel nedendir.¹³⁶

Aristoteles varlığı açıklamak için madde-form kavram çiftini kullandığı gibi bu kez oluş'u açıklamak için kuvve-fiil kavram çiftini kullanır. Aristoteles'in ilgi alanı dış dünya dönük olduğunu söylemiştik, etrafımıza baktığımızda özellikle organik yaşam sürekli bir oluş ve değişim içindedir. Suyun güneş sıcaklığı altında ısınması bir oluşturmaktır. Bir ağacın ilkbaharda

¹³³ Aristoteles, 2015: Metafizik-980a-b

¹³⁴ Weber, 1998 70

¹³⁵ Aristoteles, 2015: Metafizik-982b

¹³⁶ Weber, 1998: 71

yapraklarının yeşillenmesi daha sonra sonbaharda sararması bir oluştur. Aynı şekilde bir insanın haşlanması ve tekrar sağlığına kavuşması bir oluştur. Fakat tüm bu oluşların bir prensibi vardır ki felsefi anlamda dikkatimize değer niteliktedir; meşe tohumunun meşe ağacı oluşu. Aristoteles’e göre bu durum bir maddenin niteliği yahut niceliğinin değişmesi olarak değil, bir “tözel oluş”la ilgilidir. A denen şey B olmaktadır, neden C olmamaktadır. A denen şeyi B yapan şey A’nın kendi içinde midir, yoksa onun dışında mıdır? A’nın B olmasını zaman içinde sağlayan şey nedir? Aristoteles bu soruya şöyle cevap vermektedir; A diye adlandırdığımız şey “fiilen” A olduğu zamanlar bile “bilkuvve” yani potansiyel olarak B olmasıdır.¹³⁷ O halde madde bir taşıyıcıdır. Bir imkandır. Bir potansiyeldir. Aristoteles’in sevdiği örnek üzere açıklayacak olursak bir genç kız fiilen bir genç kızdır fakat aynı zamanda potansiyel olarak bir annedir. Çünkü genç kız büyüdüğünde, şartlar olgunlaştığında belirli bir tarihte anne olacaktır. Bunu herkes kızın annenin maddesi, anneliğin Formu olduğunu söyleyebiliriz.¹³⁸

“Aristoteles, bu kuvve-fiil kuramıyla o güne kadar tüm Yunan felsefesinin korkulu rüyası olan oluş meselesine tatmin edici felsefi bir açıklama sağlamıştır.”¹³⁹ Çalışmamızın başında tartıştığımız üzere Yunanlı Filozofları çokça meşgul eden mesele varlık-oluş problemidir. Varlığı kabul eden Platon ve Parmenides gibi filozoflar oluşu reddetmek zorunda kalmıştır. Aristoteles de çağdaş filozofları gibi varlığı kabul eder. Varlık vardır ve değişmez, yok olmaz ezeli-ebedidir, formlardır. Yalnız Aristoteles’in ilgisinin ana konusu varlık değil, oluşu temsil eden hayat ve harekettir. Doğa hareketin kanıtıdır. Aristoteles yüzünü doğaya dönmüştür. Form vardır fakat madde de vardır. Madde ve form arasındaki ilişkiden oluş var olur. “Form bu anlamda fiildir, gerçekleşmedir; madde ise bu fiilin kuvvesi ve imkanıdır. Oluş işte bu kuvveden fiile, imkandan gerçekleşmeye doğru gidiş olayı ve sürecidir.”¹⁴⁰

2.2 Aristoteles’te Güzel Kavramı ve Mimesis

Aristoteles’in *Metafizikeserinde* insan için üç temel faaliyet unsuru bulur; bunlardan ilk *Metafizik* kitabında etraflıca konu aldığı “bilme faaliyetidir. İkincisi *Etik* eserlerinde konu aldığı “eylem bulunma faaliyeti, son olarak üçüncüsü *Poetika* diyalogunda konu aldığı “yaratma faaliyeti” olan “poesis”tir. Aristoteles ilk iki unsuru bir konu başlığı altında derinlemesine incelerken, örneğin *Metafizik* kitabında bilmeyi temel alıp İlk Felsefeyi varlık felsefesi çerçevesinde tartışmıştır, aynı şekilde etiği, *Büyük Etik*, *Nichomakhos Etik*’i,

¹³⁷ Cevizci, 2016: 151

¹³⁸ Arslan, 2009: 115

¹³⁹ Cevizci, 2016: 156

¹⁴⁰ Cevizci, 2016: 157

Eudemus Etik'inde kitaplarında ele almış temellendirmiştir. Fakat “poesis”i, yaratma faaliyetini diğer iki unsur gibi incelememiş genel bir poetike yazmamıştır. Yazdığı *Poetika* eserinde edebiyat sanatı üzerinden bir iki tartışma götürmüş olmasına rağmen Aristoteles'in genel yazıtlarına baktığımızda bu eser sanat görüşleri için yetersiz kalmaktadır. Aristoteles sanata dair fikirlerini sistemleştirmemiştir. Bu sebeple biz onun estetik yargılarını, güzel kavramına ilişkin görüşlerini özellikle *Poetika* eserinden anlamaya çalışıyoruz. Sanat hakkında genel bir eser bırakmamış olsa da Aristoteles *Poetika*'sında sanata dair fikirlerinin ipuçlarını vermektedir. Diğer taraftan Aristoteles İlk Felsefe'yi temel aldığı Metafizik kitabında varlık konusunda nasıl düşündüğünü, ne tür bir sistem izlediğini gözler önüne sermektedir. Aristoteles'in var –olanı var- olarak inceleyen ontolojik görüşleri ve *Poetika* kitabında bize verdiği ipuçlarıyla güzele ilişkin görüşlerini incelemek en sağlıklı yöntemdir.¹⁴¹ Hatırlayacağımız üzere Platon'un “güzel”e ilişkin görüşleri yine onun varlık kavrayışı içinde ele almıştık.

Şimdi öncelikle Aristoteles felsefeye nasıl “bu nedir” sorusu ile giriş yaptıysa aynı ontolojik bağlamda “sanat eseri nedir” sorusu ile girilebilir. Varlık Aristoteles için var olan maddeden hareket eder. Tek tek nesneler bağımsız tözlerdir. Bu sebeple aynı tutumu estetik realitede görebiliriz. Sanat eserleri öncelikle tek tek sanat yaratmaları, tek tek sanat eserleridir. Çünkü Poesis olarak adlandırılan, insanın bilme ve eylemde bulunma faaliyetinin yanında yaratma faaliyeti tek tek sanat eserlerinde ortaya çıkar. Bu tür tekne faaliyetini tek tek ele alıp ontolojik bağlamda inceleyecek disiplinin sanat ontolojisi olması gerekir.¹⁴²

Sanat eseri nedir sorusa cevap vermek için öncelikle Aristoteles için sanat nedir sorusunu cevaplamalıyız. “Her töz, kendisiyle aynı adı taşıyan bir failden meydana gelir Çünkü varlık ya sanattan, ya doğadan ya şanstın ya tesadüfen doğar.” Diyen Aristoteles için Sanat, bir başka varlıkta bulunan bir hareket ilkesidir.¹⁴³ Aristoteles Metafizik kitabının IX. Bölümünde varolana ilişkin sorgulamalarında “varolan bir yandan neli ya da nasıllık ya da nicelik diğer yandan imkan, tamamlama ve işe göre söylenir” ifadelerini kullanarak imkan üzerinde açıklamalar yapar. Varlığın etkin ve edilgen olma imkanlarından söz eder. Edilgin olan başka bir varlık tarafından etkilenendir. Aristoteles burada esneyen çubuk kırılır yada yağlı olan ise yanar. Öte yandan etkin olan ise birlik halindedir ve hiçbir şeyde etkilenmez. Çünkü o varlık olarak etkin bir imkana sahiptir. Bir kişiye mimar dememiz için inşa etme imkanının bulunması gerekir. aynı şekilde bir hekimin hekimlik unvanını alması için hastayı iyileştirmesi beklenir.

¹⁴¹ Tunalı, 1983: 30

¹⁴² Tunalı, 1983: 38

¹⁴³ Aristoteles, 2015: Metafizik-1070a

Öyleyse bütün zanaatlar ve yapmaya ilişkin bilgiler imkanlardır; zira bunlar değişimlerin bir başkasında veya bir başkası olmak bakımından aynı var olanda ilkeleridir. Akla ilişkin olanların tümü aynı şeye ilişkin karşıtlarla ilgili, akıldan bağımsız olanlar ise tek bir şeye, sözgelişi sıcaklık yalnızca ısıtma ile ilgili, hekimlik sanatı ise hastalık ve sağlıkla. Bunun nedeni ise bilginin temellendirmesidir.¹⁴⁴

Olan şeylerin daima bir maddesi vardır der Aristoteles.” Çünkü onların her biri aynı zamanda hem olma hem olmama imkanına sahiptir ve bu imkanda onlarda bulunan maddedir.”¹⁴⁵ Genel olarak varlıkları meydana getiren doğadır, her maddenin bitkinin hayvanın bir doğası vardır. Form ve tür bakımından aynı olan anlamında doğadır. İnsanı insan doğurur yani insanı yine insan meydana getirir. Doğal şeyler basit ve kendini tekrarlayan ilkelere sahiptir. Aristoteles bunun dışında ki meydana gelmeler için “yapmalar, gerçekleştirmeler” (making, realisations) ifadesini kullanır. Bütün bu yapmalar gerçekleştirmeler sanattan yahut bir güçten yahut bir düşünceden çıkar.¹⁴⁶

Doğada nasıl ki varlıklar spermadan ürerler, sanat ürünleri de sanatçının zihninde olan formlardan ürer. Dikkatlice düşündüğümüzde gerçekte karşıt olanda bir anlamda aynı forma sahiptir. Bir yoksunluğun tözü karşıt tözdür. Örnek vermek gerekirse hastalığın tözü sağlıktır. Çünkü hastalık sağlığın yokluğu ile kendisini gösterir. Sağlık ise hekimin zihninde bilgisi mevcut olan bir kavram, bir formdur. Bir hekim hasta bir kişiyle karşılaşınca şöyle düşünür. Sağlığın yoksunluğunu, hastalığı gidermek için belli bir dengeyi bir sıcaklığı meydana getirmesi gerekir. Burada denge olarak aldığı referans sağlığın kendisidir. Hekimin dengeyi sağlamak amacıyla, yaptığı sıcaklık ayarı yahut reçeteler yani tüm bu sağlık adına olan sürece “yapma, gerçekleştirme” denir. Kısaca “hekimlik ve yapı sanatı sağlığın ve evin formudurlar”¹⁴⁷

Meydana getirmeler önce bir düşünme ve tasarlama sonra yapma ve gerçekleştirmedir. Düşünmenin en son adımı yapma ve gerçekleştirmedir. Diğer aracı şeylerde benzer şekilde meydana gelir. Yukarıda ki örnekten hareket edecek olursak, hekim belli sağlığın tekrar ortaya çıkması için belli bir dengeyi referans alır dedik. Bu referans kuvve olarak vardır. Hekimin gücü içinde bir imkan olarak vardır. Eğer bu imkan olmasaydı hekim diye adlandırılmazdı. Peki aynı şeyi mimar içinde söyleyebiliriz demiştik. Sanat konusunda sorgulamalarını sürdüren Aristoteles, doğada ki meydana gelmeler için belli imkanlar ve belli prensiplerden söz edebiliyorken sanat için neden farklılıklar olduğunu sorar. İnsanda insan

¹⁴⁴ Aristoteles, 2015: Metafizik-1046a-b

¹⁴⁵ Aristoteles, 2015: Metafizik-1032a

¹⁴⁶ Aristoteles, 2015: Metafizik-1032a

¹⁴⁷ Aristoteles, 2015: Metafizik-1032b

doğar, gök gürlür yağmur yağar. Yağmur her yerde saydam renktedir. Fakat neden bir mimar ev yaptığında hep aynı ev değildir.

“Sağlık gibi bazı şeylerin gerek sanat, gerekse rastlantı sonucu olarak meydana gelmelerine karşılık, bir ev gibi başka bazı şeylerin neden aynı şekilde meydana gelmediklerini kendi kendimize sorabiliriz. Bunun nedeni, bazı durumlarda, sanat tarafından gerçekleştirilen veya meydana getirilen her şeyin meydana getirilmesini yöneten ve kendisinde meydana gelen şeyin bir parçası bulunan maddenin, diğer durumda sahip olmadığı bir hareket kendiliğindenliğe (spontaneite) sahip olmasıdır. Birinci durumda, filanca maddenin diğerinin sahip olmadığı özel bir hareketi olabilir; Çünkü birçok varlık spontan bir harekete sahip olduğu halde herhangi bir belli hareketi yapamaz”¹⁴⁸

Örneğin herkes kendiliğinden dans imkanına sahipken dans edemez. Her meydana gelme kendisi ile aynı adı taşıyan bir şeyden, yahut kendisiyle aynı adı taşıyan şeyin parçasından meydana gelmiştir. Tunç bir küre, maddesi tunçtandır ve daire formundadır. Tahtadan bir evde, tahtadandır ve zihinde duvarları olan çatısı olan bir forma benzemektedir. Fakat her mimarın tasarımında kendi zihninde var ettiği bir farklılaşan form, bir aykırı tasarım bulunmaktadır. Kendinden bir parça eklemektedir. Kendi özünü işin içine katarak düşünür (bir çok yapılmış evi karşılaştırır, doğadan esinlenir vs) ve var olan formu geliştirir. “O halde kıyaslarda olduğu gibi, her türlü meydana gelişin formel tözdür. Çünkü kıyaslar özden hareket eder. Burada meydana gelmelerde ondan hareket eder.”¹⁴⁹

Poetika kitabının başında Aristoteles, sanatın bir taklit bir mimesis olduğunu söyler. Mimesis Aristoteles için çok önemli ve temel bir faaliyettir.

Görünen o ki bütün olarak şiir sanatının ortaya çıkması iki nedene dayanır ve ikisi de doğal nedenlerdir: Taklit etme insanlarda çocukluktan itibaren doğal olarak ortaya çıkar, insanları diğer hayvanlardan ayıran şey taklit etmeye en yatkın hayvan olmaları ve ilk öğrendiklerini taklit yoluyla öğrenmeleridir, ayrıca bütün insanlar taklitlerden hoşlanır. Bunun bir göstergesi de eserlerden gelir: Görmekten rahatsız olduğumuz şeylerin birebir çizilmiş resimlerine, örneğin iğrenç hayvanların ve cesetlerin biçimlerine bakmaktan zevk alırız. Bunun bir nedeni şu: Öğrenmek, sadece filozofların değil, diğer insanların da, daha az pay almakla birlikte, en çok haz aldığı şeydir. Resimlere bakmak hoşlarına gider çünkü baktıkları sırada bir şeyin ne olduğunu anlayıp çıkarsama yaparlar: "Bu o!" gibi. Daha önce görmedikleri bir şey taklit edilmişse, resim bir taklit olarak haz vermezde, işçiliğinden, renginden ya da buna benzer başka bir nedenden dolayı haz verir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Aristoteles, 2015: Metafizik-1034a

¹⁴⁹ Aristoteles, 2015: Metafizik-1034b

¹⁵⁰ Aristoteles, 2017: Poetika-1447a

Aristoteles'in açıkça belirttiği değinmek istediği konu sanat, insanı taklit etmeye iten içgüdüden doğmuştur. İnsan doğuştan taklit ederek öğrenir ve bundan tıpkı filozoflar gibi zevk alır. Bir resme bakarken daha önce görmediğimiz bir durum karşısında bilinç bir aktivitede bulunur ve bilgiye ulaşır, bu yeni durum zihinsel bir haz yaratır. Ayrıca iyi yapılan taklitleri izlemekten özel bir zevk alırız. Doğadaki durumla, yaratılan eserin karşılaştırılması içimizde estetik bir zevk uyandırır. Herkesin tecrübe ettiği bir gerçek vardır ki; bir portre ne kadar modeline benziyorsa içimizde o kadar coşku uyandırır. Aristoteles'in dikkatini odakladığı şey taklit edilen nesne ile ortaya çıkarılan nesne arasındaki taklit ilişkisidir. Modele ve esere baktığımızda aradaki benzerlik üzere mantık geliştirdiğimizde bilgimizi artırmış oluruz ve bu benzerlik ilkesi nedeniyle iyi portre tanımlaması yaparız. Çıkarsamaya dayanan yargı, estetik yargı niteliğindedir. Ayrıca sanat eseri gerçeklikle bir bağlantısı olduğu için, onu izleyen kişi için gerçeklik hakkında bilgilendirir. Gerçekliği bizim için yeniden inşa eder. Sadece var olanının yeniden üretimi değildir.¹⁵¹

Aristoteles için mimesis sadece doğayı taklit eden bir kopyadan ibaret değildir. Eğer sadece bir kopya olarak adlandırsaydı var olanı konu alması yeterdi. Ressam sadece gördüğünü aynen birebir yansıtan bir kopyacıya indirgenirdi. Oysa Aristoteles için sanat sadece var olanı değil aynı zamanda var olandan ne anladıklarını ve var olması mümkün olanı da tasvir eder. *Poetika* eserinde “ozan, tıpkı bir ressam ya da tasvir üreten bir sanatçı gibi bir taklitçi olduğuna göre, zorunlu olarak hep şu üç şeyden birini taklit eder: geçmişte ya da şimdi olanları taklit ederler, anlatılanları ve kanıları taklit eder, ya da olması gerekenleri taklit eder.”¹⁵² Bölümün devamında Aristoteles kendi döneminden örnekler verir; Sophokles insanları olmaları gerektiği gibi tasvir ederken, Euripides ise insanları olduğu gibi tasvir ettiğini her iki durumunda makul olduğunu ifade eder. Sonrasında düşüncesini desteklemek için Tanrılarla ilgili anlatılan hikayeler örneği üzerinde durur. Belki şairler bize tanrıları olduklarından daha iyi anlatıyorlar yahut oldukları gibi anlatıyorlar mühim olan herkesin kabul ettiği uygun biçimde anlatmış olmalarıdır. O halde mimesisin salt taklit olarak anlaşılmasına şüpheyle bakabiliriz.

Aristoteles ilerde konu alacağımız üzere Platon'un aksine mimesisin alanını genişletmiştir. Gelişim Psikologları Aristoteles'in öykünme felsefesini karakter eğitimi ile ilişkilendirmiştir. Karakter eğitiminin amacı öğrencilerin karakter özelliklerini içselleştirmeleri ve bu karakter özellikleri üzerinde hareket etmeleridir. Bu eğitim Aristoteles'in üzerinde durduğu gibi sadece bir modeli salt taklit ederek yapılamaz,

¹⁵¹ Farago, 2006: 50

¹⁵² Aristoteles, 2017: *Poetika*-10

ancak bir rol modelinin sahip olduğu özellikleri tüm olasılıkları ile içselleştirerek taklit ettiğinde gerçekleştirilebilir.¹⁵³

Aristoteles'in kategorileri açısından değerlendirecek olursak öncelikle taklit doğrudan doğruya gerçeklik ile ilgilidir. Taklit bize bir aktı işaret eder. Aristoteles'in bilginin temellendirilmesi dediği şeydir. Aktın oluşması için öznenin gerçek bir süjeye yönelmesi gerekir. Eğer gerçeklik yerini imkana bırakırsa, yani taklit aktı gerçek olana değil de mümkün olana bırakırsa bir taklit aktı olmaktan çıkar bir imaj aktı oluşur. Aristoteles *Poetika*'sında "ozanın işi olmuş şeyleri değil, olabilecek şeyleri, yani olanaklı şeyleri olasılık ya da zorunluluk esasına göre anlatmaktır"¹⁵⁴ şeklinde açıkça belirtir. Aristoteles burada olasılık ve zorunluluk esasını ayrı ayrı kategoriler değil de, bir eş anlamlılık içinde ele alır. Bu kavram çiftiyle bize mimesin nesnesini belirtmek ve bağlı olduğu kategorileri açıklama için kullanmıştır. Platon için sadece gerçeklik kategorisine bağlıyken mimesis, Aristoteles için olasılık ve zorunluluk esasına göre imkan kategorisine de bağlıdır. Bir önceki ifadesinde devamla Aristoteles "Tarihçi ile ozan arasındaki fark, birinin ölçülü öbürünün ölçsüz yazması değil, birinin olmuş şeyleri, diğerininse olabilecek şeyleri anlatmasıdır. Şiir bu nedenle tarihten daha felsefidir ve ağırlığa sahiptir, çünkü şiir daha çok tümelleri, tarih ise tikelleri dile getirir"¹⁵⁵ diye söyler. ozan ve tarihçi üzerinden Tümel ve tikel açıklaması yapan Aristoteles, "Tümelin belli bir nitelikteki birinin yine belli bir nitelikteki şeyleri olasılık ve zorunluluk esasına göre yapmasıdır" şeklinde ifade ederek komedya ve tragedya örneklerini verir. Örneğin, bir tarihçi Akibendes'in başına gelenleri kaydederken sadece olmuş olayları konu alır, oysa komedya ve tragedyada absürt ve imkansız olaylar bile yazılır. Özetle mimesis Aristoteles için sadece real olanın, gerçek olanın kopyası değil, mümkün olanında taklit edilmesidir.

Tüm bunlar ışığında söyleyebiliriz ki eğer Aristoteles genel bir poetika ele almış olsaydı sanatı, bir taklit, bir kopya değil, bir tasarım bir hayal gücü olarak temellendirirdi. Mimesis asla görünüme mahkum dar bir akt olarak anlaşılamaz. Olasılık ve zorunluluk esas gereği sanatçının kaba realiteyi aşarak imkan ve imkansız meydana getirdiği fantezi faaliyeti olarak anlaşılmalıdır.¹⁵⁶ Öyle ki Aristoteles *Poetika*'sında şöyle ifade eder: "Öyküler kurulurken ve dil açısından işlerken ozan olayları olabildiğince gözünde canlandırmalıdır. Olayları sanki yanı başında oluyormuşçasına gören kişi neyin yakışacağını en açık şekliyle keşfeder ve iç çelişkileri daha az gözden geçirir"¹⁵⁷ Böylece Aristoteles'in buradaki tavsiyesi

¹⁵³ Foxworth, 2016:13

¹⁵⁴ Aristoteles, 2017: *Poetika*- 1451b

¹⁵⁵ Aristoteles, 2017: *Poetika*-1451b

¹⁵⁶ Tunalı, 1998: 46

¹⁵⁷ Aristoteles, 2017: *Poetika*-XVII

üzere mimesis'in bir fantezi faaliyeti olduğunu çıkarıyoruz. Çünkü insan görmediği olayları gözünde canlandırması ve aktarması için hayal gücü zorunludur.

Buraya kadar kısaca tarif edecek olursak, Aristoteles'e göre poesis bir mimesistir, mimesis bir fantezi faaliyetidir. Peki mimesis ister realiteye ister mümkün olana isterse imkansıza yönelmiş olsun, tüm bu yönelmelerde amaç nedir? Bir sanatçı neden ürün ortaya koyar. Güzel'in buradaki unsuru nedir? Aristoteles *Poetika* eserinde son derece can alıcı bir noktaya vurgu yapar: "Görmekten rahatsız olduğumuz şeylerin birebir çizilmiş resimlerine, örneğin iğrenç hayvanların ve cesetlerin biçimlerine bakmaktan zevk alırız."¹⁵⁸ Peki gerçekte hoşumuza gitmeyen hatta iğrenç bulacağımız nesnelerin, mimesis nesnesi haline dönüşmüş şekilleri neden hoşumuza gider?

Hatırlayacağımız üzere Aristoteles yukarda geçen bölümünün devamında bunun sebebini öğrenmek ve bilginin artmasından ötürü duyduğumuz sevinç olarak belirtir demiştik fakat Aristoteles buna etraflıca cevap vermemiştir. Yetkin ve tatmin edici değildir. Bu sebeple bu soruya cevabını Aristoteles'in varlık felsefesi ışığında çözümlemek yerinde olacaktır. Aristoteles Tragedyadan söz açarken tragedyada da ortalama insanlardan daha iyi olan insanların taklit edildiğini söyler, ve tragedyada şairinin portre ressamlarını örnek almasını tembihler. Çünkü ressamların bir kişinin portresini çizmek için kişiyi idealize ettiğini, olduğundan iyi gösterdiğini dile getirir. Doğada her insan bir ferttir, biz tözdür. Madde,form sentezine sahiptir. Şimdi doğada karşılaştığımız yahut maruz kaldığımız madde-form bileşeni bazen hoşumuza gider, bazen gitmez. Fakat hoşumuza gitmeyen madde-form bileşeni sanatçı tarafından mimesis objesi haline getirildiğinde, yeniden üretildiğinde hoşumuza gidebiliyor. Sanatçı burada madde-formu idealize ediyor. İdeal biçimde ortaya koyuyor. Bu ne demek? "Aristoteles, mimesis ürünlerine duyulan ritim ve harmoni duygusu doğuştandır"¹⁵⁹ diyerek Aristoteles mimesisin öğrenmeden duyduğumuz sevinç içgüdüsüne bir içgüdü daha ekliyor.

Genel olarak tabiatta rastladığımız objeler hoşumuza gitmez çünkü tabiattaki nesnelerin madde-form birleşimi tam ve mükemmele olarak meydana gelmez. Yani form maddeyi her zaman en iyi şekilde formalize etmiş olmayabilir. Ve bu form-madde uygunsuzluğu içimizde bir harmoni değil, harmonisizlik de uyandırabilir. Mükemmel bir kompozisyon madde-form uygunluk içinde bulunur. Böyle bir kompozisyon sınırlıdır, bir düzene sahiptir, belli bir büyüklüğü vardır. Ve sonuç olarak biz buna Güzel deriz.¹⁶⁰

Aristoteles *Poetika* kitabında "Bir nesnenin ister canlı, isterse de parçalardan oluşan başka bir şey olsun güzel olması için düzenlenmiş olması yetmez, rastgele olmayan bir

¹⁵⁸ Aristoteles, 2017: *Poetika*-IIV

¹⁵⁹ Aristoteles, 2017: *Poetika*-IV

¹⁶⁰ Tunali, 1998:46

uzunluğa da sahip olmalıdır. Çünkü güzellik uzunlukta ve düzende yatar”¹⁶¹ şeklinde ifade eder. Çok küçük nesneleri algılamakta zorlanıyor olmamız sebebiyle güzel olamayacağını aynı şekilde çok büyük nesnelerin bu kez algımızın dışına çıktığı için güzel olamayacağını söyler. Güzelin birlik ve bütünlük içinde gerekli büyüklüğe sahip olması gerektiğini ifade eder. Öykülerin çok kısa tutulduğunda yetersiz kalacağını, çok uzun bir öykünün ise hatırlanamayacağı örneği vererek bir sınırlama getirmek gerekir der. Burada sanatçının belirleyeceği bir sınır söz konusudur. Tragedyalarda mutlu bir andan mutsuz bir ana geçişin yahut mutsuz bir olayı takip eden mutlu olay arasındaki sürenin izleyicilerin kopmaması için bütünlüklü olması şarttır. Bu koşul olasılık ve zorunluluk esasına dayanır.

Aristoteles Metafizik kitabında “güzelin en üstün formları yasalara uygunluk, simetri ve belirlenimdir” şeklinde ifade eder.¹⁶² Aynı şekilde Metafizik’in XII bölümünde bunun için Matematik bilimini örnek verir. Matematik formlarının belli bir ölçüde güzelliğe denk düşen bir nedeni konu aldıklarını söyler. Aristoteles’e göre güzel keyfi, akıldışı değildir. Güzelin yasaları vardır. Ve başlıca yasası uyumdur. Güzel akılsal olan la duyumsanabilir olan arasında ki ilişkinin sentezinden çıkar. Düzen ve yasalara uyum güzelin en genel koşuludur. Yasaları belirleyen, bize nesneleri hoşumuza gidecek şekilde formalize eden akıldır. Ve aklın estetik yargısı matematik bilimlerinde olduğu gibi güzelin yasasıdır.¹⁶³

Özetle Aristoteles metafizik kitabında “kendinde büyüklüğün”, “güzelliğin” üç kategoriyle ortaya çıktığını söyler. Birincisi yasalara uygunluk (taxis). Yani güzelliğin keyfi yahut akıldışı olmaması, zorunlu ve mantık içermesi. İkincisi simetri, “ölçü” (metron) uygunluğun sentezidir ve yetkinliği temsil eder. Son olarak üçüncüsü düzen (belirlenim) matematik gibi pozitif bir güzeldir, sonludur, büyüklüğü bellidir.¹⁶⁴

Aristoteles’te güzel düzen ve ölçü (ordo-taxix) demektir. Büyüklük ve küçüklükte bir sınır vardır. Bu sınır insanın psikolojik algılama kapasitesi ile ilişkilidir. Belli bir sınırı aşan büyüklüğü insan kavrayamaz ve bu durum karşısında insan yetersizlik duygusuna kapılır, eziklik hisseden zihin başka bir yetisi olan bu büyüklüklere karşı bir tavır alır. Bu tavrın soyut şekli sonsuzluk ya da yüce kavramıdır. Yüce duygusu acıdan yahut zafer ve mutluluk duygusundan gelir. Sanatçı ile ürün arasında mimetik bir ilişki varken sanat ürünü ile izleyici arasında katartik bir ilişki bulunmaktadır. Aristoteles’e göre tragedya destandan üstündür¹⁶⁵ ve bir ödevi söz konusudur; ruhu tutkularından arındırmak. İnsanda psikolojik duygulanım

¹⁶¹ Aristoteles, 2015: Metafizik-103b

¹⁶² Aristoteles, 2015: Metafizik-1034b

¹⁶³ Farago, 2006: 53

¹⁶⁴ Bozkurt, 2014: 123

¹⁶⁵ Aristoteles 2017: Poetika-IX

amaç değil, araçtır. Sanatta, Tragedya araç olma bakımından ahlaksal bir etki bırakır ve bu bakımdan yüce ile ilgilidir. Güzellik bu konuda yetersiz kalmaktadır.¹⁶⁶

Katarsis olarak sanat fikri, Yunan kültüründe ahenk fikri ile ilişkilidir. Evren yada kozmos özünde ahenklidir ve bu sebeple güzeldir. Çirkin ve kötünün ahengi bozulmuştur ve denge dışıdır. Doğanın kendisinde bir uyum ve düzen söz konusudur. Bunu bozmaya teşebbüs etmek tanrıların gazabına uğramayı gerektirecek türden bir küstahlıktır. İyi bir toplumdan söz etmek istiyorsak bu toplumun unsurları uyum içinde olmalıdır. Kendi kendine yetmeli ve kendi kendini yönetmelidir. Tamda bu sebeple potansiyellerimizi geliştirmek ve diğer toplum üyelerine zarar vermemek adına aşırılıklardan kaçınmalıyız. Aristoteles sanata güzeli merkeze alıp ruhsal dengeyi yeniden kurma işlevi yükler. Müzik ve tiyatrodaki olduğu gibi kişi sanat yapıtlarının aracılığı ile ahenk ve barışı içinde yeniden tesis edebilir. Bu süreçte insan zihni eğitimle asilleşir ve insan daha uyumlu biri haline gelir. Katarsis sanat için “enerjiyi dışa vurma” olarak da kullanılabilir.¹⁶⁷

Aristoteles katarsis kelimesini sadece tragedya için kullanmıştır. VI bölümde tragedyanın tanımını yaparken bizlerde uyandırdığı acıma ve korku duygusu ile bize arınma sağladığını ifade eder. Şüphesiz bu sadece tragedya için değil tüm sanat dalları için söylenebilir. Başta belirttiğimiz üzere eğer Aristoteles genel bir Poetike yazmış olsaydı mimesis ve katarsisi ele aldığı temel bir kategori oluştururdu.¹⁶⁸ Çünkü güzelin algılanması ve işlevi sanat eserini bir mimesis olarak ortaya koyan sanatçı kadar bu sanat eserine tabi olan, eser karşısında etkilenen izleyici içinde geçerlidir. Bir tiyatrodaki geçen olayları canlandıran kahramanlarda gördüğümüz yüksek duygular, kimi zaman kabul edilemez canilikler, bastırılmış duygularımız yahut kontrol edilemez tutkularımız için bir çıkış olabilir. Ve böylelikle gündelik hayatta tekrar uyumu bulabiliriz. Bu şekilde yorumladığımızda “Katharsis (arınma, boşalma) kuramı psikanaliz metodunun öncüsü sayılabilir”.¹⁶⁹

Aristoteles tragedyanın katarsis özelliğinin yanı sıra bize trajik bir zevk verdiğini ileri sürer. Bir seyirci bir trajedi izlerken, hayati derecede meşgul olur: Dikkati, en hayati niteliklerini teyit eden bir faaliyet tarafından yönetilir. Bizlere hayatın sadece yaşamı deneyimleyene has olmadığını empatik bir yönünün de olduğunu hatırlatır. Trajedi, bu ölçüde “hayatı korumak” ve “hayatı geliştirmek” tir.¹⁷⁰ Bir tragedyadan izleyicinin alacağı gerçek zevk, bir heykel veya resim veya bir melodi tarafından verilen zevk kadar formun kusursuzluğunda yatar. Aristoteles’e göre form içerikten soyutlanamaz. Tragedyanın verdiği

¹⁶⁶ Bozkurt, 2014: 121

¹⁶⁷ Skirbekk&Gilje, 2006: 118

¹⁶⁸ Tunalı, 1998: 49

¹⁶⁹ Yetkin, 2007: 12

¹⁷⁰ Porter, 2015 : 21

zevk, korkutucu olayların temsili olarak sahnede yeniden üretilmesi trajedinin duygusal materyalinden ve sanatsal biçiminden kaynaklanmaktadır. Aristoteles bu görüşünü desteklemek için tiyatrodaki acıma ve korkunun karakteristik trajik duygular olduğunu ve seyircilerin bu duygulardan zevk aldığını ileri sürer.¹⁷¹

Güzelin üzerimizde iyileştirici etkisi açıktır. Hayranlıkla izlediğimiz bir operadan ayrılırken insan daha iyi niyetli ve daha erdemli hisseder. Güzel burada duygularımızı asilleştirir. Bizleri ortalama bir insandan daha iyi insan formlarına dönüştürür. Aristoteles felsefesinde güzel kavramı aynı zamanda iyi kavramıyla da ilişkilidir. Çünkü insanlar davranış biçimlerini nitelerken güzel ve iyi kavramlarını birbirine karıştırır. Dünya tarihine baktığımızda şeytanlıklar ve kötülükler daima çirkin simgelerle, sevinçler ve umutlar hep güzel simgelerle gösterilir. Güzel kavramını insanoğlu zaman içinde davranış biçimlerine bağlayarak ahlaka dönüştürmüştür. Platon için güzel ve iyi ideası bir ve aynı şeydi. Aristoteles güzeli tamamen iyinın bakış açısından yorumlar. Aristoteles estetiği deyim yerindeyse bir ahlak estetiğidir. Aristoteles için güzelin kendisi yahut kendinde güzel mühim değildir. Aristoteles güzeli açıklayan sanatla daha çok ilgilidir. Sanat ona göre her şeyden önce mimesistir. Uygulamaya dönük hareket alanıdır. Sanatçıyı bir mimesis üzerinden sadece bir kopyacı olarak görmez. Sanatçının görevi bu taklitleri yaparken acı ve korku duygularını yaratarak bir arınma (katarsis) yani ahlaki yetkinliğe doğru yol almayı sağlamaktır.¹⁷²

Aristoteles'e göre insanlar müzikle ilgilenir çünkü verdiğini düşünür. Bu düşünce doğru fakat eksiktir. Aristoteles bazı faaliyet alanlarının faydalı bazı faaliyet alanlarının ise haz verici olduğunu düşünür. Aritmetik ve okuma yazma faydalıdır, oyun ve eğlence haz vericidir. Fakat müzik tam olarak ne birinci ne de ikinci gruba girer. Müziğin elbet inkar edilemez haz verici bir yanı vardır. Herkes müzik dinlerken bir şekilde eğlenir, yahut yorgun bir günün ardından müzik dinleyerek rahatlar. Fakat Aristoteles'e göre müziğe değerini veren bu unsur değildir. Müziğe değerli kılan onun karakter geliştirici bir özelliğe sahip oluşudur. Nasıl uygun bir beden eğitimi bedene doğru şekli veriyorsa uygun bir müzik türü de insan kişiliğine doğru şekli verecektir.¹⁷³

“İnsanların müziğe yönelmelerinin, müzikle uğraşmalarının (...) baş nedeni, anlaşılan, dinlendirici olmasıdır. Yine de şunu sormalıyız. Çoğun durum böyle olmakla birlikte, acaba müziğin gerçek doğası, dinlenme gereksinmesini doyumaktan daha yüksek bir değer taşıyor mu? Müziğin verdiği, kendine özgü bir zevk elbette vardır; bütün çağlar ve her türden insan bunu beğenir ve bundan hoşlanır. Fakat biz herkesin onda bulduğu genel hazzı paylaşmaktan fazlasını yapmalıyız; müziğin karakter ve zihin

¹⁷¹ Else, 2019 :179-204

¹⁷² Timuçin, 2011: 14

¹⁷³ Arslan, 2007: 370

üstünde herhangi bir etkisi olup olmadığını araştırmamız gerekiyor. (...) Ve elbette, müziğin gerçekten de böyle bir etkisi olduğu birçok örnekten bellidir. (...) Bunların kişiliği etkilediği, insanları çılgın gibi heyecanlandığı, - hem bir zihin hem de bir ahlak durumu olarak güçlü bir heyecan yarattığı – gayet iyi bilinmektedir. (...) Yine Seyirlik icraları da dinlerken, bütün insanlar, kullanılan melodi ritimlerin de ötesinde icraya uygun bir biçimde etkilenirler. Müzik haz verici şeyler sınıfına girdiği ve orada erdem, doğru zevk almak, doğru şeyleri beğenmek olduğu için, açıktır ki, doğru yargıdan ve iyi ahlak ve soylu eylemler karşısında zevk almaktan başka (müzik yoluyla) (...) edinilecek bir alışkanlık yoktur.”¹⁷⁴

Tüm bunlardan anlıyoruz ki Aristoteles sanata bilgi yanında eğitim rolünü de yükler. İnsan güzeli görür algılar ve hayatına sokarsa ruhunun gelişeceğine inanır. İnsanın doğru şeylerden zevk alıp, doğru şeyleri beğenmesi gerekir. Güzel kavramı burada “doğru “şeylere” karşılık gelmektedir. Güzel kavramı insanı doğruya yöneltmeli daha ahlaklı bir birey haline getirmelidir. Bu sebeple hem birey hem toplum için güzelin anlamı oldukça önem arz etmektedir.. Güzeli konu alan sanatların varlığı insanı kozmik iyi ile bağlantı kurmasını sağlayacak ve pratik iyiye dönüşmesine imkan verecektir. Çünkü güzeli hayatlarında doğru şekilde kullanan bireylerin oluşturduğu toplum sağlıklı bir toplum olacaktır.

Öte yanan İyilik pragmatik değerler içerir. Algılanan ve gerçek bir işlevselliği içerir. Güzel ise sadece hedonist kimlikten etkilenir. Bize haz vermesi güzel olduğu kanısına varmamız için yeterlidir. Bu kadar basit tanımlamak yeterli olacak mıdır? Güzelin iyi ile olan ilişkisi karmaşık ve çetrefilli bir konudur. Yüzyıllardır düşünürler bu meseleye açıklık getirmeye çalışmışlardır.¹⁷⁵

Aristoteles estetiğinde güzelin, iyi ya da yaralı olan ile ilişkisi açıktır. Metafizik kitabında dediği gibi doğa da ve sanatta üretilen her şeyin ereği yani amacı “iyi”dir. Çünkü iyi bütün devinimlerin gerçekleştiği son nedendir. Doğa kendinde iyi olarak kozmik iyi kavramına karşılık gelir ve evrenin kurucu parçalarını oluşturur. Böylelikle evren iyi işlenmiş bir dram bir uyum olarak kavranır. Amacı bir başka arzuya göre düzenlenmez, kendi içindir. Bu arada ki estetik bir nevi etiğe dönüşmektedir. Çıkarısız bir eylem olarak “erdem” güzel ve iyidir. Kozmik ağa bağlantılı olan çıkarısız güzel insanda bireyselleşerek erdem adını alır. Bu bağlamda bireyler ahlaklıdır, eylemleri ise güzeldir. Güzel ve iyi kavramlarını bu bağlamda ele alırsak özdeş olurlar. Özdeş olmakla beraber formları başkadır.¹⁷⁶

“Aristoteles’te iyyinin estetiği söz konusudur. Ahlaki iyi, doğru ölçüyü ve dengeyi nitelemesi ve bencil olmayan bir zevki ön plana çıkarması açısından güzele yaklaşır. Erdem, yarar gözetmeyen yansız eyleme dayanır ve kendi içerisindeki güzelliğe denk düşen bu

¹⁷⁴ Aristoteles, 1975: V111, 5

¹⁷⁵ Norman, 2009: 313

¹⁷⁶ Bozkurt, 2014: 122

yansızlıktır”¹⁷⁷ Güzelin kendisinde amaç edinmeden, ereksellikten bağımsız iyi vardır. Bir iyiliğin karşılığı daima zihinlerde mevcuttur. Herkesin içinde yapılan iyiliğe karşılık en azından bir teşekkür beklentisi vardır. Yahut onca iyiliğe denk düşen davranış ortada yoksa nankörlük suçlaması peşi sıra gelir. İyilik bir etkidir, ve sonucu çoğu zaman kaynağına bir yarar olarak döner. Fakat güzellik kendi başına bir iyi var eder. Kaynak sadece ortaya çıkmasını sağlar. Bu sebeple bizim dilimizde “yap bir güzellik” şeklinde yerleşmiş argo deyim durumu özetler niteliktedir. Yapılan iyiliği sadece iyi olduğu için karşılık beklemeden yapılması istenir. Buradaki eylem güzellik olarak ifade edilir. Bencil olmayan, yarar gözetmeyen kendinde iyi olduğu için erdem güzele yaklaşır. Aristoteles güzele metafizik bir anlam yüklemekle beraber onu yüceltir. Ahlaki iyyinin doğrunun ölçütü olduğuna, etik değerleri kapsadığı ve bizleri daha güzel insanlar yaptığını düşünür. Güzel insandan kastı, fazla duygularından arınmış, toplumda dengeyi ve uyumu gözetken, zararsız ve mutlu insanlar olarak tanımlanabilir.

¹⁷⁷ Farago, 2006: 53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE ARİSTOTELES’İN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Platon Ve Aristoteles’in Varlık Felsefelerinin Karşılaştırılması

Platon ve Aristoteles arasındaki ilişki düşünce tarihinin en karmaşık ve anlaşılması en güç ilişkilerinden birisidir. Aristoteles Platon’un öğrencisi olma ve daha sonraları Platon’un okulundan ayrılıp kendi okulunu kuruyor olma durumu iki büyük filozof arasında fikri yönden hem bir ortaklığın hem de bir farklılığın bulunduğu gösterir. Her şeyden önce varlık üzerine düşüncelerinde Aristoteles’in geliştirdiği Platonik bir mirastan söz edebiliriz. Terminoloji bağlamında özellikle “form” kavramı Aristoteles ve Platon arasındaki ortak felsefi temeli meydana getiren Platonik mirasın göstergesi gibidir. Platon için doğayı harekete geçiren tinsel bir unsur mevcuttur. Bu unsur doğada kendini güzel olarak gösterir. Tanrı yaratımıdır ve kendinden güzeldir. Evrenin nasıl oluştuğunu konu aldığı *Timaios* diyalogunda evrenin yaratıcısının iyi olduğu ve evreni değişmez bir örneği esas alarak yarattığı üzerinde durur.

Evreni oluşturan iyiye ve evren güzelse değişmeyen bir örnekten yola çıkılmıştır. Diğer türlü ise doğmuş olandan yola çıkılmış demektir. Ancak evreni oluşturanın değişmeyenden yola çıktığı malumdur. Çünkü evren ortaya çıkanların en güzeldir. Ve onu oluşturma en becerikli olandır. Eğer evren bu şekilde ortaya çıkarıldıysa, değişmeyen örneğe göre ve akılla kavranabilecek şekilde yapılmış demektir.¹⁷⁸

Aristoteles’e göre, doğanın bir amacı vardır. Hiçbir şey gelişi güzel var olmaz, doğadaki bütün süreçler bir amca hizmet eder. Bu amaca hizmet kaynağı tanrısaldır; her şey tanrısal bir biçimde düzenlenmiş olduğundan belli bir amaca yönelmiş bulunurlar. Teoloji görüşlerinden beslediği felsefe de Aristoteles, tabiatı ki varoluşlar ve insan elinden çıkma ürünleri oluşturan süreçler arasında analogi kurar. Sanat ve doğa da düzen ve yetkinliğe doğru bir ilerleme vardır, bu bakımdan benzerdirler. Hatta sanatın işlevi doğadaki düzeni taklit etmek olmalıdır. eğer sanatta bir amaçlılık varsa, taklit ettiği doğada olmaması söz konusu olamaz. Ve bu amaçlılık ve ilerleme sadece bir fiilin varoluşuyla anlaşılır. Mantıksal ve ontolojik olarak bir eylem olması şarttır. Bu bakımdan Aristoteles fazlasıylaPlatoncu bir tavır sergiler. Hayatın amacı iyi yaşamdır. Sokratik gelenekte olduğu gibi etik her şeye bulaşmıştır.

¹⁷⁸Platon, 2013: Timaios-29a

Güzelin içinde iyi vardır, iyi bir hayat sadece iyi düzenlenmiş adalet ilkesine göre örgütlenmiş bir toplulukta mümkündür.¹⁷⁹

Platon'un asıl meselesi varlığın hakikati nedir sorusudur ve tüm diyaloglarında bu bilgiye ulaşma yöntemlerini sorgulamıştır. Varlık felsefesinde hakikatin duyulur dünyada olmadığını, idealar dünyasına has olduğunu söyler. *Şölen* diyalogunda ideaları “ezeli ve ebedidir, onlar ne doğar ne ölür, ne artar ne eksilir ve de ne bir yanıyla güzel, bir yanıyla çirkin, ne bu an güzel, şu an çirkin, ne bir bakıma güzel, bir bakıma çirkin; ne de bazıları için güzel, başka bazıları için çirkindir”¹⁸⁰ şeklinde ifade eder. Platon'un ontolojisi ve epistemolojisinin sıkı sıkıya bağlı olduğunu açıkladığımız birinci bölümden hatırlayacağımız üzere Platon aklın ilkesi olarak ideaları şart koşar.

İşte bilginin konusu olan nesneleri hakikate kavuşturan ve bilen kişiye bilme gücünü veren bu gerçeğe iynin ideası diyeceksin; bunu da bilginin ve hakikatin ilkesi olduğuna göre, bilgi konusu bir nesne olarak kavrayacaksın. Ama bu iki şey, yani bilimle hakikat ne kadar güzel olursa olsun, iyi idea'sını bunlardan ayrı, güzellikçe bunların üstünde sayarsan yanılmazsın.¹⁸¹

Aristoteles de Platon gibi düşünce dünyasının temel konusu varlıktır. Aristoteles “bir şeyi kendisi yapan şey nedir” sorusunun cevabını arar. Bu bağlamda da felsefe ve metafizik eş anlamlıdır Varlıktan ne anladığını, felsefenin ne olduğunu şu şekilde açıklar;

“Varlık olmak bakımından varlığı ve ona özü gereği ait olan ana nitelikleri inceleyen bir bilim vardır. Bu bilim özel bilimler diye adlandırılan bilimlerin hiçbirinin aynı değildir. Çünkü bu diğer bilimlerden hiçbirisi genel olarak varlığı varlık olmak bakımından ele almaz; tersine onlar örneğin matematik bilimlerin yaptıkları gibi, varlığın belli bir parçasını ayırarak sadece bu parçanın ana niteliklerini incelerler. Şimdi biz ilk ilkeler ve en yüce nedenleri aradığımıza göre, bu ilkeler ve nedenlerin doğası gereği kendisine ait olacakları bir şeyin zorunlu olarak var olması gerektiği açıktır. O halde eğer varlıkların öğelerini arayanlar, gerçekte mutlak anlamda ilk ilkeleri aramakta idiyseler, onların aradıkları bu öğelerin de ilineksel anlamda varlığın değil, varlık olmak bakımından varlığın öğeleri olmaları gerekir. Bundan dolayı bizim de varlık olmak bakımından varlığın ilk nedenlerini kavramamız gerekir”¹⁸²

Aristoteles Platon'un idealar kuramına eleştirisini 1. Kitap 9. Bölümde yapar. Öncelikle Platon'un idealarının sayısını çok fazla bulur. Ayrıca Platon'un idealarının yaşadığımız dünya ki değişim ve oluşu açıklamakta yetersiz kaldığını söylemektedir.

¹⁷⁹Cevizci, 2009: 108

¹⁸⁰Platon, 2017: *Şölen*-211a-b

¹⁸¹Platon, 2018: Devlet-508e-509.

¹⁸²Aristoteles, 2015: Metafizik-187-189

Aristoteles'e göre İdealar kuramı sadece boş safsatalar değildir, idealar kuramınca iddia edilen tümeller vardır ve gerçek varlığa karşılıktır. Onlar sadece aklın uydurduğu kavramlar değildir, ontolojik olarak değerlidirler. Ontolojik olarak değerli olması ideaların epistemolojik olarak da değerli kılar. Çünkü bilgi gerçekte var olan, değişmez unsurları konu alması gerekir ve idealar tanım gereği bilginin konusuna girer. Aristoteles'in eleştirisinde ilk olarak Platon idealar konusunda gereğinden fazla düşünmüş, idealara felsefesinde olması gerekenden fazla geniş bir alan vermiştir. Bunun sonucu olarak aslında idealar olmayan şeyleri idealar olarak kabul etmiştir. İkinci olarak yine ideal varlıklarla duysal varlık alanlarını olması gerekenden fazla katı biçimde birbirinden ayırmış, ideaları duysal varlıkların üstünde bağımsız varlıklar olarak tanımlamıştır. Bunun sonucu olarak araştırmamızın konusu olan doğa hakkında bilgi edinmemizde ideaların bize faydası olmamaktadır. Son olarak ise ideaları gereğinden fazla sabit ve hareketsiz yorumlamıştır. Bu sebeple ideaların doğadaki değişim ve oluşu açıklaması mümkün olmamıştır.¹⁸³

Aristoteles'in Platonculuğu daha çok güzel ve iyi birlikteliğini savunan iyi yaşamın ilkelerinde görürüz. Fakat Aristoteles gerçekliği, Platon'un aksine idea ya da forma eşitlemeye kesinlikle karşı çıkar. Aristoteles'e göre gerçekten var olan, şu diye gösterdiğimiz maddi varlığıyla karşımızda duran, bireysel varlık tözleriyle bu dünyadadır. Platon'un düalist varlık görüşü olan idealar kuramını kesinlikle reddeder. Çünkü idealar kuramı varlığın idealar dünyasında sabit oluşu fikri ile değişmezliği ilke edinir ve Aristoteles'e göre değişimi açıklayamaz. İdeaları ayrı varlıklar olarak almak değişim problemini çözmemesi bir yana, doğayı incelemek için başvurduğumuz nesnenin ussal analizini ve ontolojik statüsünü birbirine karıştırır. Bu sebeple Aristoteles Platon'un idealarını Platon gibi asla temel gerçeklikler olarak görmez. Ona göre idealar yahut formlar düşünmemizi sağlayan birer soyutlaman ibaretti. Bu soyutlama varlığın kendisinden kaynaklı olmalıydı. Töz olarak var olan şeyler hem bir maddi varlığa hem de kavramsal bir yapıya sahipti.¹⁸⁴ "İki filozof arasındaki söz konusu farklılık, aslında farklılığın daha derinlerde olduğunu, onların birbirlerinden mizaç olarak farklılık gösterdiklerini ortaya koyar."¹⁸⁵ Platon ve Aristoteles'in yaşam karşısında ki duruşları, sorunlara karşı aldıkları tavrı belirlemektedir. İkisi de birbirinden oldukça farklıdır ve bu farklılık felsefe de iki ayrı büyük sistemin doğuşuna sebep olmuştur. Platon siyaset felsefesinin sorunlarını tartışırken dahi ütöpik bir çözüme yönelen mükemmeliyetçi biriydi. Başka bir deyişle mükemmel olanı öte dünyada var eden bir idealistti. Aristoteles ise pratik çözümler öneren, ampirik yaklaşımı benimseyen realist biriydi.

¹⁸³ Aslan, 2006: 127

¹⁸⁴ Cevizci, 2009: 108

¹⁸⁵ Aslan, 2006: 131

Aristoteles'e göre sorulması gereken en önemli soru ideaların duyusal varlıklara faydasının ne olduğudur? İdealar sabit ve durağandır. Oysa kafamızı çevirdiğimiz her an bir oluş bir harekete rastlarız. Kendileri hareketsiz olan idealar hayatımızda ki onca hareketliliği nasıl açıklayacaklardır? O zaman idealar fail nedenler olamazlar. Tözler gibi idealar duyusal varlıkların içinde de bulunmazlar ve idealar kendileri de bir töz değildir.

Platon'un hareketi ve oluşu açıklamak için *Timaios* diyalogunda Tanrı Demiorgos üzerinden dünyayı idealara bakarak yaratan bir kurgu sunduğunu görmüştük. Böylece dünyanın oluşumunda ideaları fail neden olarak göstermez, idealara bakarak dünyayı oluşturanın Tanrı olduğunu ileri sürer. Bu tanrı bireysel ve idealardan bağımsızdır. Ancak Aristoteles bu açıklamayı yetersiz bulmaktadır. Çünkü doğanın yetkin ve kendi kendine yetmesi gerektiğini düşünmektedir. Doğa dışından doğa-üstü bir varlığın doğadaki olayların sebebi olarak gösterilmesine karşı çıkar. Doğa içinde meydana gelen değişim ve hareketi açıklamak için yine doğa içinde bulunan bireysel varlıklara yani bu varlıkların formlarına başvurmak yeterlidir. Formlar veya özler doğadaki oluş ve hareketi açıklayabilirler. Bir meşe ağacı tohumunun içinde yine meşe ağacı Formu saklıdır. Bu sebeple meşe ağacı bu Form gereği meşe ağacı olma yönünde hareket eder. Bu sürecin sebebi tohumun özünde bulunan meşe ağacı formudur.¹⁸⁶

Aristoteles Platon'un idealar kuramına ciddi eleştiriler getirirse de tümüyle değersiz kılmaz. Bazı düzeltmeler gerektiğini düşünür. Aristoteles, ideaları eşyanın seviyesine indirir: nitelikler ve cinsler vardır şeklinde yorumlar.¹⁸⁷ Öncelikle Aristoteles bağımsız bireysel varlıklara baktığında onların kendi aralarında bazı nitelikleri paylaştığını görmektedir. Örneğin tüm insanlar iki ayaklıdır, bütün kuşlar kanatlıdır yahut bütün kediler miyavlar. Bunlar zihnimiz tarafından varlıklara atfedilmez. Geçekliği söz konusudur. Ayrıca tüm bu benzerliklerin içinde ki bireysel farklılıklar olsa da örneğin bazı insanlar kısa, bazı insanlar uzundur veya bazı insanlar beyaz bazı insanlar siyahidir. Yinede tüm insanlar düşünen konuşan iki ayak üzerinde yürüyen varlıklardır olgusu herkes tarafından onaylanır. İki ayaklı olma özelliği tavuklar da mevcuttur fakat yinede insan olma durumu ile alakalı belirgin öze ait özellikler insanı "özel grup" olarak ayırtmamızı sağlar. Platon bu durum için örneğin Mehmet'in insan ideasından par aldığı görüşündedir. Aristoteles'te buraya kadar Platon ile aynı görüşü paylaşır. İnsan veya insanlık gibi özelliklerin yani tümellerin varlığını onaylamakta fakat bu tümellerin Mehmet'in dışında bireysel bağımsız varlıklar olduğunu kabul etmemektedir. Aynı şekilde tümellerin tekillerin oluş ve meydana gelişlerinin sebebi olduğunu da kabul etmez. Çünkü bir evi meydana getiren duyusal ve somut olarak mimardır,

¹⁸⁶ Aslan, 2006: 133

¹⁸⁷ Skirbekk ve Gilje, 2006: 97

mimar kavramı değildir. Yine bir atı meydana getiren başka bir attır bir at ideası değildir. İşte Aristoteles Platon'dan tam burada ayrılmaktadır.¹⁸⁸

Aristoteles ve Platon arasındaki dünya farklılığını en iyi onların bilim tercihleri ifade eder. Platon için bilimin yetkin örneği matematikti ve kendisi de bir matematikçidir. Söz konusu ideal nesneler olan, üçgen yahut karenin gerçekliği bu dünyada yer almaz. Onlar doğada bulunan nesneler aksine eksiklik yahut kusurları aşan ideal nesnelerdir. Platon'un dikkatini ideal nesnelere verdiği yerde, araştırmalarını dış dünyada fiili nesnelere yönelten Aristoteles için bilim modeli ise, matematik değil biyolojidir. Matematik yetkin cansız nesneler konu edilirken, biyolojide yetkin olmayan fakat canlı nesneler konu edilir.

İki filozof arasında metafizik ve bilim alanında olduğu gibi bilgi bakımından ortak noktalar olduğu gibi önemli farklılıklar vardır. Örneğin Platon dış dünyaya ait duyusal nesnelere küçümsemeyle bakan rasyonalist ve oldukça dogmatik bir filozofken, Aristoteles dış dünyaya ampirik bir gözle bakan, tedbirli ve karar vermeden önce tüm olguları gözden geçiren realist bir filozof olarak yorumlanabilir. Bilgi-varlık ekseninde öncelikle Platon felsefesine bilgi kuramıyla başlamış, gerçek bilgiye ulaşmak için idealar teorisini öne sürmüştür. Başka bir deyişle önce bilginin gereklerini yerine getirmekle, bilginin doğası ile uğraşmıştır. Aristoteles ise ontolojiyle felsefesine başlar, evrendeki olguları analiz eder ve bu olguları sistemleştirir. İnsan bilgisi diğer sistemler içinde doğal bir fenomen olarak araya girer.¹⁸⁹

İlk çağdan itibaren Aristoteles'in bir Platoncu olduğunu düşünenler mevcuttur. Bilgi, varlık, siyaset ve sanat gibi alanlarda görüş farklılıklar olmadığını savunmuşlardır. Plotinos'un hocası olan Ammonius Saccas'ı, Platon ve Aristoteles arasındaki düşünce benzerliğini göstermek üzere yedi kitap yazmış olduğu söylenmektedir. Aynı şekilde Büyük İslam filozofu Farabi'nin ise Kitabü'l Cem adlı ünlü bir risalesinde iki filozofun felsefi görüşleri bir yana hayatları, şahsiyetleri ve öğretim yöntemleri bakımından tam bir uyum içinde olduklarını ispata girişmiştir. Bazı felsefe tarihçileri Platon ve Aristoteles arasında önemli farklılıkları vurgulama eğiliminde olmalarına karşın bazı Felsefe tarihçileri bu iki büyük filozofun birbirine benzerlik noktaları üzerinde durmayı tercih etmiştir.¹⁹⁰

Öncelikle bu iki filozofun temel benzerlikleri üzerinde duralım. Platon'un felsefe tarihine en büyük katkısı İdealar kuramından söz edeceksek, bu kuram Sokrates öncesi Doğa Filozoflarının ana tezlerine karşılık Platon'un gerçekte var olanın maddi yapıda bir şey olmadığını, gayri maddi, tinsel yapıda olduğunu ileri sürmektedir. Asıl varlıklar görünenin

¹⁸⁸ Aslan, 2006: 135

¹⁸⁹ Cevizci, 2009: 109

¹⁹⁰ Aslan, 2006: 28

arkasından, ezeli-ebedi, değişmez tümel ve tinsel hakikatlerdir. Gördüklerimiz bu asıl varlıkların, gölgeleri, yansımaları, hayalleri olma anlamında bir varlığa sahiptirler. Şimdi tamda burada varlık ve gerçeklik konusunda töz kavramını geliştirerek Aristoteles'in temelde Platon'u devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Aristoteles için töz gerçek varlığı temsil etmektedir; ezeli-ebedi, hareketsiz, değişmez gayri-maddi bir yapısı vardır. Ancak Platon'un bu şeylere idea adını vermesine karşılık Aristoteles bu gerçeklikleri Formlar diye adlandırmaktadır. Platon varlık konusunda idealist tutumunu bilgi konusunda rasyonalist olmakla sürdürür. Bilginin ve bilimin konusu gelip geçici, duysal şeyler değil, duyular üstü, ezeli- ebedi değişmez şeyler olan idealardır. Duyular tarafından algılanmayan, duyular üstü tümel gerçekliklere yalnızca aklımızla kavrayabilirdik. Aristoteles de bu konuda hocası Platon gibi bilginin yahut bilimin konusu olarak bireysel tikelleri değil, tümelleri yani formları kabul etmekte olup onları kavrayan unsurunda akıl ve zihin olduğunu ileri sürmektedir.

Aristoteles'in hocası Platondan farklılıklarını konu alacak olursak öncelikle varlık felsefesinden başlamak yerinde olacaktır. Aristoteles Platon'un idealar kuramını kabul eder fakat aynı zamanda onu geliştirir. İdeaların bir form olduğunu söylemekle beraber Platon gibi duysal varlıklardan bağımsız, onların dışında bir dünyada oluyor olmasını kabul etmez. Platon'un duysal-bireysel varlıklar ile tinsel-tümel dünyayı birbirinden ayırıyor olmasına karşı gelir. Bu iki ayrı dünyayı birbirine yaklaştırmak ister ve töz kuramını geliştirir. Kendi terminolojisi ile formlar duysal dünyanın ötesinde idealar dünyasında değildir, formlar duysal onların içinde, onlarda içkin (immanent) olarak vardır.¹⁹¹

Aristoteles, Platon'nun tümeller konusunda ki hiyerarşik varoluş görüşünü eleştirir. Platon bir kavram ne kadar genel ve tümelse o kadar gerçektir diyen ve kendi aralarında tümellik derecelerine göre en az tümelden en çok tümele varan bir sıralama olduğu görüşündedir. Oysa Aristoteles gerçek dünyada sadece en alt türlerin örneğin meşe palamutu gibi özleri temsil eden “idealar” veya “formlar”ın olduğunu, türlerin üzerinde bulunan cinslerin ise örneğin genel olarak ağaç gibi kavramların tamamen insan zihninin bir soyutlaması ve genellemesi olduğunu düşünür. Aristoteles ontolojik görüşlerindeki asıl farklılık varolanı Platon'un aksine tözü de tümelde değil, tikel olan bireysel varlıkta bulmasıdır. Bireysel varlıklar Ahmet, Mehmet, önümdeki ağaç yahut ağaçta ki kedi bir varlık olarak vardır ve birincil dereceden tözdür. Bu varlıkların en alt türlerin formlarını ise ikincil dereceden tözler olarak niteler. Burada ki farklılık Aristoteles ve Platon ontolojilerinin ne kadar kendilerine has ve özgün olduğunun kanıtıdır. Bu ayrışma Platonculuk ve

¹⁹¹Aslan, 2006: 28

Aristotelesçilik olarak adlandırılan iki ayrı ontolojik tavır olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Platon ve Aristoteles bilgi kuramları konusunda da benzerlik gösterdikleri gibi ayrışırlar. Aristoteles bilginin konusu olarak formların olması gerektiği ve formları algılayan ve değerlendirenin duyular değil akıl olduğu konusunda Platon'a katılır. Fakat duyusal olanı Platon gibi kati bir dille ret etmez. Duyular bize tümel olanı sağlamaz doru fakat tümel olana ulaşmak için bize veri aktarır, bir hareket noktası sağlar. Bize akılsal olanı sezdirmek için hayati bir rol üstlenir. "Aristoteles, bilimi duyuma indirgemeyecek kadar Platoncu olduğu gibi duyusal gözlemlerin toplamı olan tümevarımı bilimin kendisi olarak kabul edemeyecek kadar da Platoncudur." Aristoteles bilim için önerdiği tümevarım yönteminin sınırlı sayıdaki olayları gözlemliyor olmak ve buradan evrensel bir yargıya ulaşmanın mantıksal eksikliklerini açıkça ifade eder. Ancak Aristoteles tümelin veya formun bireysel varlıklarda bir töz olarak bulunduğundan hareketle tümelin görülmesi yahut sezilmesi için deney ve gözlemin zorunluluk olduğu görüşündedir. Sonuç olarak Aristoteles, bilimi tikel varlığı duyularımız sayesinde yeterli sayıda gözlemleyerek onda içkin olan tümeli aklımız aracılığıyla analiz ederek kanıtlanmış önermelere erişebilme süreci olarak tanımlar. Bütün bu tezler yine Aristoteles'in metodolojisinin Platon'unkinden ne kadar farklı ve özgün olduğunu gözler önüne serer.

Matematik ile ilgili olarak, Platon'la Aristoteles arasındaki görüş farkı da ortaya çıkmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi Platon için matematik en yüce bilimdir. Platon Akademi'sinin kapısına "Geometri bilmeyen buraya girmesin!" yazısını koydurmuştu. Platon'u İdealar Kuramına götüren nedenlerden birinin duyusal dünyadaki nesnelerin oluş ve değişme içinde olduğunu görmesine karşılık, matematiğin nesnelerinin her zaman kendi kendileriyle aynı kalan, değişmeyen şeyler olduklarına ilişkin gözlem ve düşüncesi olduğunu görmüştük. Ayrıca Platon'un bilimin ideali olarak geometri örneğine göre tasarlanmış yani doğruluğu apaçık ilkelerden hareketle yapılan çıkarsamalardan meydana gelen dedüktif-formel sistemi önerdiğini de görmüştük. Nihayet onun hayatının sonlarına doğru İdeaların kendilerini sayılar olarak tanımlayan bir düşünce çizgisine yöneldiğini biliyoruz. Sonuç olarak matematik, Platon'un hayatında ve okulunda her zaman önemli bir rol oynamış ve Platon felsefeyi daha sonraları Descartes'ın da savunacağı gibi son tahlilde bir tür matematiğe indirgemeye çalışmıştır.¹⁹²

Bir görüş farklılığı da matematik üzerinden açıklanabilir. Daha önce söylediğimiz gibi matematik Platon için oldukça kutsaldır. Hatta kurmuş olduğu akademinin kapısına "geometri

¹⁹² Aslan, 2006: 44

bilmeyen buraya girmesin” yazısını koydurmuştu. Platon’un buradaki amacı duysal dünyada her şeyin değişime tabi olmasına karşılık, mantığın nesnelerinin her zaman aynı kaldığını hiç değişmediğini kare örneği üzerinden görmüştük. Bir kare kumaş parçasını ortadan kaldırsak dahi kare formu zihnimize var olmaya devam edecekti. Hatta yaşamının sonlarına doğru sayıların mükemmel idealar olduğunu iddia eder. Buna karşılık Aristoteles yine hocası Platon’dan sıyrılıp bambaşka bir yolda ilerler. Çünkü birkaç kez tekrarladığımız üzere Platon bir matematikçi olmasına karşılık Aristoteles "biyolog"dur. “Aristoteles her şeyi biyolojik organik kategorilerle açıklamaya çalışır. Aristoteles taşlar ve hava dahil olmak üzere doğal konumlarına sahip olduklarını ve herşeyin doğal amacını yerine getirmeye meyilli olduğunu iddia eder”¹⁹³ Platon’un ilgisi zihinde ki hareketsiz değişmez nesnelerde iken aksine Aristoteles’in ilgisi hayata dair değişim ve canlılığa yöneliktir. Platon’un değişimden kaçınmasına karşılık Aristoteles canlı hayatın sürekli değişim ve gelişimin varoluş ve yok oluşun izinden gider. Aristoteles’e göre Platon idealar kuramıyla düalist bir dünya yaratmış; değişimi ve oluşu bir tarafa bırakmış, değişmez olanı ve hareketsizliği ayrı olarak değerlendirmiş bu iki olguyu birleştirememiştir. Aristoteles bu değişmez, hareketsiz olanın bilgisini kabul etmiş hatta bilimin konusu olması hususunda Platon ile aynı görüşü paylaşmıştır. Ancak o sadece bunları kabul etmekle kalmayıp, bu değişimi ve hareketi de kabul etmiştir. Değişmez ve hareketsiz olanı değişen ve hareketli olanın içine yerleştirmeye çalışmıştır.¹⁹⁴

Fakat söz konusu matematik üzerinden bu birleşimi düşünecek olursak. Aristoteles matematik konusunda Platondan tamamen farklı düşünmektedir. Matematikte konu olan nesnelerin bağımsız varlıkları söz konusu değildir. Yani birincil dereceden veya ikincil dereceden tözler değildir.. Aristoteles'e göre matematik nesneler, daha da özel olarak geometrinin nesneleri "duysal niteliklerinden soyutlanmış olarak göz önüne alınan duysal nesnelerdir." Başka biçimde ifade edersek; Aristoteles'e göre fizik ile matematik aslında aynı nesneleri incelerler doğa bilimlerini incelerken doğa da bulunan nesnelerin örneğin, sertlik, yumuşaklık, ağırlık, hafiflik gibi özellikleri mevcuttur. Bu tür fiziksel özelliklerinin yanında şekil, yüzey, hacim gibi niceliksel özellikleri de bulunur. Örnek verecek olursak güneş doğa da gördüğümüz fiziksel bir cisimdir. Öte yandan bir küre şeklindedir ve bu küre şekli matematiğin konu alanına girer.

Geometri fiziksel nesneleri geometrik nitelikleri, yani bir hacme bir yüzeye sahip olma bakımından inceler. Bu incelemeyi yaparken fiziksel nesnelerin sınırlarını soyutlamaya girer, yani nesneleri soyut şeyler olarak göz önüne alması yöntemini kullanır. Aristoteles

¹⁹³ Skirbekk ve Gilje, 2006: 104

¹⁹⁴ Aslan, 2006: 45

Sokrates'in verdiği içbükey ve basık burun örneği üzerinden görüşlerini açıklamaya çalışır. İçe bükük şekle sahip olan burun halk arasında basık urun olarak tarif edilir. Burada iki unsur söz konusudur; içe bükeylik ve basıklık. İkincisi fiziğin konusuna girerken, birincisi matematiğin konusudur. Doğa bilimlerinin konusu fiziksel gerçekliğe sahip, doğal, duyuşal nesnelerdir. Madde ve formdan meydana gelen bileşik yapıda varlıklardır. Sokrates'in örneğindeki buruna dönecek olursak, burada burunun formu içe bükeyliktir, maddesi ise et, kemik deriden oluşan şeydir. Matematikçi bu burunu araştırma konusu edecekse burunu meydana getiren et kemik gibi unsurları dışarıda bırakarak sadece formuna iç bükey olma durumuna odaklanacaktır. Peki bu tür soyutlama sonrası geometrik şekiller bir tür uzay ve uzam içermezler mi? Aristoteles'in buna bir itirazı yoktur. Bu tür bir soyutlamadan sonra ikinci bir soyutlama yaparak geometrik şekillerin, özleri yani tanımları, açıları üzerine bir kez daha soyutlama yaparak bir tür formülüne ulaşmamızı olanaklı görür. Ancak ister birinci soyutlama da kalalım ister buna ikinci soyutlamayı da ekleyip formüllere ulaşalım yine de temelde Aristoteles Platon'un görüşlerinden farklı düşünür. Aristoteles bu tür soyutlanmış nesnelere herhangi bir varlığı temsil eden töz atfetmezken, Platon geometrinin ve aritmetiğin nesnelerini idealarla eşit düşeyde yorumlar.

Aristoteles bu görüşlerinden doğa bilimlerinin araştırılması için maddenin kendisini mutlaka işin içine katma zorunluluğu sonucuna varır.

"İçbükey (veya basık) burnun tanımı içine şeyin maddesi de girer. Buna karşılık içbükeyliğin tanımı maddeden bağımsızdır. Çünkü basık burunluluk bir burunda bulunur, dolayısıyla burnun kendisini bir tarafa bırakmaksızın onun tanımını ararız. O halde her zaman etin, gözün ve diğer parçaların tanımını da maddeyi dışarda bırakmaksızın yapmamız gerekir."¹⁹⁵

Geometrik kavramlar üzerinden ilinek kavramını da açıklar. İlinek, bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilebilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman olan şeylerdir. Aristoteles ilinek kavramına ilişkin ağaç dikmek üzere çukur kazın bir adamın hazine buluyor olmasını örnek verir. Buradaki olaylar arasında bir bağlantı olmasına karşılık hiçbir olay birbirinin zorunlu sonucu değildir. Ağaç dikmek için çukur kazınlar her vakit hazine bulmazlar. Özlere ait nitelikler mevcuttur. Bunların kategorileri arasında yer ve zaman mevcuttur. Her bir özün niteliği belli bir zaman ve yere göre olması muhtemeldir. Ancak öznenin belli bir zamanda ve belli bir yerde olması sebebiyle bir nitelik kazanıyor olması fakat bu niteliğin özünde olmaması durumlarında bu nitelik bir ilinektir.

¹⁹⁵ Aristoteles, Metafizik 1025b

Aristoteles ilineğin başka bir anlamı olduğunu söyleyerek “bir üçgenle ilgili olarak onun iki dik açıya eşit olan üç açısının olması gibi, bir şeye bizzat kendisinden ötürü ait olan ancak onun özü içine girmeyen şeydir”¹⁹⁶ diye ifade eder.

Platon ve Aristoteles’in güzel hakkındaki görüşlerini karşılaştırmadan önce her ikisinin de tüm felsefi görüşlerini etkileyen varlık anlayışlarını karşılaştırmak yerinde olacaktır. Platon varolan şeylerin “bir ve aynı anlamda” var olduklarına, hatta bunun bir gereklilik olduğunu düşünür. Platon öncelikle varlığı bir cins, en yüksek cins olarak yorumlar. İdealar vardır ve bütün idealar aynı birlik içindedir. Tüm idealar aynı Varlık ideasından pay alırlar. Duyusal nesneler idealarla aynı gerçekliğe sahip olmadığından Varlık ideasından pay almazlar ve dolayısı ile Platoncu varlık anlayışında var olamazlar. Yani Platon varlığı varolan her şeyde aynı ölçüde ve aynı anlamda var olmasını ileri sürdüğü için, duyusal nesneler, dış dünyaya ait maddeler bu tanımlamanın dışında kalır ve Platon aynı varlık derecesine sahip olmayan duyusal dünyanın gerekliliğini reddetmek zorunda kalır. Oysa Aristoteles varlığı bu kadar katı biçimde ele almaz. Tek anlamlı değil, çok anlamlı bir kavram olarak ele alarak tözsel varlık yorumlaması yapar. Aristoteles tözü birincil derecen ve ikincil derecen olmak üzere bölmeye ile akılsal-ideal varlık yanında duyusal varlığı da kabul eder. Böylelikle maddeyi kuvveye indirger, Formu ise kuvve olarak açıklar. Bunun en önemli sonucu ise Platon’un açıklama getirmediği oluş problemini çözme imkanını verecektir. Oluş, maddeden Forma, kuvveden fiile gidiştir.¹⁹⁷

3.2. Platon ve Aristoteles’te Güzel ve Mimesis Kavramlarının Karşılaştırılması

Mimesis Platon için salt doğayı taklit olursa karşı çıkılması gereken bir argümana dönüşür. *Devlet* diyalogundan hatırlayacağımız üzere mimesis için şunları söyler; “İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyalarını, bitkileri bütün canlı varlıkları. Evet görünürde varlıklar yaratmış olurum ama hiçbir gerçekliği olmaz bunların.”¹⁹⁸ duyulur dünyanın bilgisi doksaya aittir. Bu nesnelerin birebir görüntüsünün taklidi bizi yanılsamaya mahkum eder. Platon mimesis kavramını sofist diyalogunda poesis kavramıyla birlikte düşünür. Platon’un sofist diyalogunda poesis ilahi ve beşeri yaratma olarak ikiye ayırdığını ve her biri için kendini yaratma söz konusu edilir, dedik. Bu diyalogda Platon’un asıl meselesi retorik konusunda uzman olan, öyle olmadığı halde filozof olduğunu söyleyen bir sofistin iki yüzlülüğünü göstermek amacıyla sofistin ayırt

¹⁹⁶ Aristoteles, 2015: Metafizik-5

¹⁹⁷ Aslan, 2006:124

¹⁹⁸ Platon, 2018: Devlet-596d-e

edici özelliklerini ortaya çıkartmaktı. Sofistin aldatıcı görünüşü filozofa benzemesi yönünden sanat eserleri ve gerçeklik arasındaki ilişkiye denktir. Sanat eserleri de ontolojik anlamda birebir kopya olması durumunda gerçek olmayan sanı inşa ederler ve bu Platon için kabul edilemezdir. Platon'un İon diyalogunda bir şairin sofist olarak portresi çizilmiştir. Kalabalıkları ihtişamlı sözlerle kandıran şair, mağara miti üzerinden anlatacak olursak sadece gölgeleri daha eğlenceli hale getirir asla gerçeklik sunmaz. Platon'un mimesis kavramı hakkındaki görüşlerini tartıştığımız bölümde ifade ettiğimiz üzere sofistler gibi sanatçılarda sadece taklit yani gölge üretiyorlar, doksanın bilgisiyle hareket ediyorlar. Mağara Alegorisinden hatırlayacağımız üzere sanatçılar ışığa dönmüş değillerdir, gerçek bilgiden epistemedi, ideaların kendisinden kasıtlı yahut kasıtsız söz etmezler, güneşten bir haberdirlir. Üstelik gölgelerin seyrini daha da cezbedici kılarak mahkumları iki kere tutsak etmiş oluyorlar. Gölgelerin kendisini hakikatin kendisi gibi göstererek mahkumların kurtulmasını imkansız hale getirirler denebilir.

Kısacası Platon'a göre sanatçılar doğayı taklit (mimesis) ederler. Bütün nesnelerin asıllarının idealar dünyasında yer aldığı buradaki mevcudiyetlerinin sadece bir yansıma olduğu düşüncesinden yola çıkarak taklidin taklidi olmaz savını ileri sürmüş, sanatçıların ideal devletten kovulmasını savunmuştur. Bu noktada, doğanın taklidi olarak sanatın büyük kuramcısı Aristoteles, Platon'un tam aksi görüştedir..¹⁹⁹

Öncelikle sanatın bir taklit olduğu noktasında Platon'la aynı görüştedir ve Poetika kitabının başında bunu açıkça ifade eder. “Şimdi destan ve tragedya şiiri, ayrıca komedyaya *dithyrambos* şiiri ve *aulos* ile *kitharas* sanatlarının hepsi ana hatlarıyla öyle ya da böyle taklittir (mimesis).”Aristoteles, Poetika: 1 Aristoteles varlık felsefesi ışığında tek tek nesnelerin kendisini töz olarak ele aldığı gibi sanat eserlerini de bu bağlamda inceleyerek bir nevi sanat ontolojisi içinde mimesisi sorgulamıştır.²⁰⁰

Taklit edilen nesnelere gelince, bunlar eylem halindeki insanlar olduğuna göre ve bu insanlar zorunlu olarak ya erdemli ya da bayağı olduğuna göre (ne de olsa karakterler hemen hemen her zaman sadece bunlardan türer, zira bütün insanlar karakterleri açısından kötülüğe ve erdeme göre ayrışır), ya bizden iyidirler, ya bizden kötüdürler ya da bize benzerler tıpkı ressamların yaptığı gibi: Polygnotos daha iyileri, Pauson daha kötüler, Dionysos ise benzerleri resmederdi! Haliyle daha önce sözü edilen taklitler de bu farklılıkları taşıyacak ve farklı nesneleri taklit etmeleri bakımından bu şekilde ayrışacaktır.²⁰¹

¹⁹⁹Farago, 2006: 33

²⁰⁰Tunalı, 1983 :38

²⁰¹Aristoteles, 2017: Poetika-5

Aristoteles'e göre taklit birebir doğadaki nesnenin aynısı olmayıp, benzeri, daha iyisi yahut daha kötüsü de olabilir. Aristoteles Metafizik kitabının IX. Bölümünde var

olana ilişkin sorgulamalarında varlığın etkin ve edilgen olma imkanlarından söz eder. Edilgin olan başka bir varlık tarafından etkilenendir. Öte yandan etkin olan ise birlik halindedir ve hiçbir şeyden etkilenmez. Çünkü o varlık olarak etkin bir imkana sahiptir şeklide açıklamalar yapar. Aristoteles, doğada ki meydana gelmeler için belli imkanlar ve belli prensiplerden söz edebiliyorken sanatta bu prensiplerin nasıl işlediğini sorgular. Ve yukarıda bahsettiğimiz Poetika kitabında olduğu gibi, sanatın doğası gereği bir taklit olduğunu ve taklidinde iyi, kötü benzer imkanlarına sahip olduğunu söyler. Platon gibi mimesis bir kopya olması sebebiyle sanatı ve sanatçıyı mahkum etmez, kopya oluyor olmasını da anlamlı bulur.

Taklit etmenin insanlarda çocukluktan itibaren doğal olarak ortaya çıkar, insanları diğer hayvanlardan ayıran şey taklit etmeye en yatkın hayvan olmaları ve ilk öğrendiklerini taklit yoluyla öğrenmeleridir, ayrıca bütün insanlar taklitlerden hoşlanır. Bunun bir göstergesi de eserlerden gelir: Görmekten rahatsız olduğumuz şeylerin birebir çizilmiş resimlerine, örneğin iğrenç hayvanların ve cesetlerin biçimlerine bakmaktan zevk alırız. Bunun bir nedeni şu: Öğrenmek, sadece filozofların değil, diğer insanların da, daha az pay almakla birlikte, en çok haz aldığı şeydir. Resimlere bakmak hoşlarına gider çünkü baktıkları sırada bir şeyin ne olduğunu anlayıp çıkarsama yaparlar: "Bu o!" gibi. Daha önce görmedikler ibir şey taklit edilmişse, resim bir taklit olarak haz vermezde, işçiliğinden, renginden ya da buna benzer başka bir nedenden dolayı haz verir.²⁰²

Aristoteles sanatın bir içgüdü olduğunu ifade ederek insanın bu taklit etme içgüdüğü ile öğrendiğini dile getirir. Mimesis kavramını Platon'dan oldukça farklı yorumlar. Sanatın bu sebeple faydalı bir etkinlik olduğu üzerinde durur. Sonuçları itibariyle işlevsel bulur ve sanatı toplum için gerekli bir unsur olarak görür. Ayrıca gerçek hayatta iğrenç bulduğumuz durumların resmine bakmaktan hoşlanıyor olmamızı madde-form ontolojisi üzerinden açıklar. Ressamların bir kişinin portresini çizmek için kişiyi idealize ettiğini, olduğundan iyi gösterdiğini dile getirir. Doğada her insan bir ferttir, biz tözdür. Madde-form sentezine sahiptir. tabiattaki nesnelerin madde-form birleşimi tam ve mükemmel olarak meydana gelmez. Ve bu form-madde uygunsuzluğu içimizde bir harmoni değil, harmonisizlik de uyandırabilir. Fakat tam burada sanat yani yeniden üretim devreye giriyor; hoşumuza gitmeyen madde-form bileşeni sanatçı tarafından mimesis objesi haline getirildiğinde, hoşumuza gidebiliyor. Sanatçı burada maddeyi formüle ediyor, madde-formu idealize ediyor. Aristoteles'e göre Mükemmel bir kompozisyon madde-form uygunluk içinde bulunur. Böyle

²⁰²Aristoteles, 2017: Poetika-15

bir kompozisyon sınırlıdır, bir düzene sahiptir, belli bir büyüklüğü vardır. Ve sonuç olarak biz buna “güzel” deriz.²⁰³

Mimetik sanat anlayışlarını kıyasladığımızda Platon ve Aristoteles arasında tanımsal bir ayrım daha göze çarpar. Platon sanat felsefesi için hep olduğu gibi İdealar kuramı ile birlikte bir metafizik tanımlı öngörürken, Aristoteles Mimarlığı örnek göstererek “sanatsal beceri ile tasarım gücü” kavramlarını kullanır. Platon sanatta epistemeyi önemser ve sanat eserinin gerçekle ilişkisini saptamak adına metafizik yöntemler öngörürken, Aristoteles yeteneğin ve bilginin birleşiminin rasyonel bir ikilik olduğunu göstermeyi amaçlar.²⁰⁴

Platon sanatsal ya da zanaatsal verimliliğin ilk koşulu olarak sanatçının özgün bir modeli ciddiyetle izlemesi gerektiğini düşünür. “Üstelik Platon’un yaptığı tek şey, Yunan dehasından gelen bir kuralı kendi felsefesine uygulamaktır. Gerçekten de, V yüzyılın sonlarına doğru, heykeltıraşlar, modellerinin idealitesini deneysel bireye indirgemeksizin canlı modellerle çalışmaya başlamışlardır.”²⁰⁵Platon Tanrı’nın idealara yönelerek var ettiği doğayı dikkatlice izlememizi öğütler. Fakat bir ayna gibi birebir görünen yansımayı değil, arkasındaki hakikati amaçlayarak taklit etmemizi ister. Gerçekte, taklit etmemizi istediği nesnenin kendisi değil, Tanrı’nın işlevidir denebilir. Tıpkı tanrı gibi sanatçılarda yaratımlarında ideaları konu almalıdır. Platon’un döneminde sanatçılar ideal modele ulaşmak için her ne kadar canlı model üzerinde çalışsalar da, insanların tekil özelliği yerine evrensel olanı “insanlık, gençlik, güzellik düşüncesini” temsil etmeyi hedeflemişlerdir.²⁰⁶

ATINALI: O halde, müziğin bütününe taklit ve beti sanalı olduğunu söyleyebilir miyiz?

KLEINIAS: Niye söylemeyelim?

ATINALI: O halde, biri müziğin, verdiği haz açısından değerlendirilmesini ileri sürdüğünde, bunu kabul etmemeli, eğer varsa, bu müziğe ciddi gözle bakmamalı, güzelin taklitli açısından benzerliğe sahipse araştırmalıyız.

KLEINIAS: Çok doğru.

ATINALI: Anlaşılan en güzel şarkıyı ve sanatı arayanlarda, hoş olanı değil, doğru olanı aramalı; çünkü dediğimiz gibi, taklidin doğruluğu, taklit edilen şeyin niceliği ve niteliği ne idiye, onu gerçekleştirmesindedir.

KLEINIAS: Elbette.

ATINALI: Müzik alanında yaratılan bütün eserlerin taklit ve betimleme olduğunu herkes kabul edecektir; buna bütün ozanlar dinleyiciler ve oyuncular da katılır mı?

KLEINIAS: Kuşkusuz.

²⁰³ Tunalı, 1998:46

²⁰⁴ Asutay, 2018: 30-36

²⁰⁵ Farago, 2006: 43

²⁰⁶ Farago, 2006: 43

ATINALI: O halde, anlaşılan, bu konuda yanılgıya düşmek istemeyen, her bir eserin ne olduğunu anlamalıdır; çünkü bunun özünü, ne anlatmak istediğini ve gerçekte neyin betimlenmesi olduğunu anlamayan, gerçekleştirilmek istenen şeyin doğruluğunu ya da ondaki eksikliği hiç kavrayamayacaktır.

KLEINIAS: Hem de hiç: başka nasıl olabilir?

ATINALI: Doğru biçimi bilmeyen kişi, iyi ya da kötü biçimi ayırt edebilir mi? Pek açık söylemedim galiba, belki şöyle söylenirse, daha kolay anlaşılabilir.

KLEINIAS: Nasıl?

ATINALI: Kuşkusuz binlerce betimleme görmüşüzdür.

KLEINIAS: Evet.

ATINALI: Ya biri bunlarda taklit edilen nesnelerden her birinin ne olduğunu bilmiyorsa? Bunların doğru canlandırılıp canlandırılmadığını bilebilir mi? Dediğim şu: örneğin, bedeninin oranları ve parçalarından her birinin düzeni yerinde mi, oranların niceliği ve birbiri yanına getirilmiş parçalar uygun düzeni bulmuş mu -renkleri ve biçimleri de öyle mi-; yoksa bütün bunlar karmakarışık mı yapılmış? Sizce taklit edilen canlının ne olduğunu bile bilmeyen biri bunları ayırt edebilir mi?

KLEINIAS: Nasıl ayırsın?

ATINALI: Peki, resmi çizilen ya da yontusu yapılan şeyin bir insan olduğunu bilsek, sanatçının bütün parçaları, renk ve çizgiyi yakalamış olduğunu bilsek? Bunları bilen birinin, yapıtın güzel mi olduğunu ya da nerede güzelliğin eksik kaldığını bilmesi de zorunlu değil mi?

KLEINIAS: Bu durumda, diyebilirim ki, yapıtların güzelliğini kesin olarak anlardık.

ATINALI: Çok doğru söylüyorsun. Demek ki resim, müzik ve bütün sanat alanlarındaki her eser konusunda işinin ehli bir hakem olacak kişinin şu üç noktayı bilmesi zorunlu: ilkin eserin ne olduğunu, sonra ne kadar doğru, üçüncü olarak da betimlemelerin söz, ezgi ve ritimle ne kadar iyi canlandırıldığını bilmeli, değil mi?

KLEINIAS: Herhalde.²⁰⁷

Platon, müzik sanatını mimetik açıdan değerlendirdiği diyalogunda, müzik üzerinden takliden haz yaratması değil, taklit ettiği unsura benzerliği noktasında anlamlı bulur. Platon için güzel, doğruluk ile kavranmalıdır. Haz ölçü olamaz. Bu sebeple bir müziği dinletisinde, eserin özünü anlamalı, gerçekte neyi betimlediğini, doğruluğunu ya da eksikliğini kavramalıyız. Sadece beğenme yargısı ileri sürmek anlamsız olacaktır. Eser hakkında güzel yargısına varmak istiyor isek, tıpkı bedeninin parçalarını biliyor ve yerlerini tayin ediyor oluşumuz gibi müziğin parçalarını biliyor olmamız ve uygunluğunu tartışıyor olmamız gereklidir. Platon bu diyalogunda müziğin bir betimleme sanatı olduğunu vurgular. Ve yapıt hakkında hüküm vermek için betimlenen şeyin, yani orijinalinin ne olduğunu bilmeyen kişinin yapıtın doğruluğu yahut eksikliği konusunda fikir sahibi olamayacağını ileri sürer. Bu fikirlerini “Doğru biçimi bilmeyen kişi, iyi ya da kötü biçimi ayırt edebilir mi?” şeklinde açıkça ifade eder. Müzik üzerinden yaptığı taklit örneklemesini bu kez resim üzerinden

²⁰⁷Platon, 2007: Yasalar-668b

anlatarak, eğer insan betimleniyorsa, renk ve canlılık bakımından ne kadar benzerlik varsa eser o kadar doğru ve güzel olacaktır açıklamasını yapar.

Kısacası Platona göre müzik veya diğer sanat türlerinde güzelin idealini bilmeli ve söz konusu yapıtın o ideale yaklaşma ölçüsüne göre değer biçmeliyiz. Platon yine yasalar kitabında verimli taklidin koşullarını belirlemeye çalışarak şöyle ifade eder;

ATINALI: Ben de müziğin haz verme açısından değerlendirilmesi gerektiği konusunda çoğunlukla aynı şeyi düşünüyorum, ama rastgele kişilerin değil, en iyilerin ve gereğince eğitim görmüş olanların hoşuna giden, özellikle de erdemi ve eğitimi ile sıvrılan bir tek kişinin hoşuna giden sanatın en güzel olduğunu düşünüyorum; bu nedenle, bu yarışmalardaki hakemlerin erdemli olmaları gerektiğini söylüyoruz, çünkü aklı başındalık ve cesarettten de pay almaları gerekir. Nitekim, gerçek hakem çoğunluğun alkışıyla heyecanlanıp da beceriksizliği yüzünden seyircinin tepkisine göre değerlendirmemeli; gevşeklik ve korkaklıkla karar verip bu görevi üzerine aldığı zaman tanrıları andığı ağzıyla yalan söyleyerek kararını umursamazca bildirmemelidir. Hakem seyircilerin öğrencisi değil, daha çok öğreticisi olmalıdır doğrusu da budur, seyircilere uygun ve doğru olmayan hazlar veren kimselere karşı çıkmak için orada bulunmaktadır.²⁰⁸

Burada açıkça belirttiği üzere Platon güzelin temsili noktasında akılla temellendirilmesi gerektiğini vurgular. Rasyonalist bir yaklaşım sergileyen Platon nihayetinde Yasalar kitabında felsefeyi bütün mükemmelliği içerisinde yaşamın kusursuz bir taklidine benzeterek kendi taklit kuramını bizlere özetlemektedir. "Değerli yabancılar, biz kendimiz elimizden geldiğince en güzel ve en üstün tragedya yazar ozanlarız: nitekim, bizim tüm devlet düzenimiz en güzel ve en üstün yaşamın taklididir, bunun da aslında en doğru tragedya olduğunu ileri sürüyoruz."²⁰⁹Bu sebeple insan elinden çıkan her eser hangi amaçla olursa olsun taklit yasasına boyun eğmek zorundadır. Platon için aynı şekilde felsefi eserde bu taklit yasasına tabidir. Üretilen eser anlamında tragedya ile eş değer olan felsefe, aşkın bir modelin çok daha kusursuz bir örneği olduğundan tragedyaı geçer; en üstün tragedyadır felsefe.²¹⁰Çünkü felsefe daha önce üzerinde konuştuğumuz gibi gerçeklik ve hakikat peşindedir. Ve doğruluk, erdem, iyi ve güzel idealini model alır. Bu bakımdan taklit Platon için mağaradan çıkmanın bir aracı haline gelir ve mimesis sanat üzerinden hakikate giden yolda ona eşlik eder.

Mimesis Platon için sadece gerçeklik kategorisine bağlıyken, Aristoteles için olasılık ve zorunluluk esasına göre imkan kategorisine de bağlı olduğunu söylemiştik. Aristoteles epistemolojisinde bilginin temellendirilmesi için aktın oluşması gerekir. Akt, bilme eyleminin

²⁰⁸Platon, 2007: Yasalar-659e

²⁰⁹Platon, 2007: Yasalar-817b

²¹⁰Farago, 2006: 41

sürecinde oluşur. Bilinen (nesne) ile bilen (özne) arasında bilginin oluşması için, öznenin nesneyi tanıyıp bilmesi, yönelmesi gereklidir. Eğer gerçeklik yerini imkana bırakırsa, yani taklit aktı gerçek olana değil de mümkün olana bırakırsa bir taklit aktı olmaktan çıkar bir imaj aktı oluşur.

Söylenenlerden de belli olduğu gibi, ozanın işi, olmuş şeyleri değil, olabilecek şeyleri, yani olanaklı şeyleri olasılık ya da zorunluluk esasına göre anlatmaktır. Tarihçi ile ozan arasındaki fark, birinin ölçülü öbürünün ölçsüz yazması değil, (Herodotos'un yazdıkları ölçülü yazılmış olsaydı, ölçülü ya da ölçsüz olmaları tarih eseri olmalarına engel getirmezdi), birinin olmuş şeyleri, diğerininse olabilecek şeyleri anlatmasıdır. Şiir bu nedenle tarihten daha felsefidir ve ağırlığa sahiptir, çünkü şiir daha çok tümelleri, tarih ise tikelleri dile getirir.²¹¹

Aristoteles felsefesinde Platon'un aksine Mimesis asla görünene mahkum dar bir akt olarak anlaşılamaz. Olasılık ve zorunluluk esası gereği sanatçının kaba realiteyi aşarak imkan ve imkansız meydana getirdiği fantezi faaliyeti olarak anlaşılmalıdır.²¹² Ayrıca Aristoteles Sanata katarsis rolü biçerek mimesisin alanını Platon'a göre fazlaca genişletmiştir.

Platon ve Aristoteles felsefesinde güzel kavramı iyi kavramından ayrılmaz. İki filozof içinde güzel ve güzelin üretimi olan sanat etik anlayışından ayrılmaz. Platon güzeli konu aldığı *Büyük Hippias* kitabında güzelin içindeki iyiyi sorgulamaktadır.

SOKRATES: Eğer böyle söylüyorsak, o halde güzel insanlar, güzel gelenekler ya da bahsettiğimiz diğer şeyler de kazanç sağladıkları için güzel olmaktadır.

HIPPIAS: Çok doğru.

SOKRATES: O halde artık güzel olan kazanç sağlayanı diyebiliriz.

HİPPÍAS: Kesinlikle Sokrates.

SOKRATES: Kazanç sağlayan iyiyi oluşturan şeydir.

HİPPÍAS: Doğru.

SOKRATES: Oysa iyiyi oluşturan dediğimiz bir nedendir, değil mi?

HİPPÍAS: Tabii ki.

SOKRATES: Yani bu durumda güzel olan iyinin nedenidir.

HIPPIAS: Evet.

SOKRATES: Ancak Hippias neden ve nedenin neden olduğu şeyin birbirlerinden farklı olduğu açıktır. Çünkü neden, aynı zamanda nedenin nedeni de olamaz

HIPPIAS: Çok doğru.

SOKRATES: O halde yaratandan dolayı yaratıcı değil yaratılan şey var oluyor, değil mi?

HİPPÍAS: Doğru.

²¹¹ Aristoteles, 2017: Poetika-23

²¹² Tunalı, 1998: 42

SOKRATES: Yani neden nedenin nedeni değil, var ettiği şeyin nedeni olmak zorunda.

HIPPİAS: Tabii ki.

SOKRATES: Bu durumda güzel olan iyi olanın nedeniyse, iyyinin var olması güzele bağılı olacaktır. Bizler de bu nedenle bilgelik ve diğey şeyler hakkında bu kadar istekli olmaktayız. Çünkü onlardan doğan bir iyi istenebilecek bir şeydir. Bu durumda ulaştığımız sonuca göre güzel iyyinin babası gibi bir şey.

Platonda iyi ideası, doğru ideası, güzel ideası özdeşirler ve bunlar evrensel idealardır. Kendinde güzel saltık bir ideadır; en üstün güzelde en üstün iyi ile aynı şeydir. Doğru yargıda bulunmak güzeldir. İyi davranan güzel ve iyidir.²¹³Farago, 2006: 109 güzel bize bir fayda bir kazanç sağlamalıdır. Bir müzik dinlediğimizde, bir resime baktığımızda içimize güzel duygular oluşur, kendimizi iyi hissederiz. Platon *Timaios* diyalogunda “iyi olan her şey güzeldir”²¹⁴ der. *Devlet* diyalogunda güneş benzetmesi ile iyi ve güzel arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Platon’a göre güneşe en yakın duyumuz benzerlik açısından gözdür. Güneş görmenin kendisi değil, görmenin sebebidir. İyi güneşi doğurmuştur. İyi kendine eş olarak güneşi yaratmıştır. Güneş olmadan nasıl göz hiçbir şey göremez ve işlevsiz kalırsa, kavranan dünyada da iyi düşünce için aynı görevi üstlenir. Karanlıkta nasıl ki göz renkleri seçemez ve kör olduğunu sanır, aynı şekilde iyi olmadan akıl düşünce üretemez. Tıpkı güneşin ortaya çıkması ve etrafın aydınlanması gibi, iyi ideası da gerçeğı ve varlığın kavranması için düşünceyi aydınlatır. Platon tüm bunlara özetle şöyle ifade eder; “İşte nesnelere gerçekliğini, kafaya da bilme gücünü veren iyi ideasıdır. Bunu iyi bil. Bilinen şeyler olarak gerçeğın ve bilimin kaynağı odur. Ama bilim ve gerçek ne kadar güzel olursa olsunlar, şuna inan ki iyi ideası onlardan ayrı, onların üstündedir”²¹⁵ Platon burada güzel kavramına ahlaksal bir yön yüklemiş olmaktadır. Doğru yargıda bulunmak güzeldir. Güzel davranışlar bize iyi gelir. Birinci bölümde etraflıca ele aldığımız gibi Platon için iyi ideası, güzel ideası ve doğru ideası özdeşirler ve evrensel unsurlar barındırır.

Aynı şekilde Aristoteles içinde güzel insanları iyiye yöneltmelidir. Fakat Platon güzel kavramının içinde metafizik bir iyi kavramından bahsederken Aristoteles tam anlamıyla güzelin somut sonuçları üzerinden iyi çıkarımları yapar. Aristoteles güzeli daime sanat kavramı üzerinden sorgulaması buna en büyük kanıttır. Sanatta katarsis kavramıyla formüle ettiği kişinin duygularından arınmasını fazlaca önemser. Aristoteles bir sanat ürünü olan tragedyayı tamınlarken katarsis kavramını kullanır.

²¹³Farago, 2006: 109

²¹⁴Platon, 2013: *Timaios*-87c

²¹⁵Platon, 2018: *Devlet*-588a-e

Tragedya hakkında konuşalım ve az önce söylediklerimizin ışığında tragedyanın varlığının tanımını verelim: Tragedya, acıma ve korku yoluyla bu gibi duygulardan bir arınma (katarsis) sağlamak için, ağırlığı olan, tamamlanmış, belirli uzunluğa sahip bir eylemin, her bölümünde ayrı ayrı biçimlerde çeşnilendirilmiş bir dil kullanarak, anlatı aracılığıyla değil davranışlarda bulunan insanlar aracılığıyla taklit edilmesidir.²¹⁶

Aristoteles, katarsis kavramını sonuçları bakımından anlamlı bulur. Acı ve korku gibi yaşamsal duygulardan arınmak kişiyi daha iyi bir insan yapacağına inanır. Toplumda bu tür duygularımızı açığa çıkarmak için fazla şansımız olmaz. Kişi yaşadığı çevrede kabul görmek için bu duygularını bastırır fakat bir arınma yaşaması gereklidir. Sanatta bu arınmayı sağlamak için en uygun yoldur. Aristoteles tragedyanı tanımında ifade ettiği katarsis için fazla açıklama yapmaz. Burada katarsisin korku ve acıma duygularından izleyiciyi arındırma mı yoksa o duyguları arındırmamı olduğu belirsizdir. Aristoteles sonraki XIII. bölümde katarsisin amacına nasıl ulaşacağını açıklar:

Demin söylenenlerden sonra şimdi de öyküleri kurar, kendileri hedefleyip nelere özen göstermek gerektiğini ve tragedyanın işlevinin hangi yolla yerine getirileceğini söylemekgerekebilir. Öyleyse mademki en güzel tragedya basit değılkarmaşık [bir örgüye sahip olmalı ve korkuyla acıma uyandıran olayların taklidi olmalı (ne de olsa bu tür taklide özgü olan budur), ilk önce şurası açık bir şey ki tragedya saygıninsanların bahtiyarlıktan bedbahtlığa geçişini göstermemedir, çünkü böyle bir şey korku ve acıma uyandırmaz, iticigelir alçak insanların bahtsızlıktan bahtiyarlığa geçişinde göstermemelidir çünkü bu en az trajik olan durumda tragedyanın gereklerinden hiçbirini yerine getirmez, zira ne insan sevgisi, ne de korku ne acıma uyandırır; ancakher açıdan aşağılık bir insanın bahtiyarlıktan bedbahtlığadüşmesini de göstermemelidir; çünkü böyle bir olay örgüsübir parça insansevgisi barındırır ama ne korku ne de acıma uyandırır; çünkü bu ikincisi hak etmediğı halde bedbaht işi karşısında duyulur, ilki ise [bize] benzeyen karşısında duyulur; yani hak etmeyen karşısında acıma, [bize benzeyen karşısında korku duyulur; dolayısıyla ortaya çıkan sonuç ne acıma, ne de korku uyandıracaktır. O halde geriye aradaki kişi kalır. Bu kişi erdemiyle ve doğruluğıyla sivrilmiş biri de değildir, kötülüğü ve alçaklığı yüzünde bedbaht olmuş biri de değildir; büyük nam salmış bahtiyar bir insanken bir hatadan dolayı bedbaht olmuş biridir; Oidipus, Thyestes ve böyle soylardan gelen şanlı kişiler gibi. Demek ki güzel olması için öykü tek olmalı, bazılarının söylediğı gibi ikili değil; değışim bedbahtlıktan bahtiyarlığa değil, tersine bahtiyarlıktan bedbahtlığa doğru gerçekleşmeli ve değışimin nedeni alçaklık değil, büyük bir hata olmalıdır; bu hata da sözü edilen kişi gibi birisinin, hiç olmazsa ondan daha kötü değil daha iyi birisinin hatası olmalıdır.²¹⁷

Güzel bir öykünün ilkelerini belirlemeye çalışırken psikolojik açıklamalar yapan Aristoteles Tragedya'da sergilenen bir öykünün kişide arınma yaratması için kurguda ki

²¹⁶Aristoteles, Poetika: 15

²¹⁷Aristoteles, 2017: Poetika-21

değişimin mutsuzluktan mutluluğa değil, mutluluktan mutsuzluğa olması gerektiği sonucuna varır. Ve bu kişinin izleyiciden daha alçak biri değil, daha erdemli olması görüşündedir. Ve mutsuzluğa sebep veren şeyin bir hata olması yönünde kanaat bildirir. Çünkü insan ancak bu şekilde izlediği karakterle özdeşim kurar ve duygulanım yaşar. Sonucunda ise kendi adına bir ders çıkarması söz konusudur. Aristoteles burada ders çıkarmak fikri üzerinde durarak sanatın işlevini vurgular. Bu sanata ahlaksal bir amaç yüklemek anlamına gelir. Güzel bir öykünün kişide arınma yaratmasını ifade ederek, sanatın ahlaki yönünü vurgular. Güzel'i en başından beri bir kavram olarak değil sanat üzerinden tartışmasının sebebi budur. Katarsis kavramından ne anladığını açıklayan XV. Bölümde Aristoteles sanata etik bir sorumluluk yükler.

Tragedya bizden daha iyi insanların taklit edilmesi olduğuna göre, iyi portre ressamlarını taklit etmek gerekir. Çünkü onlar da belli bir biçimi ve benzerliği resme yansıtırlar, onları olduklarından daha güzel hale getirirler. Demek ki öfkeli, endişesiz ya da buna benzer karakterleri taklit ederken ozan da bunları saygın karakterler olarak yansıtmalıdır.²¹⁸

Aristoteles estetik görüşlerinde güzelin iyi yada yararlı olanla ilişkisini daima dinamik tutar. Metafizik kitabında doğada ve sanatta üretilen her şeyin amacının “iyi” olduğunu dile getirir. Burada yaptığı açıklamalar Platon’un metafizik güzel ve iyi ideasına örtüşür izlenimi vermektedir. Çünkü iyi evrendeki tüm devinimlerin gerçekleştiği son nedendir. Doğa kozmik iyi kavramına denk gelir ve kendinde iyidir. Hiçbir arzuya yahut çıkara hizmet etmez. Burada eylemin çıkarsız olması sebebiyle estetik bir etiğe dönüşmektedir; güzel erdem görünümünü alır ve iyilik yaratır. Kozmik ağa bağlı insandaki güzellik aynı şekilde erdem olarak yansır. Ve bireyler ahlaklı davranır. Bu bağlamda Aristoteles için güzel ve iyi özdeştir fakat formları farklıdır.²¹⁹

Aristoteles Platon’dan farklı olarak güzeli sadece metafizik anlamda iyi olarak yorumlamaz. Aynı zamanda sonuçları itibariyle yararlılık ilkesi gereği somut olarak ele alır. Poetika kitabında özellikle sanatçıların kişileri olduğundan daha iyi insanlar olarak betimlemesi gerektiğini öğütler. Sanata bir eğitim sorumluluğu yükler. Taklit ederek öğrenmek bir yana aynı zamanda taklit edilenin bireylerden daha iyi insanlar olmasını toplum için örnek oluşturabilmesi açısından önemser. Bu düşüncesini özellikle müzik konusunda dile getirir. Müziğin haz verici bir unsuru olduğunu kabul etmekle beraber Aristoteles’e göre müziğe değerini veren unsur karakter geliştirici özelliğe sahip oluşudur. Ve bunu daha önce Poetika kitabında ele aldığı katharsis kavramıyla açıklar. “Acıma, korku ya da öteki

²¹⁸Aristoteles, 2017: Poetika-41

²¹⁹Bozkurt, 2014:122

duyguları hissedenler de, bu duygunun kendilerine işlediği ölçüde, tıpkı öyle etkileniyor olmalılar. Hepsine, hoş bir arınma ve rahatlama duygusu gelmektedir. Arındıran (katharsis yaratan) müzik, aynı yoldan, insanlara hiç de zararlı olmayan bir yücelme duygusu verir”²²⁰ Aristoteles politika kitabında müziğin insan üzerindeki olumlu etkisini vurgular.

(...) Ve elbette, müziğin gerçekten de böyle bir etkisi olduğu birçok örnekten bellidir. (...) Bunların kişiliği etkilediği, insanları çılgın gibi heyecanlandığı, - hem bir zihin hem de bir ahlak durumu olarak güçlü bir heyecan yarattığı – gayet iyi bilinmektedir. (...) Yine Seyirlik icraları da dinlerken, bütün insanlar, kullanılan melodi ritimlerin de ötesinde icraya uygun bir biçimde etkilenirler. Müzik haz verici şeyler sınıfına girdiği ve orada erdem, doğru zevk almak, doğru şeyleri beğenmek olduğu için, açıktır ki, doğru yargıdan ve iyi ahlak ve soylu eylemler karşısında zevk almaktan başka (müzik yoluyla) (...) edinilecek bir alışkanlık yoktur.”²²¹

Sanata karşı olumsuz tavrıyla bilinen Platon müzik konusunda Aristoteles’le aynı görüşü paylaşır. Müziği toplum ve eğitim açısından fazlaca önemser. Hatta *Devlet* diyalogunda “müzikte yol değişti mi, devletin anayasası temelden sarsılır” ifadesini kullanır.²²² Müzik bir sanat dalı olarak Platon’un eleştirdiği diğer sanat türlerinden ayrılır ve genç nesillerin eğitim sürecinde belirli bir amaca hizmet eder.

-Onun için, Glaukon, dedim, müzik eğitimi, bundan ötürü eğitimlerin en iyisidir. Hiçbir şey insanın içine ritim ve düzen kadar işlemez. Müzik eğitimi gereği gibi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir. Kötü yapılmıca da bunun tersi olur. Gevşek ve bozuk düzen eserler, tabiattaki bozukluklar gibi, iyi yetişmiş insanın hemen gözüne batar, kızdırır onu. Kendini iyi bir insan olarak yetiştirmek isteyen güzeli arar, güzeli över, ondan hoşlanır ve onunla beslenir. Daha düşünmeye başlamadığı çağda tiksindir çirkinden; düşünme çağına gelince de, kendini yetiştiren müziğin düşüncesiyle akrabalığını sezer, onu sevinçle karşılar.

- Bunun için de, eğitim bence müziğe dayanmalıdır, dedi Glaukon.²²³

Platon felsefesinde güzel kavramını sorgularken, onun içim ölçü ve oranın öneminden sıkça bahsettik. Platon özellikle *Philebos* diyalogunda güzellik kavramını matematiksel güzelliğe yaklaştırmaktadır. Güzellikten ne anladığını artık güzel bedenlerden bahsetmiyorum diyerek açıkça dile getirmektedir; “ne dediğimi anladıysan düz çizgi, daire, cetvel pergel ya da gönyeyle çizilmiş güzel şekillerden bahsediyorum. Çünkü bu şekiller bazı açılardan değil, her

²²⁰ Aristoteles, 1975: V111, 245

²²¹ Aristoteles, 1975: V111, 245)

²²² Platon, 2018: Devlet-24

²²³ Platon, 2018: Devlet-402a

açıdan ve özleri gereğince her zaman güzeldir.”²²⁴ Güzellik ilkelerini tartışan Platon aynı diyalogda şöyle devam eder;

SOKRATES: Nasıl alınırsa alınsın bir şey de ölçü ve oran yoksa, bu durum onu ve izleyenleri yok eder. Bu durumda o, artık karışım olmaktan çıkar ve sadece zarar veren karışık bir şeye dönüşür.

PROTARKHOS: Çok haklısın.

SOKRATES: O halde, iyiliğin özü ve güzellik aynı yerde demektir. Çünkü güzellik ve fazilet, ölçü ve oran içinde görünür.

PROTARKHOS: Elbette.

SOKRATES: Ancak biz gerçeğin de karışıma dâhil olduğunu söylemiştik.

PROTARKHOS: Doğru.

SOKRATES: Bu durumda iyiliği sadece bir şeyle anlayamıyorsak, üç şeyle yani güzellik, oran ve gerçeklik kavramıyla anlamaya çalışalım.²²⁵

Platon için güzel kavramı uyum ve ölçü iken Aristoteles için benzer şekilde düzenle ilişkilidir. Aristoteles Metafizik kitabında “güzelin en üstün formları yasalara uygunluk, simetri ve belirlenimdir” şeklinde ifade eder.²²⁶ Platon gibi oda matematikteki kesinlik ve ölçünün güzel olduğunu düşünür. Aristoteles metafizik kitabında “kendinde büyüklüğün”, “güzelliğin” üç kategoriyle ortaya çıktığını söyler. Birincisi yasalara uygunluk (taxis). Yani güzelliğin keyfi yahut akıldışı olmaması, zorunlu ve mantık içermesi. İkincisi simetri, “ölçü” (metron) uygunluğun sentezidir ve yetkinliği temsil eder. Son olarak üçüncüsü düzen (belirlenim) matematik gibi pozitif bir güzeldir, sonludur, büyüklüğü bellidir.²²⁷ Sonuç olarak matematik üzerinden yaptıkları açıklama ve güzelin ilkelerini belirlemeye çalışırken iki filozofun ortak noktaları olsa da varlık felsefeleri gibi güzel kavramına bakış açıları oldukça farklıdır.

²²⁴Platon, 2013: Philebos-51c

²²⁵ Platon, 2013: Philebos-64e

²²⁶ Aristoteles, 2015: Metafizik-1034b

²²⁷ Bozkurt, 2014: 123

SONUÇ

Platon ve Aristoteles'in güzel kavramını incelemeyen önce her iki filozofun da varlık felsefelerini etraflıca ele aldık. Özellikle dönemin hakim felsefi görüşlerini inceleyerek Platon ve Aristoteles'in hangi görüşlere karşı görüş geliştirerek düşüncelerini inşa ettiklerini, hangi fikirlere katılarak felsefelerini beslediklerine tanık olduk. Platon bölümünde derinlemesine incelediğimiz Antik Çağ felsefesinde gerek Heraklitosçu anlayışta değişen bir şey üzerinde çalışmanın anlamsızlığı gerek Parmenides'in değişimin bir yanılsama olduğu sadece tek bir varlığın olduğu iddiası insanların kesin bildikleri konularda şüpheye düşmelerine neden olmuştur. Her gün aynı nehirde yüzdüğünü düşünen kişi yüzdüğü nehrin aynı olmadığı ile yüzleşirken aynı zamanda nehir ve kendisinin arasında varlık olarak bir mesafe olduğu ve nehir ve kendisinin iki farklı varlık türü kabulünün bir yanılsama olduğu ile yüzleşecektir. Kaynağı kimden olursa olsun bu yüzleşmeler doğruyu bulmayı imkansız hale getirdi. Üzerinde durulması gereken tüm bu kargaşanın Sofistlerin bilginin imkanını reddetmesi ile devam etmiş olması ve Platon'un bir çözüm bulmak amacı ile idealar kuramını geliştirmesidir. Platon'un idealar kuramı özellikle bilginin temellendirilmesi konusunda bir ihtiyaca karşılık gelir. Bilginin imkanını aşmak için Platon her şeyin değişse de ideaların değişmez, evrensel ezeli ve ebedi olduğu fikrini ortaya atar. Bilgiye akıl yoluyla ulaşmanın mümkün olduğunu ve yöntemlerini belirlemeye çalışmıştır. İlk olarak Platon eserlerinde Sokrates'in insanlarla yaptığı konuşmalar ve diyaloglara dayanarak insanlar arasında ahlaki kavramlar ile ilgili olarak bir görüş birliği olduğunun sonucuna vardı. Akılla evrensel yasalar bulunabilirdi. Rasyonel yöntemin bir kanıtı da Platon için hiç şüphesiz matematikti.

Platon'un duyulur dünyadaki nesnelerin birer yanılsama hakikatin ise idealar dünyasına ait olduğunu en iyi şekilde aktardığı Mağara Alegorisi üzerinde fazlaca durduk. Bu Alegori üzerinden Platon epistemolojisini de kurar; zincire vurulmuş insanlar doksa(sanı) ve yanılsamalardan oluşan bir dünyada yaşam sürmektedir. Hakikate ulaşmak için mahkumların için önce zincirlerinden kurtulmaları arkalarına dönüp gölgele oluşturan ateşi fark etmeleri gerekmektedir. Daha sonra da ışığın gerçek kaynağına ulaşmak için mağaradan çıkacak güneşi görecektir. Diyalektik yöntemle ulaşılan idealar alemini yani epistemeyi temsil eden güçlü bir benzetmedir.

Platon'un varlık felsefesi bize varlığı açmaz, gerçekte Platondoksayı temellendirir. Hakikatin ne olduğunu değil, ne olmadığını bize söylemeye çalışır. Gölgeleleri farketmemiz için yöntemler sunar, sorgulamalara girişir. Eserlerini diyalog olarak yazma sebebinde felsefenin metin üzerinden yapılamayacağına inanması yatar. Felsefi sorgulamaya bizleri de

okuyucu yahut izleyici olarak katarak bize felsefeyi yaşatır. Bu nokta da Platon'un güzel kavramına bakış açısı kendi felsefesinin bütünleyici bir parçasıdır. Güzel kavramını da yine idealar teorisiyle ilişkilendirir. Neyin güzel olduğunu değil, güzelliğin ne olduğunu sorgular. *Büyük Hippias* diyalogunda varlık felsefesine benzer şekilde güzelin ne olmadığını ortaya çıkarır. Bize güzel epistemelerini değil, doksanın ayırımına varmak adına konuşur. Güzelin görüntüsünün, güzelin hakikati olmadığını anlatmaya çalışır. Bu örnekleri sanat üzerinden daha kolay anlaşılır. Sanatın doğası gereği bir kopya (mimesis) olması Platon'un bize bu görüntülerin aslında güzelin kendisi olmadığını açıklaması bakımından önem taşır.

Platon'un estetik teorisinde güzele ulaşmak için sevgiyi merkeze alır. Üretme (mimesis) ve yaratma (poesis) iki güçten beslenir. Hareketi ve İdeaları temsil eder. Bu iki güce ulaştıran belirleyici unsur sevgidir. Platon'un sanat düşüncelerinde mimesisi anlamaya çalışırken güzel, iyi ve doğru için mantıksal bir birliktelik söz konusudur. Her bir ilke bir diğerini zorunlu kılar Platon güzele iyi vurgulamasıyla ahlaksal bir yön yüklemiş olmaktadır. Ona göre güzel, iyiyi yani ahlaki bir içeriği barındırmalıdır. Sonuç olarak "Platonda iyi ideası, doğru ideası, güzel ideası özdeşirler ve bunlar evrensel idealardır. Mağara Alegorisi üzerinden anlamaya çalışırsak hakikate ulaşmak için güzel, iyi ve doğru mimesis itibari ile ışıktır. Işığa ulaşmak için önce arkamızı dönmemiz gerekir. Gölgelemlerden sıyrılıp bizi hakikate ulaştıran güzele duyduğumuz arzudur, içimizde var olan sevgidir. Hakikate ulaşmak için kişi güzele muhtaçtır.

Platon'un diyaloglarından içerik analizi yaparak güzelin ilkelerini uygunluk, ölçü ya da matematik olarak belirdik. Fakat bütüncül bir yaklaşımla baktığımızda Platon için güzel kavramı onun felsefesinde belirleyici unsurdur, ontolojisinin ve epistemolojisinin bölünmez bir parçasıdır. Doğru bilgi (episteme) için güzel, hem motivasyon kaynağı hem de hakikatin taşıyıcısı rolündedir.

Bu bakış açısından değerlendirdiğimizde Aristoteles ile oldukça ayrışır. Aristoteles tam bir bilim tarihçisidir, bilimleri sınıflamış ve değerlendirmeler yapmıştır. Platon gibi kopuk diyaloglarla değil, belli bir topiği olan konularda düşüncelerini etraflica yazmıştır. Aristoteles matematik ve fizik gibi disiplinleri; hakikati konu alan bilimler, etik ve siyaset gibi disiplinleri; faydayı konu alan pratik bilimler, son olarak güzeli konu alan poetik bilimler olarak sınıflandırma yapmıştır.

Aristoteles'in varlık felsefesini açıklarken fazlaca Platon'un görüşleri ile karşılaştırdık. Aristoteles'in Platon'dan bağımsız ontolojik görüşlerini değerlendirmek imkansız bir durumdur. Nasıl ki Platon'un idealar kuramı bir ihtiyaca karşılık geliyorsa, Aristoteles'in varlık felsefesini oluşturan "töz"ler de Platon sonrası için bir ihtiyaca karşılık gelmektedir.

Aristoteles kategoriler kuramını, Platon'un idealar kuramına karşı çıktığı noktaları referans alarak şekillendirmiştir. Heraklitosçu değişim problemini aşabilmek için varlığın kavramsal yapısını metafiziğe bağlayan Platon'un aksine Aristoteles, varlığın fiziksel yapısını muhafaza etme amacı gütmektedir. İdealar yahut Aristoteles'in değimiyle formlar hem dış dünya ile hem zihin ile ilişkilendirilmiş yapılardır.

Aristoteles varlığı çok anlamlı olarak yorumlamıştır. Töz kavramı hem madde hem form yapısını içerir. Töz kavramını geliştirerek Aristoteles'in temelde Platon'u devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Aristoteles için töz gerçek varlığı temsil etmektedir; ezeli-ebedi, hareketsiz, değişmez gayri-maddi bir yapısı vardır. Ancak Platon'un bu şeylere idea adını vermesine karşılık Aristoteles bu gerçeklikleri Formlar diye adlandırmaktadır. Ve bu formlar duyulur dünyanın dışında değildir, maddenin kendisine içkindir. Böylelikle Aristoteles bilime imkan vermiş, araştırmalarını daha çok duyulur madde üzerinden yapmıştır.

Bu bakış açısı Aristoteles'in güzel kavramına yaklaşımı için temel oluşturur. Platon gibi güzeli metafizik olarak sorgulamak yerine güzelin temsili olan sanat üzerinden tartışmıştır. Bu Aristoteles'in varlık felsefe ile uyumlu bir tutumdur. Aristoteles felsefeye nasıl "bu nedir" sorusu ile giriş yaptıysa aynı ontolojik bağlamda "sanat eseri nedir" sorusu ile girer. Varlık Aristoteles için var olan maddeden hareket eder. Tek tek nesneler bağımsız tözlerdir. Bu sebeple aynı tutumu estetik realitede görebiliriz. Güzeli sanat üzerinden tartışır ve sonuçları itibari ile değerlendirir.

Bilimleri sınıflayan Aristoteles genel bir poetike yazmamıştır. Yazdığı Poetika kitabında edebiyat sanatı üzerinden bir iki tartışma götürmüş olmasına rağmen Aristoteles'in genel yazıtlarına baktığımızda bu eser sanat görüşleri için yetersiz kalmaktadır. Aristoteles sanata dair fikirlerini sistemleştirmemiştir. Bu sebeple biz onun estetik yargılarını, güzel kavramına ilişkin görüşlerini özellikle Poetikadiyalogundan anlamaya çalıştık.

Sanat ona göre her şeyden önce mimesistir. Uygulamaya dönük hareket alanıdır. Sanatçıyı bir mimesis üzerinden sadece bir kopyacı olarak görmez. Sanatçının görevi bu taklitleri yaparken acı ve korku duygularını yaratarak bir arınma (katarsis) yani ahlaki yetkinliğe doğru yol almayı sağlamaktır. Mimesis taklit olma sebebi ile eğitimde ve toplumda işlevsel olma yönünden değerlidir.

Yaptığımız incelemelerde Aristoteles ve Platon felsefesi arasında bazı benzerlikler olsa da varlık kavrayışı ekseninde güzel kavramını tamamen farklı yorumlarlar. Platon güzele bir idea olarak bakarken, Aristoteles güzelin duyulur nesnesi üzerinden değerlendirme yapmıştır. Platon için güzel hakikat bilgisinin kaynağı ve taşıyıcısı olma yönünden anlamlı iken, Aristoteles için toplumda eğitim ve yararlılık yönünden anlam bulur. Platon'un meselesi

mağaradan çıkmak, gölgelerden sıyrılmak iken, Aristoteles'in böyle bir derdi yoktur. Güzeli sanat üzerinden fayda ekseninde tartışır. Kısaca Platon yüzünü idealar dünyasına dönmüşken, Aristoteles yüzünü doğaya dönmüştür.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2000). *Topikler*. (Çev. Hamdi Ragıp Atademir), Hamlet Yayınevi, İstanbul.
- Aristoteles. (2015). *Metafizik*, (Çev. Y. Gurur Sev), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Aristoteles. (2016). *Kategoriler*. (Çev. Saffet Babür), İmge Yayınevi, İstanbul.
- Aristoteles. (2017). *Poetika*. (Çev. Ö. Aygün), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye Giriş*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Asutay, B. (2018). “Antik Yunan Kültürü, Aydınlanma ve Fın De Siecle (Yüzyıl Sonu) Üçgeninde Sanatçı Sorunsalı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55):30-36.
- Bozkurt, N. (2014) *Sanat ve Estetik Kuramları*. Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Böhme, G. (2010): “On Beuty”. *The Nordic Journal of Aesthetics*, (39) 22–33.
- Castro, M.A. ve Perez-Luque M.J. (2003): “Fractal Geometry Describesthe Beauty of Infinity in Nature” *ISAMA: The International Society of The Arts, Mathematics and Architecture*, 407–414.
- Cevizci A. (2018). *Felsefe Tarihi*. Say Yayıncılık, İstanbul.
- Diessner, R. (2018) :377-397. “Trait Appreciation of Beauty: A Story of Love, Transcendence, and Inquiry”. *Review of General Psychology*. 22(4) 377-397.
- Droit, R. (2008) *Kısa felsefe Tarihi*. (Çev. İ. Yerguz), Say Yayınları, İstanbul.
- Else, G.F. (2019). “Aristotle on the Beauty of Tragedy”. *Harvard Studies in Classical Philology*, 49(1938):179-204
- Farago, F. (2006). *Sanat*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Foxworth. R.J. (2006). “It’s All In The Heart: The Influence Of The Personal Values And Philosophies Of Administrators And Teachers On The Methodologies And Effectiveness Of Character Education.” *Selected Honors Theses, Southeastern University – Lakeland*.
- Haşlakoğlu, O. (2016). *Platon Düşüncesinde Tekhne*. Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Kavuran, T. (2013). “Platon ve Aristoteles’in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları”. *Sanat Dergisi*, (23): 47-64.
- Kvokacka, A. (2018) “Why Beauty And Why Now? ? Historical Perspectives Of The Contemporary Discourse On Beauty”. *Vestnik of Saint Petersburg University. Philosophy and Conflict Studies* (34) 515-522

- Lloyd, D. R. (2010). "Symmetry and Beauty in Plato ". *Symmetry*,(2) 455-465.
- Murdoch, İ. (2007). *Ateş ve Su*. (Çev. S. RifatKırkoğlu), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Norman, D. A. (2009). "Introductionto This Special Section on Beauty, Goodness, and Usability" *Human-ComputerInteraction*, 19:4, 311-318.
- Ökten, K. H. (2011). *Aristoteles*. Say Yayınları, İstanbul.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş*. (Çev.G. Sezer-V. Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. (Çev.H. Hünler, Dü.,& H. Hünler,) Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2007). *Yasalar*.(Çev.C. Şentuna-S. Babür), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Platon. (2010). *İon*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2011). *Gorgias*. (Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2013). *Timaios*. (Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2013). *Menon*. (Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2013). *Philebos*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul
- Platon. (2015). *Sofist*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2015). *Kratylos*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2015). *Phaidon*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2016). *Büyük Hippias Theages*.(Çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2017). *Şölen*.(Çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Platon. (2018). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Porter, J.I. (2017). "Beauty, Value, and the Aesthetics of Life in Kant and Aristotle". *Republic of Letters*, 5(1) : 21
- Skirberkk, G. ve Gılje, N. (2006) *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*.(Çev. E. Akbaş ve Ş. Mutlu) Kesit Yayınları, İstanbul
- Şener, G. (2015). "Estetik Çağı: Dünyanın Arzu Nesnesi Haline Getirilmesi". *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Kitabı*. 14-17 Mayıs 2015, Kütahya, 251-266
- Tekel, A. (2015). "Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler". *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (1):15 149-157
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. Bulut Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A. (2011). *Estetik*.Bulut Yayınları, İstanbul.
- Tunalı, İ. (1983). *Grek Estetiği*. Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Turan, E.Y. (2015). “Platon’un İdealar Kuramı Ekseninde Mimesis Olarak Sanat”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 8(12) :1-8
- Ülger, E. (2013). Platon’un Sanat Kuramının Düşünsel Evrimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16: s. 15-28.
- Yetkin, S. K. (2007). *Estetik Doktrinler*. Palme Yayıncılık, Ankara
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. (Çev.H.Vehbi Eralp) Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Rümeysa USLU
Doğum Yeri - Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Tevfik İleri Anadolu İHL
Lisans Diploması	Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Platon ve Aristoteles'te Güzel Kavramının İncelenmesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
-TUBİTAK 4006 Proje Yürütücülüğü -ERASMUS K2 Proje Ekibi	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Türkiye İnsan Hakları Vakfı
Projeler	Antalya MEM İhmal ve İstismara Karşı Yaşam Becerileri Kazandırma Projesi
Çalıştığı Kurumlar	2010-2015 : Konya Hospital/Psikolog 2015- : Milli Eğitim Bakanlığı/Rehberlik ve Psikolojik Danışman
E-Posta	